

Horia C. Matei
**O ISTORIE
a ROMEI
ANTICE**

CUPRINS

CUVÎNT ÎNAINTE.....	9
ISTORIA ȘI CIVILIZAȚIA	21
Italia preromană	23
Roma regală	35
Roma republicană.....	46
Imperiul roman timpuriu (Principatul)	109
Imperiul roman târziu (Dominatul)	181
Imperiul roman de apus	207
Imperiul roman de răsărit	218
LISTE.....	223
Liste dinastice	225
Legiunile romane și cartierul lor general în vremea împăratului Hadrian (117—138)	235
Unitățile romane de măsură și greutate.....	238
Calendarul roman	240
Cifrele romane	242
EVOLUȚIA STUDIILOR PRIVIND ISTORIA ROMEI ANTICE	245
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	265
LISTA ILUSTRĂȚILOR	283
INDICE	285

LISTA DE ABREVIERI

antic.	— antichitate
arheol.	— arheologie
cca	— circa
cos	— consul
E	— est
e.n.	— era noastră
f.	— fondat
fl.	— flaviu
imp.	— imperiu
ins.	— insulă
l.e.n.	— înaintea erei noastre
km	— kilometru
m	— metru
milen.	— mileniu
n.	— născut
N	— nord
NE	— nord-est
prov.	— provincie
reg.	— regiune
S	— sud
sec.	— secol
V	— vest
v.	— vezi

PRESCURTĂRI ALE PRENUMELOR LATINE

A.	— Aulus
App.	— Appius
C.	— Caius (Gaius)
Cn.	— Cnaeus (Gnaeus)
D.	— Decimus
F.	— Flavius
L.	— Lucius
M.	— Marcus
M'.	— Marcius
N.	— Numerius
P.	— Publius
Q.	— Quintus
R.	— Rufus
S. (Sex)	— Sextus
Ser.	— Servius
Sp.	— Spurius
T.	— Titus
Ti. (Tib.)	— Tiberius

Peninsula Italică și cadrul ei geografic. Roma, obscur oraș din Latium, pe mlăștinoasa vale a Tibrului. Roma, stăpînă a provinciei natale, apoi a Peninsulei Italice, în sfîrșit a întregii lumi mediteraneene — pe care o include între granițele celui mai puternic și mai durabil imperiu al antichității. Acest singular destin istoric, ale cărui începuturi se zămislesc în Italia, rămasă apoi centrul vastului imperiu, nu ar putea fi pe deplin înțeles fără conturarea succintă a cadrului geografic al peninsulei.

● Situată în sudul continentului european, Peninsula Italică separe Marea Mediterană, pe o lungime de 1200 km, într-un bazin occidental și altul oriental. Poziția relativ centrală a Italiei în Marea Mediterană (numită de romani și *Mare Nostrum*), asemenea unui pod natural între Europa și Africa, i-a asigurat de-a lungul istoriei contacte ușoare cu răsăritul și apusul, facilitînd implicit constituirea vastului imperiu. Masivul muntos al Alpilor, în forma unui arc lung de 1000 km (cu culmi depășind 4000 de m), care separă Italia de N de Europa continentală, deși o barieră naturală dificilă, nu a împiedicat însă niciodată pătrunderea unor populații sau propagarea unor curenți culturale. Numele de **Italia**, înscuturat în sec. VI î.e.n. pentru extremitatea de SV a uscatului, se extinde treptat asupra întregii părți meridionale, generalizîndu-se în sec. III î.e.n. pentru întreaga peninsulă de la Rubicon la strîmtorarea Messinei. Relieful este în mare parte muntos și deluros, zonele de cîmpie ocupînd numai 1/5 din cei 301 000 de km² cît însumează suprafața Italiei (împreună cu Sicilia și Sardinia). Întreaga peninsulă este străbătută de la nord la sud de Munții Apenini, ramură a Alpilor, lungi de 1500 km, care separă Italia septentrională (Gallia Transpadana, Gallia Cispadana, Venetia) — regiune în care din antichitate pînă în epoca modernă s-au dat bătăliile care au decis soarta Italiei — de Italia centrală (Etruria, Latium), iar pe de altă parte, Italia occidentală scldată de Marea Tireniană și Ionică (Campania, o parte din Lucania și Bruttium) de Italia răsăriteană mărginită de Marea Adriatică (Umbria, Picenum, Samnium, Apulia și Calabria). Deși Apeninii depășesc rar înălțimile de 2000 m (altitudinea maximă

— 2914 în vîrful Gran Sasso), masivitatea lor (în medie 100 km), variataea văilor transversale și implicit dificultățile de comunicație, au contribuit în antichitate la o evoluție relativ izolată a populațiilor din diferitele regiuni, chiar și după unificarea întregii peninsule de către Roma în sec. III î.e.n. Clima Italiei este blîndă, în N predomină cea continentală cu ierni reci, veri călduroase și precipitații abundente, în S cea mediteraneană, cu veri secetose și ierni amede, ploioase. Rețeaua hidrografică, relativ bogată, este reprezentată de râuri scurte, cu debite variabile; Padul în N (tributar Mării Adriatice), Arno și Tibru în Italia centrală (care se varsă în Marea Tirenească) sînt singurele fluvii, și ele însă gres navigabile. Vegetația și fauna, tipice lumii mediteraneene, varînd în funcție de altitudine și latitudine, erau mult mai bogate în antichitate; în timp, multe din pădurile peninsulei au fost doborîte: versanții Apeniilor, dealurile și colinele care-i prelungesc, au oferit întotdeauna pajiști ideale pentru pășunatul vitelor. Dacă solul italic este roditor (în mileniul I î.e.n. se cultivau cu precizie cereale, viță de vie, diferiți pomi fructiferi, măsline), subolul este mai sărac în comparație cu cel al Peninsulei Iberice sau Balcanice; în antichitate erau exploatare numai zăcămintele de cupru și coșitor în Etruria, cele de minere de fier în insula Elba, cele de plumb în Sardinia, tutul vulcanic, piatra și marmura de construcții în Liguria. Deși lungi de 8.500 de km, coastele Italiei, mai puțin crestate decît cele ale Greciei, oferă un număr mai mic de golfruri și insule care să permită dezvoltarea unor orașe-porturi deschise comerțului mediteranean. Datorită condițiilor naturale favorabile, cliimei și bogăției solului, Peninsula Italică este în antichitate, după valea Nilului, cea mai dens populată regiune a Mediteranei, potențialul demografic constituind un real avantaj pentru transformarea statului roman în hegemonul lumii antice. ● Pe colinele de pe malul stîng al fluvului Tibru, la cea 20 de km de vîrsarea acestuia în Marea Tirenească, la o altitudine de 20—140 m, la hotarul dintre Latium și Etruria, la egală distanță de extremitatea nordică și cea sudică a peninsulei, la o importantă înțrucișare de drumuri, va avea naștere și se va dezvoltă orașul Roma.

600 000—10 000 î.e.n. Paleoliticul. Peninsula Italică este locuită din paleolitic, epoca cea mai veche a istoriei omîrîrîi. Primele vestigii ale viețuirii umane pe pămîntul italic, aparținînd culturii Abbevillene — proprie paleoliticului inferior — au fost datate la 300 000 î.e.n. Sînt înfîlnite apoi unelte de piatră, lucrate în tehnica proprie culturilor Acheuleană, Levalloisiană și Clactoniană. După sfîrșitul celei de-a treia glaciațiuni — Riss (cca 120 000 î.e.n.), urmele lui *homo primigenius* (omul de Neanderthal) sînt atestate pe întregul cuprins al peninsulei. La începutul paleoliticului superior (cca 40 000), după dispariția omului de Neanderthal, în Italia se înfîlnesc trei tipuri distincte ale lui *homo sapiens fossilis*, noul tip antro-

pologic al epocii (Grimaldi și Cro-Magnon în N, cel mediteranean în S); vestigiile materiale aparțin culturilor tipice Europene — Perigordiano-Aurignaciană, Solutreană, Magdaleniană și Gravettiană.

6 000—1 800 î.e.n. Neoliticul. La sfîrșitul epocii mezolitice (10 000—6 000 î.e.n.), ca urmare a retragerii spre N Europei a ultimei calote glaciare — Würm, în contextul profundelor mutații climatice, de floră și faună, sînt create condițiile ca vînătorii, pescarii, culegătorii să treacă la cultura primitivă a plantelor, la domesticirea animalelor, la folosirea ceramicii și la un mod de viață mai stabil în mici așezări, marcînd saltul spre o nouă epocă istorică, aceea a pietrei slefuite (neolitic). Această evoluție are loc în Italia în mileniul VI sub influența imigrației unor grupuri umane originare din bazinul oriental al Mediteranei, unde trecerea la noul mod de viață se petrecuse cu două milenii înainte. Cea mai veche cultură neolitică, aceea a ceramicii cardiale (*ceramica impressa*), tipică regiunilor răsăritene ale Mediteranei, se răspîndește în Italia din zona de coastă spre interior și din S spre N. În următoarele etape ale neoliticului are loc o treptată regionalizare a aspectelor culturale: în N (din Liguria în Veneția) înfîlnim cultura Chiozza-Quinzano, în Italia centrală — grupul cultural Felci-Ripoli, iar în S — grupul Molfeta. În etapa finală a neoliticului, în chalcolitic (2400—1800), cînd apare și uzul aramei, N peninsulei este inclus în zona culturală vest-europeană (grupurile Lagozza și Remedello), în timp ce regiunile centrale și meridionale aparțin zonei mediteraneene (tipurile Rinaldone, Gaudio, Gorgania). Ritul de înmormîntare predominant al populațiilor preindo-europene rămîne în întregul neolitic înmormîntarea.

1 800—1 200 î.e.n. Epoca bronzului. Vestigiile arheologice de la începutul epocii bronzului atestă pătrunderea în Italia septentrională a unor imigranți originari de la N de Alpi, considerați, ipotetic, precursori ai populațiilor italice, indo-europene. De prezența lor este legată apariția necropolelor de incinerare. În această epocă, Peninsula Italică este împărțită în două mari zone de cultură, una nordică, Padană, orientată spre Europa Centrală, și una meridională, a culturii Apennine, între Bologna și Apulia, orientată spre lumea mediteraneană. Tipice pentru etapa de început a epocii bronzului în N sînt așezările palafite

(sate construite pe piloni, pe văile rurilor sau pe malurile lacurilor), așa-numită cultură Polada, iar pentru etapele următoare — așezările Terramare în care este atestată pentru prima dată calul pe teritoriul italic. În zona meridională, a culturii Apennine, păstorii seminomazi, descendenți ai populațiilor neolitice, se amestecă cu grupe de imigranți războinici indo-europeni din lumea egeeană. Această zonă suferă influența lumii miceniene, inițial ca urmare a unor contacte comerciale, apoi, probabil, prin intermediul unor factorii miceniene. Perioada de tranziție de la epoca bronzului la cea a fierului (reprezentată în N de cultura Protovillanoviană, iar în S de cea Subapennină) stă sub semnul unor ample mișcări de populații, declanșate de expansiunea culturii „cimpurilor de urne” originare din zona Dunării mijlocii. În sec. XII—X asistăm la pătrunderea la S de Alpi, în mai multe valuri, a purtătorilor acestei culturi (elemente de grai indo-european), eveniment de o importanță capitală pentru configurația etnică, lingvistică și culturală a Italiei. Această amplă mișcare de populație, desfășurată paralel cu pătrunderea doriemilor în Elada, a fost circumscrisă vastelor deplasări de populații cunoscute sub numele de „Marea migrație egeeană” (ai cărei ultimi exponenți sînt „popoarele mării”, care atacă Egiptul în vremea faraonului Ramses III).

Sec. XV—XII. Vestigii ale strălucitei civilizații miceniene descoperite pe solul Italiei atestă, încă din epoca bronzului, un contact cultural viu între lumea greacă și cea italică. Navigatorii micenieni, care dominau întreaga Mare Egee, pătrund în Adriatică, în Marea Ionică și Tireniană debarcând în Sicilia, în Insulele Lipare, în Italia centrală la Ischia și Vivara în fața viitorului oraș Cumae, sau pe litoralul adriatic al Peninsulei Italice. Bogăția ceramicii miceniene din zona Tarentului pare a indica chiar existența unei așezări aheene permanente pe aceste meleaguri.

Sec. XII—VIII. După prăbușirea talasocrației miceniene în sec. XII, orașele state feniciene (Byblos, Sidon, Tyr, Ugarit ș.a.) își impun monopolul comercial în Marea Mediterană. Navigatori-negustori fenicieni traversează întreaga Mediterană, străbat strîmtoarea Gibraltar pătrund în Oceanul Atlantic. În lungile lor călătorii, fenicienii stabilesc inițial mici comtoare și factorii, iar mai târziu (potrivit opiniilor arheologilor — după anul 900)

Intemeiază colonii în Cipru, insula Malta, litoralul Africii de Nord, S Spaniei, apoi în insulele Baleare, Sardinia și Sicilia, contribuind la statornicirea unor legături între civilizațiile Orientului și Occidentului mediteranean. Cercetările arheologice atestă pătrunderea, din sec. VIII, a unor mărfuri feniciene în Italia centrală (Etruria, Latium, Campania). Civilizația feniciană exercită o anumită influență asupra dezvoltării vieții materiale și spirituale etrusce. Potrivit ipotezei unor cercetători, etruscii ar fi preluat alfabetul prin filiera feniciană și nu prin cea greacă. ● Cea mai importantă colonie întemeiată de fenicieni este Cartagina. Data tradițională a fondării pe coasta Africii de Nord (în vecinătatea orașului Tunis de astăzi), de către navigatori fenicieni din Tyr, a Cartaginei, menționată de scriitorii antici, este anul 814 î.e.n.; descoperirile arheologice datează însă primele vestigii de locuire abia în a doua jumătate a sec. VIII î.e.n. Orașul-stat va prelua treptat, din sec. VI î.e.n., după pierderea independenței metropolelor asiatice, conducerea factoriilor și coloniilor feniciene din bazinul occidental al Mediteranei, punind bazele unui imperiu esențial maritim (Insulele Baleare, S Spaniei, Sicilia apuseană, Sardinia și Corsica). La rîndul ei, Cartagina va fonda, începînd cu sec. VII î.e.n., o serie de colonii proprii în această zonă geografică. În lupta pentru hegemonie în Mediterana apuseană, Cartagina va găsi în Confederația orașelor etrusce un aliat statornic împotriva coloniilor grecești.

Mileniul I (prima jumătate). Prima epocă a fierului. În urma trecerii în sec. X la prima epocă a fierului, în Italia septentrională și centrală se răspîndește cultura Villanova, numită astfel în 1853 după așezarea omonimă de lângă Bologna. Contactele cu lumea orientală și greacă contribuie la răspîndirea metalurgiei fierului și accelerează ritmul dezvoltării economice, sociale și politice a populațiilor italiice. Cultura Villanova are două mari zone regionale — una nordică, pe valea Padului, și alta sud-vestică, în Toscana și N Latium-ului, de unde aspectele acestei culturi se răspîndesc spre S pînă la Salerno și Paestum. În Latium, ia naștere în această perioadă, pe fondul așa-numitei culturi Fossa de origine meridională, sub influența culturii Villanoviene, cultura Latială.

Fenomenele ce se petrec în primele secole ale mileniului I î.e.n. — creșterea sensibilă a densității de locuire, ample mișcări de populații, cristalizarea civilizației etrusce și implantarea coloniilor grecești din S Italiei și Sicilia, au ca rezultat definitivarea hărții arheologice, etnice, lingvistice și politice a Peninsulei Italice, așa cum ne este ea redată de izvoarele scrise antice. ● **Populațiile italice.** Mozaicul de populații din prima jumătate a mileniului I î.e.n. în Italia este mult mai divers și neunitar din punct de vedere etnic decât cel al Greciei vecine. Deoarece în Peninsula Italică nu a existat o linie despărțitoare între locuitorii preindo-europeni și cei indo-europeni, granițele dintre diferitele etnii suferind continue modificări, istoricii nu au reușit să se pună de acord până în prezent în problema stabilirii etnicului purtătorilor culturilor specifice epocii bronzului și primei epoci a fierului. Dificilă rămâne și clasificarea limbilor acestor popoare, datorită dispariției lor odată cu includerea în statul roman. Din grupul graiurilor neindo-europene (deși indică certe influențe indo-europene) fac parte limba ligurilor și a etruscilor, cea a sicanilor din Sicilia și a sarzilor din Sardinia. Grupul indo-european italic este împărțit în următoarele subgrupe: latino-falisc, osco-umbro-sabelic, celtic și veneto-ilir pe coasta Adriaticii. Cel mai numeros, răspândit din Italia centrală până în extremitatea meridională a peninsulei, grupul osco-umbro-sabelic, îi include pe samniții, sabini, volsci, marsi etc. și pare să ateste o separare etnică anterioară pătrunderii în Italia a grupului latino-falisc (cel dintâi sosit în peninsula), limitat la o regiune a Latium-ului și la o zonă la N de Tibru. Unul dintre cele mai numeroase popoare de origine preindo-europeană, care se întindea la începutul mileniului I între Pirinei, Alpi, văile fluviilor Arno și Pad, precum și în insula Corsica, a fost cel al **ligurilor**. Sub presiunea etruscilor și celșilor, teritoriul ocupat de ei a fost redus la ținutul de coastă (între versanții abrupti ai Alpilor și Golful Genovei) care a primit numele de Liguria. În partea de NE a peninsulei, între Alpi, Marea Adriatică și cursul inferior al Padului, **euganii** sînt eliminați de triburile **veneților** (care dau numele întregului ținut — Veneția), de origine necunoscută, dar cu o limbă apropiată de cea latină, puternic influențată de civilizația iliră din Peninsula Balcanică. Mai la S, între litoralul Adriaticii

și Apenini, în Picenum, îi întâlnim pe **picenți**, înrudiți cu vecinii lor din NV, umbrii. Unul dintre marile popoare indo-europene, **umbrii** ocupau inițial Italia centrală dintre Marea Tireniană și Adriatică; ei sînt respinși la E de Tibru de către etrusci, ținutul pe care îl populează fiind îngustat la N prin invazia celșilor, iar la S sub presiunea sabinilor. La V de Apenini, între Arno și Tibru, își fac apariția la începutul mileniului I î.e.n. **etruscii**, populație cu un nivel ridicat de civilizație, a cărei origine și limbă au constituit încă din antichitate o enigmă, rămasă pînă astăzi nedescifrată. Etruscii înaintază dinspre litoralul Mării Tirenice spre zona muntoasă a Apeninilor pe care-i traversează spre N, extinzîndu-și autoritatea asupra văii inferioare a Padului (zonă a culturii Villanova), iar spre S traversează Latium-ul pătrunzînd în Campania. Între Tibru, care-l separă de Etruria, și Monte Albano, care-l limitează de Campania, se întinde Latium, regiune mlăștinoasă populată de **latini**, o grupă principală a italicilor, de **volsci** (înrudiți cu umbrii), **hernici** și **aurunci** (sau aousii). În Italia centrală muntoasă își au patria un număr de populații mai mici, precum sabini, aequi, marsi, paeligni, iar la S de fluviul Sagrus — puternicul și războinicul popor al **samniților**. Vecin la N cu Latium, iar la NE cu Samnium, roditoare Campania, regiune în care sînt fondate primele colonii grecești, este populată de osci, aousii, mai tîrziu de etrusci și samniți. Între versanții răsăriteni ai Apeninilor și Marea Adriatică, în actuala Apulie și Calabrie, sînt menționate populațiile războinice ale **iapigilor** (formați din triburile daunilor, apulilor s.a.) și **mesapilor** (calabri, salentinii), considerate, de majoritatea cercetătorilor, fiind de origine iliră. În extremitatea meridională a peninsulei, în actuala Lucanie și în Bruttium, întâlnim triburile lucanilor și brutiilor (care, desprînse de timpuriu de samniți, se deplasează spre S, unde-i asimilează pe osci și etrusci), sub a căror presiune siculii trec în Sicilia, deplasînd la rîndul lor spre centrul insulei pe sicani. Sicilia, cea mai mare insulă a Mediteranei, este locuită de **sicani** (V), **siculi** (E) și **elymi** (S). La începutul mileniului I î.e.n. fenicienii fondează pe insulele din vecinătatea uscatului, în apropierea marilor promontorii, un număr însemnat de factorii. Sub presiunea colonizării grecești din sec. VIII—VI î.e.n., influența feniciană

se reduce la treimea apuseană a insulei. Sardinia este locuită de triburile neindo-europene ale **sarzilor**, înrudite cu populația iberică.

Sec. VIII—VI. În contextul Marii colonizări grecești, Italia meridională și Sicilia constituie o țintă preferențială a elenilor în căutarea unei noi patrii. Metropolele grecești care se situează în fruntea acțiunilor de colonizare a acestor ținuturi sînt Chalkis și Eretria (din insula Eubee), Corint, Megara, Rhodos ș.a. Prima colonie fondată pe pămîntul italic (734 î.e.n.) și totodată cea mai nordică este **Kyme** (numită de romani **Cumae**); tot în sec. VIII mai sînt întemeiate Sybaris, Crotona, Tarent, Poseidonion (Paestum), Rhegion. În sec. VII iau ființă Siris, Lokroi, Metapont, Parthenope (Neapolis) și, în sec. VI, Dikai-racheia (Puteoli) ș.a. În Sicilia, primele colonii întemeiate de greci sînt Naxos (735) și **Siracuză** (734), urmate în același secol de Leontinoi, Catania, Megara Hyblaea; în sec. VII iau ființă Zankle (Messina), Gela, Himera, Selinonte, iar în sec. VI Acragas, Camarina. Multitudinea și strălucirea orașelor grecești din S. Italiei au dus la încreșterea pentru această regiune geografică, în sec. IV î.e.n., a numelui de **Grecia Mare** (*Megalê Hellas* sau *Magna Graecia*). ● Coloniile fondate, copii fidele ale îndepărtatelor metropole, au însemnat practic implantarea unor orașe-cetăți grecești (*poleis*), cu structura lor socială și viața spirituală specifică, pe pămîntul Italiei și Siciliei. Înființate aproape în exclusivitate pe coastă, ele nu au ocupat decît un mic teritoriu în jurul orașului, care să le asigure practicarea agriculturii necesare subsistenței; în scurt timp însă coloniile au devenit renumite centre meșteșugărești și comerciale a căror bunăstare depășea adesea pe cea a metropolelor. Pînă la cucerirea romană, coloniile grecești nu au fost unificate sub o singură autoritate politică, rareori pericol extern a impus o grupare temporară a forțelor lor militare. Dșmanii potențiali ai orașelor elene erau populațiile italice vecine, aflate pe o treaptă inferioară de dezvoltare economico-socială; tendințele expansioniste ale etruscilor, cartaginezilor și romanilor conturează apoi noi amenințări. Rivalitatea dintre colonii a degenerat adesea în conflicte înverșunate, soldate cu distrugerea din temelii a cetăților rivale; astfel Siris este distrusă în jurul anului 550 de

orașele vecine coalizate, iar Sybaris în 511 de către Crotona. Prin intermediul coloniilor grecești, populațiile italice, lumea etruscă și Roma au intrat în contact cu civilizația greacă. Odată cu bunurile materiale, cu răspîndirea economiei monetare, pătrund influențe culturale (arta, alfabetul) și spirituale (panteonul elen și organizarea cultului). După ce presiunea populațiilor italice (samniți, bruti, lucani) se amplifică în sec. V, orașele grecești sînt afectate în sec. IV de criza generală a polisului grec, preluind al decăderii și al pierderii definitive a independenței lor.

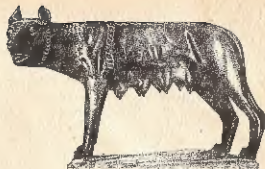
Sec. VIII. Apariția civilizației etrusce. Originea etruscilor și a civilizației lor, prima mare civilizație indigenă a Peninsulei Italice, subiect de controversă încă din antichitate, a rămas pînă în zilele noastre viu disputată. În timp ce Herodot îl considera imigrat pe calea mării din îndepărtată Lidie, Dionysios din Halicarnas susținea ferm originea lor italică. O a treia teză a apărut în 1741 cînd savantul francez N. Fréret a emis ipoteza unei migrații a etruscilor din Europa Centrală peste Alpi în Peninsula Italică. Cele aproape 10 000 de inscripții etrusce, scrise cu un alfabet derivat din cel grec, au rămas pînă astăzi practic nedescifrate, datorită neasemnării limbii etrusce cu nici una dintre cele cunoscute. Dacă în secolul nostru ipoteza lui Fréret a fost abandonată, celelalte două au găsit fiecare noi adepți. Cercetările arheologice din ultimele decenii au relevat în Italia centrală atît o evoluție neîntreruptă a culturii Villanova pînă în epoca etruscă, cît și absența unor vestigii care să ateste imigrația compactă a unor populații orientale. În lumina acestor rezultate, tot mai mulți istorici contemporani înclină să vadă în civilizația etruscă rezultatul, în primul rînd, al unei evoluții istorice locale activizată de influențe orientale, ca urmare a unor contacte comerciale și culturale. Această teză nu exclude posibilitatea imigrației unor mici grupuri de locuitori din Asia Mică care, asemenea grecilor, se aflau în căutare de noi pămînturi. Civilizația etruscă se cristalizează în liniile ei esențiale în sec. VIII, într-o regiune a Italiei centrale limitată la N de fluviul Arno, la E și S de Tibru, iar în V — de Mediterană, regiune care a primit din antichitate numele de Etruria sau Tuscia (actuala Toscană). Cele mai vechi orașe etrusce — Caere, Veii, Tarquinii, Vulci, Rusellae,

Vetulonia, sînt situate în vecinătatea litoralului Mării Tireniene (*Mare Tyrrhenum*, de la numele dat de greci etruscilor), un al doilea grup luînd naștere în interiorul Etruriei — Volsinii, Clusium, Perugia, Cortona, Arretium ș.a. Civilizația etruscă este în primul rînd una urbană, întreaga viață economică, socială, politică, religioasă fiind polarizată de orașul-cetate sau oraș-stat. Structura geografică a Etruriei, alternanța culmilor deluroase cu văi adînci, implicînd dificultatea comunicațiilor, a contribuit și ea la evoluția orașelor-stați în direcția unor individualități pregnante, îngreunînd procesul realizării unei unități politice reale a lumii etrusce. Strălucirea și opulența orașelor etrusce, zăgrăvite atît de viu de izvoarele istoriografice antice, sînt confirmate convingător de descoperirile arheologice moderne, de impresionantul inventar al mormintelor aristocratice. Prin dezvoltarea tehnicii de drenare și desecare a zonelor mlaștinoase și redarea lor culturilor, prin realizarea unor canale de irigații, etruscii au contribuit la progresul întregii agriculturi italiice. Marile zăcămintе de cupru și fier din Italia centrală și insula Elba au permis de timpuriu dezvoltarea unei înfloritoare industrii a bronzului și fierului — cea mai avansată a epocii. Planurile și tehnica construcției orașelor etrusce, înălțate pe coline ușor de apărat, zidurile impunătoare ale acestor cetăți (cele ale Perusiei și Volterrei se păstrează și astăzi), monumentele arhitectonice civile și religioase, obiectele de uz comun sau de podoabă, obiectele de artă stau mărturie măiestriei și rafinamentului arhitecților, meșteșugarilor sau artiștilor etrusci. Mărfurile etrusce au depășit nu numai granițele Etruriei, ci și pe cele ale Alpilor; navele etrusce purtau pînă în insulele grecești, în Fenicia sau Cartagina, roadele muncii meșteșugarilor sau agricultorilor locali, întorcîndu-se încărcate mai ales cu ceramică și obiecte de lux grecești. Ca și alți navigatori cunoscuți ai antichității, etruscii erau în egală măsură și temuți pirăți. ● În fiecare oraș, în virful piramidei sociale se afla un rege sacerdot (*lucumo*), flancat de o puternică și bogată aristocrație, pătura hegemonă a societății. Această aristocrație, care forma elementul militar și sacerdotal al statului, era înconjurată de un mare număr de clienți (elemente subordonate social și religios familiilor nobiliare) și de sclavi care munceau domeniile funciare. O relativ numeroasă popu-

lație liberă, compusă din țărani, meșteșugari și negustori, se afla angajată într-o continuă luptă pentru lărgirea drepturilor ei sociale și politice. Legăturile gentilice continuau să joace un rol important în societatea etruscă (în cadrul familiei, clanului etc.), în care femeia se bucura de o poziție socială apropiată de a bărbatului. Criza generală prin care trece societatea etruscă începînd cu sfîrșitul sec. VI are ca urmare înlocuirea monarhiei prin magistrați eligibili anual, asistați de un colegiu recrutat dintre reprezentanții de vază ai aristocrației (un fel de senat). Fiecare oraș etrusc își avea propriile interese economice și politice, organizarea sa militară distinctă. Orașele dintre Arno și Tibru erau grupate în „Liga celor 12 cetăți”, amficionie cu un sanctuar comun lângă Volsinii (*Fanum Voltumnac*). Delegații orașelor acestei ligi se întruneau o dată pe an la Volsinii (*concilium Etruriae*), hotărînd acțiuni comune cînd interesele generale o cereau, fiecare oraș avînd însă libertatea de a-și păstra relații preferențiale atît în interiorul cît și în afara amficioniei. Adesea interesul local prima în dauna celui federal: nu s-a putut vorbi niciodată de un stat etrusc unitar. ● Religia, politeistă (influențată de elemente grecești și orientale), ocupa un loc foarte important în viața cotidiană a societății etrusce, fapt ilustrat și de rolul deținut de casta sacerdotală. Ritualul religios, extrem de complex și complicat, urmărea atît asigurarea bunăvoinței zeilor (grupați în triade) cît și tîlmăcirea, prin intermediul haruspiciilor, a voinței divinității. Cultul morților, deosebit de dezvoltat, includea și lupte de gladiatori. ● Cu puternice influențe orientale apoi grecești, topite însă într-o originală sinteză, arta etruscă excelează în plastica realizată în bronz și teracotă și în artele minore. Tratînd subiecte ale mitologiei greco-etrusce (în care animale reale sau fantastice ocupă un loc de seamă) sau abordînd scene din viața cotidiană, arta etruscă creează opere de un remarcabil realism (Apollo din Veii, Himera din Arretium, Lupoica din Roma, portretele de pe sarcofagi etc.). Pictura, cunoscută exclusiv prin frescele care acoperă pereții camerelor mortuare, impresionează prin vivacitatea ei. Urnele funerare din teracotă evoluează de la înfățișarea persoanei defunctului către un adevărat monument funerar, cum o arată sarcofagul descoperit la Cervetri. ● Influența civili-

zației etrusce asupra vieții economice, sociale, politice și spirituale a populațiilor italice este impresionantă, depășind mult hotarele zonei aflate sub dominație directă. Într-o mai mare măsură decât grecilor, Italia dătează începuturile urbanizării sale etruscilor. Aceștia au transmis populațiilor vecine tehnica construcțiilor urbane și modul de organizare a vieții orășenești. După ce etruscii și-au extins în sec. VI autoritatea spre N traversând Munții Apenini și pătrunzând în Cimpia Padului, orașele care iau ființă în această regiune („Etruria Padana”) — Felsina (Bologna), Ravenna, Melpum (Milano), Ariminum, Parma, Placentia, Modena ș.a. — formează și ele o ligă în frunte cu orașul Mantua. Fenomene similare caracterizează înaintarea etruscă din sec. VI spre S, în Campania, unde ajung în contact direct cu civilizația greacă; izvoarele antice menționează constituirea, și aici, a unei „Ligi de 12 orașe” etrusce grupând Nola, Acerrae, Nuceria, Surrentum, Herculaneum, Pompei în frunte cu Capua. Element social și politic hegemon al orașelor întemeiate în cursul expansiunii lor lente spre N și S, etruscii influențează puternic populațiile italice locale, supuse unei adevărate „etruscizări”. Întinderea puterii etrusce spre S declanșează conflictul cu coloniile grecești din Italia meridională. Dacă în alianță cu cartaginezii ei reușesc, după bătălia de la Alalia (540), să-i elimine pe greci din Corsica și din jumătatea nordică a Mării Tirenene, înfrângerea din 524 de la Cumae marchează sfârșitul înaintării lor în această parte a peninsulei. Eșecul suferit o jumătate de secol mai târziu în bătălia navală de la Cumae (474) inaugurează amurgul hegemoniei maritime etrusce în Marea Tireniană. Din sec. V declinul puterii etrusce este evident în Campania. La începutul sec. IV celtii, în marea lor migrație, traversează Alpii și pun stăpânire pe întreaga cimpie a Padului. Odată cu ridicarea Romei, independența ultimelor orașe etrusce ia sfârșit în sec. III î.e.n.

ROMA REGALĂ

753—509 î.e.n. „Roma regală”. Istoriografia antică a reținut ca dată tradițională a fondării Romei 21 aprilie 753 î.e.n., dată stabilită în sec. I î.e.n. de către Marcus Terentius Varro. Începuturile istoriografiei romane se pot fixa la jumătatea sec. III î.e.n. și tot în aceeași epocă se trezește și interesul celei grecești pentru trecutul istoric al Cetății Eterne. Astfel, reconstituirea primelor secole ale istoriei romane (de la fondarea orașului și până la izbucnirea primului război punic) s-a făcut târziu, în sec. III—I î.e.n., într-o epocă în care Roma devenise stăpâna Mediteranei, iar influența culturii grecești atotputernică. Principalele izvoare ajunse până la noi care născău primele secole de existență ale cetății de pe malurile Tibrului aparțin unor scriitori ai epocii lui Augustus — Titus Livius, Dionysios din Halicarnas, Virgiliu — și poartă amprenta specifică ideologiei republicii țirzii și a epocii augustane. Pornind de la o serie de mărturii ale analisticii romane, istoriografia antică a ultimelor secole ale erei vechi a recompus, potrivit propriei imagini și a măreției romane contemporane, începuturile istoriei Romei, împletind mitul cu realitatea istorică, idealizând epoca abordată. Viziunea cristalizată în epoca augustană a fost prelucrată de istoriografia imperială, păstrându-și verosimilitatea până la începutul sec. XIX, când B. G. Niebuhr a pus sub semnul întrebării întreaga istorie romană până în sec. IV î.e.n. De la Niebuhr și până astăzi, oamenii de știință au încercat

să separe în textele antice adevărul istoric de ficțiune, apelând în același timp, tot mai mult la rezultatele oferite de cercetările arheologice. ● Tradiția romană începe evocarea îndepărtatelor origini ale orașului odată cu faptele Aeneas din Troia care, după ce a scăpat de la asediu și cu gebarcarea lui, după multe peripeții pe pământul italian la vărsarea Tiberului, Ascanius, fiul lui Aeneas, fondează în Latium orașul Alba Longa unde vor domni 12 regi descendenți ai săi. Fiica unuia dintre aceștia, vestala Rea Silvia, dă naștere la doi gemeni, fi ai zeului Marte. **Romulus** și **Remus** care, abandonati pe apele Tiberului, din porunca lui Amulius, uzurpatorul tronului lui Numitor, sînt crescuți de păstorul Faustulus și hrăniți de o lupoaică într-o peșteră din vecinătatea Palatinului. După ani, cei doi frați hotărăsc să întemeieze pe Palatin o nouă cetate care va purta numele de Roma, în cinstea lui Romulus, eveniment datat în anul 753 î.e.n. Romulus, primul rege (753-717) după uciderea fratelui său gemin și pune bazele organizării constituționale a Romei: el instituie în sfat al bătrînilor (*senatus*) format din 100 de membri (*patres*), reprezentînd cele 100 de gîni care compuneau poporul roman (*populus Romanus*). **Romulus** pune la cale, împreună cu sabinezii, fapt care declanșează un conflict între romani și sabini, dar în cele din urmă lupta dintre cele două neamuri se încheie printr-o împăcare. **Titus Tatius**, conducătorul sabinilor, devine rege al Romei. La sfîrșitul domniei primului rege, poporul roman este împărțit în triburi. **Romulus** este înlocuit de fiul său, regele **Titus Tatius** și **Luceres** (format din persoane stabilite în oraș ulterior) fiecare trib fiind împărțit în 10 curii. După misterioasa moarte a lui Romulus, zeificat apoi, senatul alege ca rege pe **Numa Pompilius** (717—673), sabin de origine, care se remarcă prin reforme sale pe plan intern, organizarea ceremonialului cultelor, constituirea colegilor de preoți și meșteșugari, reformarea calendarului roman prin adăugarea a două luni la cele 10 stabilite de Romulus și prin fixarea zilelor faste și nefaste. Al treilea rege al Romei, **Tullus Hostilius** (672—641), este ales de poporul organizat în cele 30 de curii (*comitia curiata*). Domnia lui stă sub semnul victoriilor militare repurtate asupra sabinilor din vecinătate și al războiului și anexării orașului Alba

Longa (cu care ocazie are loc episodul legendar al luptei dintre cei trei Horatii și cei trei Curiatii). La capătul unui interregiu de doi ani, este ales rege **Ancus Marcius** (649—616) care construiește primul drum de la Roma pînă la vărsarea Tiberului în mare (unde creează o colonie-Ostia), vîntoarea V.A. Salaria, și stabilește pe colina Aventin o parte a murilor în juru lui. Cei patru regi sabinici latini sau sabini le-au urmat, potrivit legendei, trei suverani de origine etruscă: **Tarquinius Priscus** (616—579), **Servius Tullius** (578—535) și **Tarquinius Superbus** (534—509). Alungat din orașul Tarquinius, **Tarquinius Priscus** este ucis la o vreme la Ancus Marcius, după a cărui moarte este ales rege. El a inițiat ample lucrări edilitare în Roma, construcția marelui circ (*Circus maximus*), asanarea mlaștilor din oraș ș.a., a ridicat la 200 numărul senatorilor. După uciderea sa de către rude ale lui Ancus Marcius, devine rege **Servius Tullius** cărui tradiția îi atribuie cea mai însemnată dintre reformele realizate în epoca Romei regale. Prin reforma lui, **Servius Tullius** toți locuitorii Romei, patricieni și plebei, ai fost împărțiți în șase clase censitare, a căror unitate de bază o constituie centuria (unitate militară cuprînzînd 100 de bărbați). Repartizarea într-o clasă era făcută în concordanță cu averea posedată și cu obligațiile militare ce-i reveneau cetățeanului. Astfel, clasa I cuprîndea cetățenii cu o avere de 100 000 de ași, grupul II în 80 000, clasa III din 60 000, clasa IV din 40 000, clasa V din 30 000, clasa VI din 20 000. Centuriile erau compuse din oameni fără avere. Cele 193 de centuri, formate adunarea cea mare a poporului, sau adunarea centurilor (*comitia centuriata*), Potrivit tradiției **Servius Tullius** a completat reforma sa consolidată cu una de natură administrativă împărțind populația în 4 triburi, după criteriul teritorial al locuințelor: tribul urban Palatin, Etruscina Collina, în locul celor trei triburi tradiționale. Tot acestui rege se atribuie construcția unor noi ziduri ale Romei (așa numite ziduri serviene) și înălțarea unui sanctuar comun al tuturor latinilor pe Aventin. Ultimul rege, **Tarquinius Superbus**, fiind un despot și primului **Tarquinius**, este prezentat de tradiție cu trăsăturile clasice ale tiranului

tărilor latinei în epoca preliterară sînt extrem de puține
 o inscripție din cca 600 î.e.n. pe o fibulă de aur găsită la
 Praeneste și două din sec. V î.e.n. (una găsită în Forum-ul
 roman și una la Tivoli — Tibur). Începînd cu sec. III
 î.e.n. mențiunile de limbă sînt numeroase și neîntreru-
 pte, inscripțiilor de tot felul adăugîndu-li-se mărtu-
 ria surselor literare. În faza arhaică (sec. III — I î.e.n.),
 ilustrată de operele lui Plaut, Ennius, Terentius, Lucilius
 limba scrisă nu este încă mult diferentiată de cea vorbită,
 vocabularul, încă sărac se îmbogățește cu numeroase
 elemente grecești, se conturează stilul literar. Sec. I
 î.e.n., perioada clasică a latinei, este marcată de consoli-
 darea trăsăturilor tipice ale limbii literare care în operele
 unor autori ca Caesar și Cicero, reprezentative și pentru
 procesul de maturizare a literaturii, apare ca o limbă
 care este bogată, capabilă să exprime deopotrivă nevoile
 de gândire și afective, de o claritate și, în același timp, de o
 nuanțare fină. Această limbă primește în perioada
 următoare, postclasică (sec. I — II e.n.), avirea capodope-
 rilor literare romane și se răspîndește alături de cultu-
 ra romană, în întreaga lume care gravitează în sfera de
 influență a Romei. Sec. I și II e.n. sunt foarte mulți a o genă
 provincială, contribuie la îmbogățirea ei cu o serie de
 elemente noi, dialectale sau populare. Începînd cu
 sec. III e.n., odată cu scrierile creștine — ce se adresează
 mai ales păturilor sociale așezate — standardul clasic este
 tot mai mult părăsit. Latina savantă devine treptat,
 de-a lungul veacurilor următoare o formațiune strict
 livrescă, total izolată de limba vorbită. Aceasta, deși
 unitară ca structură se va diferenția tot mai mult în
 diversele regiuni ale Romaniei, evoluînd spre noi idio-
 muri, actualele limbi neolatine sau romanești. Latina
 savantă va continua să existe încă pînă în sec. XVIII
 ca limbă de cultură și a bisericii occidentale. ● Con-
 comitent cu limba este și artele romanilor care prin
 dește și alfabetul latin. Împrumutat de romani de la
 greci, probabil prin intermediul etruscilor, alfabetul
 latin capătă forma sa definitivă cu 23 de litere în perioada
 imperială. În timpul primei or secole imperiului atât
 pentru inscripții cît și pentru manuscrise, se folosea
 scrierea cu litere capitale rectangulare (*capitalis epigra-
 fica* și *spuria* etc.). Acest sistem va fi treptat
 locul altora mai simple și mai rapide în care sînt vizibile

tendințele spre scrierea cursivă (*capitalis rustica* și
aduncata pentru acte oficiale și inscripții *spuria* și *sem-
 cursiva* pentru manuscrise). În scriere cuvintele sînt
 despărțite prin puncte și separele literelor într-un al doilea
 pe suluri (*volumen*) de papirus. Începînd cu sec. III se
 impun cele două sisteme grafice bazate pe litere manu-
 scule — scrierea semanticală și cea macială care rămîne
 dominantă pînă în vremea lui Carol cel Mare. În această
 perioadă și tot secolul se pînă la cca. 1000 e.n. mulțime
 punctuația, pauzele, cantitatea, urmînd a fi stabilite
 înaintea lecturii propriu-zise (*apud lectorem*). Spre sfîșitul
 sec. III î.e.n. *volumen*-ul de papirus, greu de mînuit și
 fragil, este înlocuit cu *codex*-ul (forma de azi a cărții)
 de pergament, mult mai rezistent și mai ușor de rezervat,
 în consecință numai operele de primă valoare. ● **Reli-
 gia romană** arhaică, dezvoltată din străvechi structuri
 în timpul perioadei etrusce și elenice, cu miturile de tărîni
 și creșterilor de vite din la jum. al II-lea î.e.n. necesităților
 practice și nevoilor de a gândi al unei comunități sociale.
 Trăsătura esențială a universului religios al vechilor
 romani o constituie existența a numeroase *numina*,
 semnificînd forți obscure prezente în și prin anumite
 obiecte, fenomene sau acțiuni, în existența de zi cu zi.
 Această imprecizie a forțelor divine are drept conse-
 cință lipsa unui panteon clar conturat (ca cel egiptean
 sau elen), absența viziunii antropomorfe și chiar absența
 miturilor. Abia în urma contactului cu religia altor po-
 poare italice, a etruscilor și în lăsele a grărilor panteonul
 roman dobîndește un profil distinct, fie prin adopția
 de noi culte fie prin realizarea unui sincretism între
 divinitățile romane și cele străine. În virtutea panteonului
 roman se afla initial triada Jupiter, Marte, Quirinus care,
 în jurul anului 500 î.e.n. sub influența etruscă, cedează
 locul celei alcătuite din Jupiter, Junona și Minerva.
 Lor li se adaugă o nouă triadă de origine italică, Ceres
 identificată cu Demeter din mitologia greacă, Liber
 și Liberă (identificați cu Dionysos și Kore), venerată
 deosebit de plebei. Din panteonul italic mai sînt preluate
 divinități precum Venus, Fortuna, Diana, din cel etrusc
 Saturn, Vulcan, Neptun și Voltura. În urma contac-
 telor mai intense cu civilizația greacă, în sec. V — IV î.e.n.
 sînt adoptați Apollo, Castor și Polux, Hercules, Pluto,
 Proserpina, Asculapius, iar în secolele următoare zeități

orientale, precum Kybele (Magna Mater), Isis ș.a. La acestea se adaugă zeități specific romane, personificând o serie de trăsături morale — Concordia, Aequitas, Libertas, Pietas, Salus, Victoria ș.a. sau zeități colective — Lari, Penati Menanni. Ceremonialul și ritualul magic minuios, puternic influențate de cel etrusc, armăreau asigurarea bunăvoinței divine prin ofrande, sacrificii, rugăciuni potrivit credinței antice, zeii își făceau cunoscute intențiile prin manifestări mai mult sau mai puțin anormale (zgomotul trăznetului, zborul sau pipăitul unor păsări etc.) care trebuiau tălmăcite. Spre deosebire de alte societăți antice, în cea romană preoția nu a constituit o castă cu interese specifice care să joace un rol determinant în stat și să controleze direct magistrații. Ea era organizată în colegii: al pontifilor (*pontifices*), al flammilor (*flamines*), al vestalelor (*vestales*), al augurilor (*augures*), precum și colegiul *quindecimviri sacris faciundis* care supraveghea înțelesebi. Introducerea cultelor străine la Roma. Principalul colegiu era cel al pontifilor, care coordona atât cultele oficiale cât și pe cele particulare. În fruntea acestui colegiu se afla *pontifex maximus* (așez de popor pe viață) reprezentantul autorității sacerdotale supreme la Roma.

cca 754. Coloniz. originari din Chalkis (Eubea) întemeiază în Campania orașul Kyne (Cumae), prima colonie elenă pe pământul italic. În următoarele două secole, Cumae creează la rândul ei o serie de coloni. Neapolis, Dicaearchia (Puteoli), Abella, Zankle (Messina, și probabil Nola). Situată la limita nordică a zonei locuite de greci, Cumae va juca un important rol mediator între civilizația elenă și cea etruscă, italică și romană.

734 (sau 733). Coloniz. în Corint întemeiază Siracusa, care se impune în secolele următoare drept cel mai important centru economic, politic și cultural grec din Sicilia. În confruntarea cu tendințele expansioniste cartagineze Siracusa va plăti o scumpă victorie tiranilor Gelon (485—478), Hieron I (478—466) Dionysios I (405—367) și Agathokles (317—289), energiile elene din Graecia Magna.

Sec. VIII (a doua jumătate). VII. Sol pres. unei colonizări grecești, influența feniciană în Sicilia se reduce la treimea apuseană a insulei având ca principale puncte de sprijin orașele Motya (Motic), Solus (Soloeis) și Panormos (Palermo), care iau ființă în această epocă. Acum au loc primele contacte dintre etrusci și fenicieni care, în secolele următoare, în anumite momente istorice, vor face front comun împotriva grecilor din coloniile Italiei meridionale și ale Siciliei.

708 (sau 706). Data tradițională a fondării în golful Taranto, la granița dintre Calabria și Apulia, a orașului Tarentum

- (azi Taranto), singura coloniie spartană din Graecia Magna. După distrugerea orașelor Siris (530) și Sybaris (510) Istros devine cel mai important oraș și din Italia meridională, important pentru al comerțului său cu Grecia și insulele din Marea Egee.
- 657 Data tradițională a fondării de către milesienii ocolii mai vechi coloni grecești de pe litoralul occidental al Mării Negre. Istros (numită de către romani Histria în a doua jumătate a secolului VI, colonizii greci din Heraclea Pontica încează orașul Callatis (azi Mangalia, ter milesienii — viitorul oraș Tomis (azi Constanța).
612. Cucerirea capitalei Niniwele către ferele conjugate ale lui Sardanapal, regele de Media (625-585) și Nabupalsar, întemeietorul Regatului Noua Babilon (625-605) încează prădăria și dispariția din istorie a statului asirian una dintre puterile hegemonice din Orientul antic.
- cca 600. Ioniții originari din orașul Phocaia (Focea, din Asia Mică) fondează la vărsarea fluvului Rhodanus colonia Massalia (azi Marsilia), care va deveni unul dintre cele mai importante centre comerciale grecești din Lavinia occidentală al Mării Mediterane, un rol important în transmiterea elementelor civilizației elene în Gallia.
- Avina de înfruntat concurența etruscă și cartagineză în acces la regiune, Massalia va deveni de timpuriu un statornic aliat al Romei.
- Sec. VI. la lăunț, în jurul sanctuarelor *Jupiter Latavis* și pe Mons Albanus (actualul Monte Mario) și al Dianei din Aricia Liga latină, confederație religioasă și politicoasă a orașelor din Latium: Tusculum, Aricia, Lanuvium, Lavinium, Cora, Fidenae, Tibur, Pometia, Ardea și a Odată să se mai mută ori pe an delegați ai fiecărei cetăți se întruneau în jurul sanctuarului federal alegând un *dictator* și adoptând decizii diplomatice și militare care angajau întreaga Ligă. Alba Longa, Lavinium, Aricia sau Tusculum au dobândit succesiv un prestigiu sporit în cadrul Ligei. Pentru Roma, care a urmărit obținerea hegemoniei în cadrul federației, reatule cu Liga latină au constituit până în 338 fien o problemă unghiulară a politicii sale.
- cca 540. Bătălia navală din Isthmus coloniei foceene Alalia (azi Aléria din Corsica) învinsă cu un ușor avantaj de flotei elene asupra celei etrusco-cartaguneze. Bătălia are ca urmare eliminarea coloniștilor greci din Corsica și
- Sardinia, care rămân în sfera de influență etrusco-cartagineză.
539. După ce cucerește Lidia (547 î.e.n.) incluzând între hotarele sale orașele grecești ale Asiei Mici Imperiul persan ocupă Regatul Noua Babilon cu toată Fenicia, Palestina și Siria.
- 525 Bătălia de la Pelusium. Înfrângerea lui Psammetich III, ultimul faraon al celei de-a 26-a dinastii de către Cambyses II care a dat transformarea Egiptului în satrapie persană reprezintă punctul final al istoriei neîntrerupte de 2500 de ani a uniunii dintre cele mai vechi state și civilizații ale lumii. Imperiul persan devine cel mai întins și puternic stat din Orientul Apropiat și din Europa.
- 524 Bătălia de la Cumae. Victoria forțelor grecești comandate de Aristion și Milakros din Cumae stăvilește expansiunea etruscă spre sud. Tot Aristodemos respinge în 505 î.e.n. tentativa etruscă de cucerire a orașului Aricia din Latium.
513. Expediția eșuată a regelui persan Darius I (522-486 î.e.n.) împotriva satrapilor din stepele nord pontice în timpul călătoriei la Bosfor și la Dniestre, singurul popor care se opune veritabil, ahenind în timp ce traversează Dobrogea, sunt geți, considerați cu această ocazie de către Herodot, „cel mai viteaz și cel mai curajos dintre traci”. Este prima mențiune a populației autohtone geto-dace din spațiul carpato-danubian care se simțise la începutul mileniului I î.e.n. din marea mișcare a triburilor indoeuropene care populează o mare parte a Peninsulei Balcanice.

Cele aproape cinci secole de istorie a Romei republicane
sunt străbătute de o mișcare continuă de schimbare și evoluție.

Latium-ul la stăpî-

oșilor duce la egalizarea cetățenilor
tice, evoluția vieții social-economice

ducerea rapidă a numărului gospodăriilor fără
edarea de pământ a țăranilor care îngroșă
și apoi a Mediteranei de un impuls puternic

co lien și de aur, a căror

a operaților de
ate, precum casele de schimb
societățile de concenștrare publicare, Alături de

cămătărească ca
ocrația municipală își fac și

constituie un mozaic tot

mulus republican

Senatul
de

Senatul
de

Senatul
de

Senatul
de

- templelor, pietelor, a tezaurului, se îngrijesc de construcțiile urbane și aprovizionarea orașului
- 360 Nou raid celtic în Italia centrală atacuri celtice în această regiune se repetă în 351 350, 338, fără consecințe grave.
358. Tratat de alianță între Roma și orașele Ligu latine, care acceptă suzeranitatea Romei.
356. Plebeii cuceresc dreptul de a fi aleși ca dictatori. Din sec. IV această magistratură intră în declin, nemai-fund înfrântă după 202 î.e.n. (Sulla și Caesar vor da un nou conținut dictaturii).
354. Primul tratat dintre Roma și Confederația triburilor samnite, încheiat în primul război împotriva pericolului galic.
- cca 350. Datează primele vestigi care atestă stabilirea unei colonii romane la Ostia, din care se va dezvolta un important port (și bază navală la vărsarea Tibului în Marea Tireniană), moment care atestă trezirea interesului Romei pentru problemele comerțului din Mediterana Occidentală.
348. Tratat între Roma și Cartagina (al doilea tratat romano-cartaginez, potrivit așteptărilor informației lui Polybios, primul tratat menționat de Titus Livius) care fixează zonele de influență ale celor două state în Mediterana Occidentală. Cartagina recunoaște hegemonia Romei în Latium și permite accesul negustorilor romani în Cartagina și Sicilia, Sardinia, Africa de Nord și Spania le sunt însă interzise.
343. Amenințat de presiunea și raidurile samnitorilor în Campania, orașul Capua încheie un tratat de alianță cu Roma. Intervinția Romană în Campania este anșoasă lupta pentru hegemonie în Italia centrală între Roma și Confederația samnită deschizând drumul Cetății Eterne spre dominația întregii peninsule.
- 343 272. Epoca războaielor romano-samnite. Stăpînire în Latium, Roma devine vecina Confederației triburilor samnite din zona muntoasă a Apeninilor, cea mai importantă forță militară a peninsulei. Timp de 6—7 decenii Roma este angrenată într-un conflict decisiv pentru hegemonia Italiei centrale și meridionale, cel mai dur cu care fusese confruntată pînă la această dată. Deși pe o treaptă de dezvoltare social-economică inferioară romanilor (necunoscînd viața urbană și organizarea

statală), vitejii muntelui din Samnium luptă în primele trei războaie cu forțe egale Romei (343 341, 328 304 și 298—290) fiind treptat izolați și numai în cursul unui nou război (282—272) înfrinți și supuși

- 343 341. Primul război dintre Roma și samniti. Victoriile romane de la Muntele Gauis (343) și de la Suessula (343) aduc Campania și orașul Capua în sfera de influență romană.
- 40 338 Războiul latinilor. Îngrijorată de prezența garnizoanelor romane în Campania, orașele Ligii latine (fără Lavinium, Ardea, Sutrium și Nepes) se răscoală împotriva Romei alinându-se cu volscoi, aurunci, sidicini precum și cu orașele Capua și Cumae. După ce desprind din această coaliție pe campanieni, legiunile romane, sprijinite de contingente samnite, obțin victoriile de la Suessa Aurunca și Capua. Liga latină este dizolvată, redusă la o simplă uniune sacră (*foedus Latinum*), toate orașele sînt legate direct de Roma prin tratate bilaterale. O parte din Campania devine *ager publicus*. Hegemonia Romei în Latium este acum irevocabilă.
338. Censul înregistrează 65 000 de cetățeni mobilizabili în statul roman.
- 338—264. Dacă pentru a-și impune dominația în Latium Roma a avut nevoie de trei secole, în mai puțin de șapte decenii ea va deveni hegemonul întregii Italie. ■ Încheierea confruntărilor dintre plebe și patricieni prin stabilirea dreptului egalității a contribuit la o relativă consolidare internă a statului și la constituirea unui nou echilibru. Teoretic magistraturile sînt deschise tuturor cetățenilor, în realitate, de egalitate dobîndită nu au profitat decât virfurile bogate ale plebei care, alinându-se cu patriciulul înstărit, și-a constituit o nouă putere conducătoare exploatare exclusivistă, *nobilitas* (nobilitate), care monopolizează senatul și magistraturile. Acest lucru se reîntinde din sec. II î. n. 30 40 de familii numite *patrum hominum novorum* (care nu aveau strămoși senatori), precum M. Porcius Cato, C. Marius sau M. Tullius Cicero au putut să pătrundă în noua castă conducătoare, fapt care a accentuat caracterul oligarhic al republicii romane. ■ Pe epichierii, italice Roma destramă puterea acelor popoare care ar fi putut aspira la hegemonia peninsulei Confederația triburilor samnite Uniunea orașelor etrusce, triburile celte sau orașele cene din Gracia Magna și prin sistemul *foedus* al aliaților și coloniilor militare, devine stăpînire necontestată a întinutului cuprins între Alpi și strîmtorarea Messina. ■ Din punct de vedere cultural aceste elemente au însemnat, implicit, și o mai puternică contact spiritual cu populațiile peninsule, de cultură greco-etruscă și mai ales cu aceea elenă din Gracia Magna și Sicilia. Temple și clădirii publice ridicate sînt împiedicate cu sculpturi aduse din orașele grecești ca prădă de război, iar picturile și sculpturile realizate la Roma sînt ele înseși opere ale artiștilor greci. Lenta absorbție a col-

tutii grecii de-a lungul a citeva secole va provoca insa la Roma to
odată un efort de creație propriu. Literatura latină înregistrează as

din istoria Indiei antice, în vremea suveranului Așoka
(273-232) statul Maurya atinge apogeul puterii sale,
înglobând aproape întreaga Peninsula Hindustan.

321. Atrăsă într-o cursă în trecătoarea de la Caudium,
armata consuliului Veturius și Postumius este obligat-
de generalul samnit Gavius Pontius să capituleze și
apoi, după ce a fost învins, să se retragă în Italia. Po-
cile învingătorilor „furcile caudine”. În urma acestei
învingătoare, în anul 311 î. H., Romea a câștigat
și Peninsula Iulia, care a fost împărțită în 5 ani.

315 Samniții se scutură de sub dominația Romei și
Latium. Apoi, în anul 311 î. H., Romea a câștigat
de la Lautula, adevărat Termopylae al Italiei centrale,
are ca urmare trecerea unei părți a Campaniei împreună
cu Capua în tabăra samnită. Samniții reușesc să creeze
o largă coaliție antiromană la care aderă în 311 orașele
cruciale din regiunea centrală a Italiei, inclusiv Roma
o luptă pe două fronturi.

312 Censura patricianului Appius Claudius Caecus, care
a fost învins de către plebe, a dus la o schimbare în
si 296 î. H. în 295 î. H. Măsurile de reformă
plebeie, care au dus la o schimbare în structura
ca cetățeni în triburile romane a unor persoane fără
proprietate, au dus la o schimbare în structura
momentului au stăruit o puternică dispută în epocă.
Romea a câștigat o victorie asupra samniților în 312 î. H.
și Capua, dar în anul 311 î. H. Romea a fost învinsă
de către samniții și plebea, care au câștigat o victorie
în anul 311 î. H. în anul 311 î. H. Romea a câștigat o victorie
autor latin cunoscut din ale cărui lucrări (de gramatică,
drept, morală) s-au păstrat doar câteva fragmente.

306 305 Roma încheie o pace cu plebea și
cu plebea și plebea (306 î. H.). Rhodes primește
legături diplomatice dintre lumea romană și cea ele-
nistică.

306. Nou tratat romano-cartaginez.

304. Epoca de înflorire a literaturii latine. În anul 304 î. H.
de-al doilea război samnit. Roma își consolidează hege-
monia în Italia centrală, încheie tratate de alianță cu
ambrin, aequi, marsi în ale căror teritorii sînt implan-
tate colonii latine și romane. Samniții își păstrează

336 323 Domnia lui Alexandru Macedon. El mai însem-
euceritor al lumii antice. După ce consolidează hege-
monia Macedoniei în Grecia, Alexandru cel Mare traversează
sează în 334 Hellespontul inaugurînd vestita sa campanie
împotriva Imperiului persan. Noul imperiu, constituit
de regele macedonean la capătul a 10 ani de lupte, tim-
în care a străbătut peste 18 000 km, se întinde de la Adria-
tica la India, în Egipt, Marea Caspiană și în India.
În acest spațiu, din simbioza orientalo-grecă va lua
naștere civilizația elenistică. După moartea lui Alexandru
cel Mare (323), vastul imperiu, disputat de generali
și (diadochi), se destramă în urma a patru deceniu de
lupte. Este înlocuit de trei mari state elenistice: Regatul
seleucid în Orientul Apropiat și Marea Mediterană, Regatul
lagid în Egipt, Regatul macedonean în Balcani și Peninsula
Balcenică, la acestea se adaugă în sec. III î. H. fen-
cienele regilor din Cappadocia, Pergam, Bithynia,
Pontus, Armenia și Antiochia în Egipt pentru suprema-
matie în Mediterana Orientală, regatele elenistice vor
ignora evoluția evenimentelor din Occident și ridicarea
Romei.

327 304 Al doilea război samnit. Prin extinderea domi-
nației sale în Campania și fondarea unor noi colonii
(de exemplu Roma s-a născut dintr-o colonie) și
samniții spre bogate pășuni ale litoralului și totodată
drumul sării spre muntele Apeninilor. În noul conflict,
Roma încheie alianțe cu lucani vizînd înconjurarea samni-
ților și izolarea lor în patria muntoasă.

326 1. Romea este învinsă de plebea și plebea și plebea
terului insolubil ca sclav.

cca 323-cca 300. Tronul regatului Magadha este ocupat
de Chandragupta, care întemeiază dinastia Maurya
(324-187 î. H.) și pune bazele celui mai puternic stat

- independentă, dar poziția romană se consolidează în Campania și Apulia
300. *Lex Ogulnia* (impusa de tributul plebei Q Ogulnius Gallus) prevede reorganizarea colegiilor de preoți, dublarea numărului de *pontifexes* și *augures* în rândul cărora sînt admiși pentru prima dată și plebei, consfințind astfel egalitatea religioasă a plebeilor cu patricienii. Primul mare pontif (*pontifex maximus*), plebeu este menționat însă abia în 254
- cca 300. Roma bate cele mai vechi monede de bronz (*aes grave*), care înlocuiesc buciile de aramă sau bronz a căror valoare era echivalentă cu greutatea lor — Este realizat de către un artist anonim bustul de bronz cunoscut sub numele *Brutus de pe Capitolus*, cel mai vechi portret roman cunoscut, semnificativ pentru tradiția reală a artei latine
- cca 300 292. Conflict între *Dromichaites*, conducătorul geto-dacilor din Cimpia munteană, și *Lysimachos* regele Traciei elenistice. Respingerea celor două campanii organizate la nordul Dunării de suveranul elenistic și salvagardarea independenței lor constituie o strălucită afirmare a geto-dacilor în istoria sud-estului european.
- 298 290. Al treilea război cu samniții, declanșat în urma apelului lucanilor la ajutorul Romei. Constituția unei largi coaliții italice compusă din samniți, sabini, etrusci, gali, hernici impune romanilor un efort militar și financiar neobișnuit
295. Bătălia de la Sentinum (N. Umbrie), în care sînt angajate cele mai mari efective militare (cca 80 000 de soldați) care s-au ciocnit pînă la această dată pe un cîmp de luptă italic. Armata romană sub conducerea lui Q Fabius Rulianus obține o dificilă, dar răsunătoare victorie asupra forțelor unite ale samniților, etruscilor, senonilor și umbrilor, al cărei ecou se face simțit și în lumea greacă
290. Ca urmare a victoriei lui L. Papirius Cursor la Aquilonia (293) și a campaniilor lui Q Fabius Rulianus și M. Curius Dentatus în Samnium, Confederația triburilor samnite este constrinsă să încheie pace cu Roma, care anexează o mică parte din Samnium, iar samniții sînt legați de statul roman printr-un tratat de alianță. Autoritatea Romei se exercită acum asupra unei suprafețe de 80 000 km²

287. Noua secesiune a plebeilor, pe muntele Janiculum (*secessio in montem Janiculum*), se încheie cu deplina recunoaștere a egalității lor cu patricienii în cadrul statului roman. Prin *lex Hortensia* de *plebiscitis* hotărârile plebei (*plebiscita*), întruente pe tribuni (*conscripta plebis tributum*) devin obligatorii pentru întregul popor roman, fără aprobarea prealabilă a senatului • Veridicitatea informației transmise de istoriografia tradițională, potrivit căreia *lex Valeria Horatia* din 449 î.e.n. și *lex Publilia Philonis* din 339 î.e.n. prevedeau deja obligativitatea plebiscitelor, după aprobarea prealabilă a senatului, este contestată de istoriografia recentă
- 285 282. Război împotriva triburilor celtice ale senonilor și bonilor din NE Italiei. După respingerea invaziei senonilor în Etruria, pînul lor de baștină *Ager Gallicus* este pusit apoi anexat de Roma, care înființează colonia Sena Gallica. Coaliția celtilor boni și a etruscilor este înfrîntă în bătălia de la lacul Vadimo (283) de P. Cornelius Dolabella
282. Amenințată de atacurile lucanilor, colonia greacă din Golful Tarentului solicită ajutorul Romei care instalează aici o garnizoană. Garnizoane romane sînt de asemenea instalate la Rhegium, Locroi și Crotona. Demonstrația unei flote romane de 10 nave în Golful Tarent este socotită de tarenteni o încălcare a tratatului încheiat cu Roma în 303/302 (care interzicea pătrunderea navelor romane în această zonă) și declanșează riposta bogatei colonii grecești. Flota romană este atacată și garnizoana romană din Thurioi zgornită. În fața iminenței conflictului cu Roma, Tarentul se aliază cu samniții, lucanii și brutii și solicită în 281 ajutor regelui Epirului, Pyrrhos
- 282—272. Conflictul cu Tarentul introduce Roma în politica Italiei meridionale și constituie totodată prologul implicării ei în lupta pentru hegemonie în Mediterana Occidentală. În acest context se desfășoară cel de-al patrulea război samnit, soldat cu completa înfrîngere a acestui popor și cu desființarea Confederației triburilor samnite
- 280 (primăvara). Răspunzînd chemării Tarentului Pyrrhos debarcă cu o armată de 25 000 oameni și 20 de elefanți în Apulia • Urmaș al lui Alexandru cel Mare, rege al Epirului (306—302 și 297—272), rege al Macedoniei

- (288—284), înrudit cu marele *diadohi* (Demetrios Poli-orcetes, Ptolemaios I) și cu tiranul Siracuzei, Agathokles, diplomat și general talentat (Hannibal îl considera cel mai important după Alexandru Macedon). Pyrrhos înmărea constituția ca un mare regat elenistic în Occident sprijinindu-se pe cetățile grecești din Italia meridională și Sicilia.
280. Bătălia de la Herakleia. În fața armatei lui Pyrrhos, orgiile auză după modelul talangeti macedonene, și a clefantilor, care își fac acum pentru prima dată apariția în Italia, legiunile romane suferă o grea înfrângere pierzând 1/3 din efectivul lor. Ajuns la 60 km de Roma, conducătorul elenistic propune încheierea păcii oferită respinsă în-ți de senat la recomandarea lui Appius Claudius Caecus.
279. În condițiile conflictului cu Pyrrhos în portul Ostia ancorează o flotă cartagineză care încurajează rezistența Romei împotriva regelui Epirului, este încheiat un nou tratat romano-cartaginez.
279. În bătălia de la Ausculum (Apulia), regele epirot reputează o nouă victorie, scump plătită însă, asupra armatei romane („victorie à la Pyrrhos”).
279. Censorii înregistrează 287 000 de cetățeni romani mobilizabili, 292 000 în 268.
- 279-278. Invasia celților în Peninsula Balcanică în cursul căreia sînt jefuite celebrele sanctuare grecești de la Delphi. O parte a celților revine în NV peninsulei, fondind orașul Singidunum (actualul Belgrad), alții întemeiază în Tracia efemerul Regat de la Tyhis, iar o a treia traversează Hellespontul stabilindu-se în centrul Asiei Mici, în regiunea care primește numele de Galatia.
- 278-276. Expediția lui Pyrrhos în Sicilia ca aliat al cetăților grecești din insulă, amenințate de ofensiva cartagineză. La solicitarea Siracuzei și a altor colonii grecești, Pyrrhos trece în Sicilia unde reputează o serie de victorii asupra forțelor cartagineze, fără a reuși să cucerească puternicul oraș Lilybaeum. În urma nemulțumirilor trezite printre aliații greci și a lipsei de sprijin, Pyrrhos renunță la ideea invaziei Africii de Nord cartagineze și revine în vara anului 276 în Italia. În anii 278, 277, 276, analele romane înregistrează victorii asupra lucanilor, brutul și samnitilor.
275. Înfrînt în bătălia de la Maleventum (oraș numit după victorie Beneventum) din Samnium de către armata romană condusă de M. Curius Dentatus, Pyrrhos se reîntoarce în toamna anului 275 în Grecia, unde moare, trei ani mai târziu, în luptele de stradă din Argos.
- 275—272. După victoria de la Maleventum în anul și brutul se supun, confederația samnită se destramă, orașele Crotona, Locri devin aliate Romei. Victoria reputează asupra lui Pyrrhos, cu un viu ecou în întreaga lume greacă, include Roma în rîndul marilor puteri din basinalul Mării Mediterane.
273. Primul tratat de prietenie (*amicitia*) încheiat de Roma cu Egiptul elenistic cu ocazia sosirii unei ambasade lagule pe malul Tibului.
272. Capitularea Tarentului. Printre captivii aduși la Roma se numără și tânărul grec Livius Andronicus care va fi primul poet de limbă latină al cărei nume ni s-a păstrat.
270. Colonia greacă Rhegion din extremitatea d. SV a peninsulei, ocupată în 280 de mercenarii campanieni, este cucerită de Roma, care devine astfel stăpîna întregii Italii între Arno și Rubicon și strămoșarea Messinei.
- cca 270. Roma bate primele monede de argint proprii după modelul grecesc. Din 210 î.e.n. se generalizează din aurul (*aureus*), valorind 10 ași de bronz.
268. Roma supune regiunea Picenum o parte a triburilor picentilor fiind strămutată în Golful Salerno.
266. Supunerea triburilor salentinilor din SV Peninsulei Italice.
265. În urma unui asediu, ultimul oraș etrusc independent, Veisins, este cucerit de romani.
- 264—133. Războaiele care fac din Roma prima putere mediteraneană provoacă mutații profunde în viața economică și socială a statului. Eforturile militare prelungite, pe teatre de război tot mai îndepărtate de Italia, rup țărîncea, care alcătui baza legiunilor romane, de loturile ei de pămînt. Afla proprietate țărîncească este lovită de expansiunea marilor latifundii, de solul dobîndit de sclavi în munca cîmpului, de concurența cerealelor ucrine în provincia de cultură. Către asat prin generalizarea economiei monetare. Toate acestea au ca urmare începutul crizei agriculturii italice, soldate cu înălbirea latifundurilor moștite de sclavi u pauperizarea masivă a țărînimii și transformarea ei în plebe uruana sărăcită. Afluxul impresionant de sclavi rovește și în activitatea pieței interne mai negustori, meseriași muncitori). Drumul spre magistratură, nupit cu comanda armatei și administrarea provinciilor, care ofereau în mare condiții perspective de îmbogățiri rapide, era deschis aristocrației de votul plebei, coruptă în acest scop cu diverse favoruri (distribuirea de avantaje materiale, banche, jocuri de gladiatori). Concurența muncii servile, avuțiile oferite de cuceriri

ren a unor teritorii străine și transferate parțial plebei urbane, prin intermediul ca legarea și imboldirea în schimb a unor electorale, transformarea treptat pe acestea într-o clasă parazitantă Roma, cu sistemul de conducere și aparatul propriu unui oraș-cetate, este chemată acum să facă față unor probleme legate de purtarea unor războaie îndepărtate, de administrarea numeroaselor înșiruri cucerite, de necesitatea unei politici externe complexe, toate acestea provocând tensiuni și conflict între interesele care au ocazie directă sau indirectă să se înfruntă în fața pături conducătoare care și între popoarele supuse.

Metropola greacă (Eforii de la 400 î. H. e. î.) prezintă o imagine atât de autentică, și proprietăru de sclavi marchează profund ultimele două secole de existență a republicii. ■ Dacă confruntarea pentru hegemonia Mediteranei Occidentale din timpul primelor două războaie punico (264 - 201) a fost de o excepțională înverșunare, în expansiunea spre Orient și în mod vădit s-a trece de o manieră entuziastă și cu planificarea a fost continuă în timpul punice al treilea și al patrulea război. ■ În timpul al treilea război punic (149 - 146 î. H. e. î.) Macedonia cucerită, cel mai puternic dintre adversarii, este destrăbălat (168), la capitala sa se încheie o pace care aplicarea ei creează nărușirea întregii lumi grecești. ■ Mai degrabă decât oricând, această înfrângere de război a 146 î. H. e. î. este o victorie politică milenară. Procesele centrifuge din regiunile secesiune a laud, vază structuri teritoriale lipsite de o coordonare internă organizată, cât și rivalitățile dintre ele sînt subit, explozate de diplomația romană pentru a le distruge și de pînă la sfîrșit a 146 î. H. e. î. Roma nu mai are niciun dușman război și se poate pune în stăruie de succes. ■ Contactul direct cu Egiptul și cu lumea orientală accentuează penetrația elenismului în viața și cultura romană. Devenită o mare arie politică, cultura romană este în contact cu toate celelalte culturi și este în măsură să se extindă în jurul ei și să constituie o serie de modele înalte de la Roma și a regiunile periferice. ■ În timpul al patrulea război punic (146 - 133 î. H. e. î.) și în timpul al cincilea război punic (133 - 101 î. H. e. î.) și în timpul al șaselea război punic (101 - 88 î. H. e. î.) și în timpul al șaptea război punic (88 - 82 î. H. e. î.) și în timpul al optulea război punic (82 - 79 î. H. e. î.) și în timpul al nouălea război punic (79 - 71 î. H. e. î.) și în timpul al zecelea război punic (71 - 63 î. H. e. î.) și în timpul al unsprezelea război punic (63 - 48 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (48 - 30 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (30 - 27 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (27 - 19 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (19 - 13 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (13 - 6 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (6 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și nouă război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și zece război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și una război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și două război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și trei război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și patru război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și cinci război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șase război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și șapte război punic (0 - 0 î. H. e. î.) și în timpul al douăzeci și opt război punic (0 - 0 î. H. e.

264-146. Epoca războaielor punice. Interferența sferelor de interese ale Romei și Cartaginei în Sicilia declanșează, după aproape trei secole de relații pașnice, confruntarea decisivă pentru hegemonia bazinului occidental al Mediteranei, încheiată cu completa dispariție din istorie a unui dintre beligeranți. Primele două din cele trei războaie punice (264-241, 218-201 și 149-146) reprezintă cea mai dificilă și totodată cea mai glorioasă confruntare militară a statului roman de la înființarea sa, în vremea lui Hannibal fiind pusă sub semnul întrebării însăși supraviețuirea cetății.

264—241. Primul război punic. Stăpîni a întregii Italii, pînă la sfîrșitoarea Messinei, Roma intră în contact cu principalele forte ale Siliiei: Siracusa și Cartagina (iar dacă izbucnirea conflictului a fost accidentală, declanșarea lui era inevitabilă). Primul război purtat de Roma în afara hotelor Italiei inaugurează o nouă etapă în politica sa expansionistă, soldată cu cucerirea a noi teritorii care pîrșesc un nou statut cel de provincie.

264. Mamertinii din Messina (azi Messina) solicită ajutorul Romei împotriva lui Hieron II, regele Siracuzei (269 - 215), care asedia orașul. Mercenari de origine oscă din Campania, mamertinii făcuse-ă parte din armata lui Agathokles, regele Siracuzei după moartea căruia (289 î.e.n.) ocupaseră orașul Messina de pe litoralul estic al Siciliei. Creind aici un mic stat propriu, mamertinii întreprindeau frecvente raiduri de jaf în ținuturile învecinate. Sub presiunea crescândă a armatelor siracuzaie mamertinii apelează inițial la sprijinul militar al Cartaginei (care trimite o mică garnizoană în oraș), apoi la cel a Romei. După lungi deliberări și sovăieli ale senatului *comitia centuriata* din Roma votează acordarea ajutorului cerut. Garnizoana cartagineză este obligată să părăsească orașul iar consulul Appius Claudius Caudex instalează trupe romane în cetate.

264; 263 (Iarna). Tratat de alianță între Siracuză și Cartagina, o armată siracuzană cartaginezează a'acă fără succes Messana

263. Sub prezența celor două armate romane debarcate în Sicilia, Siracuză este obligată să încheie pacea cu Roma (plănuiește o desăvârșire de război: de 100 de talanți de argint) și, în virtutea noului tratat de alianță, să și alăture forțele campaniei antipartageneze. Politica statornic pro-romană urmată de Hieron II până la moartea sa (215)

- va asigura Siracuzii, a cărei autoritate se limitează acum la SE insule) o ultimă epocă de independență și prosperitate
- 262 După ce obțin ralierea Segeste, forțele romane încep asediul orașului Agragas (Agrigentum), transformat de cartaginezi într-o puternică bază în NE Siciliei. La capătul unui asediu de șase luni orașul este cucerit, iar 25 000 de locuitori vinduți ca sclavi. În urma raidurilor tot mai frecvente ale navelor cartagineze pe coastele Italiei, Roma, cu sprijinul orașelor etrusce și grecești aliate (*socii navalis*), începe construcția unei importante flote de război, după modelul *pentierilor* cartagineze).
262. Bătălia navală din dreptul colonei grecești Mylae de pe coasta de N a Siciliei. Apăsând la metoda ahordajului (*corvus*), pentru a folosi superioritatea infanteristului roman asupra celui cartaginez, flota romană (140 de nave) comandată de C. Duilius obține prima și victorie navală (50 din cele 130 de vase cartagineze sînt distruse sau capturate). În lăzburile din Roma este înălțată o coloană împodobită cu cîrmurile corăbilor cartagineze capturate (*columna rostrata*).
259. O puternică flotă și un corp expediționar roman conduse de consulul L. Cornelius Scipio cuceresc orașul Alalia (Aléria) din Corsica și asediază fără succes cetatea Olbia din Sardinia. Lărgirea ariei geografice a confruntării romano-cartagineze evidențiază clar transformarea ei într-o luptă pentru dominația Mediteranei Occidentale.
259. Conjurație a sclavilor din Roma aliați cu *socii navales*
257. C. Atilius Regulus părăsește așezările punice din insula Malta (Melita), anexată definitiv de romani în 218 î.e.n. și administrată de guvernatorul Siciliei
256. Victorioși la Ecnomos (S Siciliei), într-una dintre cele mai mari bătălii navale ale antichității, romani hotărăsc să deschidă un nou teatru de război în V Africa. Comanda corpului expediționar debarcă pe teritoriul african (5 000 de pedestri și 500 de cavaleri) este încredințată consulului M. Atilius Regulus, care obține o primă victorie în lupta de la Adys și cucereste apoi orașul Tunes. Descurajată, Cartagina inițiază tratative de pace. Condițiile extrem de severe avansate de Regulus și sosirea la Cartagina a unui talentat comandant de oști, spartanul

- Xanthippos, revine spiritul de rezistență punic. După ce reorganizează armata cartagineză, Xanthippos familiarizat cu arta militară elenistică, folosește cu ingeniozitate superioritatea cavaleriei și a eufanților, obținînd în bătălia de la Tunes, din primăvara anului 255 o strălucită victorie asupra lui Regulus care este tăcut prizonier. Ofensiva romană din Africa se încheie cu eșec total.
255. Flota romană care îmbarcase resturile corpului expediționar roman din Africa este distrusă de o puternică furtună la Camarina
254. Romanii cuceresc importantul centru cartaginez din V Siciliei Panormos (azi Palermo), tentativă punică de a-l recuceri în 250 eșușază.
- cca 250. Arsakes conducătorul răscolai triburilor iranene ale partilor împotriva dominației Regatului selucid, întemeiază dinastia Arsacizilor, iar numele său înscris pe bazele Regatului part. În existența sa de aproape cinci secole Regatul part, care în sec. II î.e.n. se întinde de la Eufrat la Marea Hinduks și fluvial Indus, se va erija în continuator al Imperiului hienian, devenind principalul adversar al Romei în Orient
249. Flota romană a consulului P. Claudius Pulcher este înfrîntă de cea cartagineză cu ocazia tentativei de a ocupa pe calea mării orașul Drepana azi Trapani din NV Siciliei (orașul va fi cucerit prin surprindere abia în 242 de flota cartagineză C. Lutatius Catulus)
247. Hamilcar Barcas („Jăgăritul”, prefaț comanda forțelor cartagineze din Sicilia. General talentat și tenace, Hamilcar (tatăl lui Hannibal, reorganizează trupă de punice din insulă și adoptă o nouă tactică de război, în confruntarea cu romanii rămînînd neînfrînt pînă la încetarea ostilităților. El creează o puternică bază strategică la Heraclea (la 12 km NV de Panormos) apoi în 244, o altă pe muntele Eryx de unde hă tușește forțele romane care așteptau orașele Lilybaeum și Drepana, organizînd în același timp raiduri navale pînă pe coasta Campaniei.
242. După ce pierde de la începutul războiului în luptele navale dar mai ales în timpul unor furtuni peste 650 de nave, Roma inițiază cu un mare efort economic, construcția unei noi flote de 200 de *pentiere*
- 241 martie. Noua flotă romană, comandată de C. Lutatius Catulus, obține în bătălia de la insulele Aegates o strălucită victorie asupra celei cartagineze. Întreruperea legă-

turilor cu Sicilia și epuizarea resurselor propriu obligă Cartagina să solicite încheierea păcii, ale cărei condiții sînt tratate cu romanii de către Hamilcar.

241 (toamna). Încheierea păcii romano-cartagineze. Cartagina abandonează toate posesiunile din Sicilia și se obligă la plata unei despăgubiri de război de 3 200 talanți de argint (echivalenți pe 10 ani, Victorioasă la sfîrșitul celor 24 de ani a, primul război punic. Roma se impune ca principala putere militară a Occidentului afirmîndu-se ca egala marilor rogate elenistice din Mediterana Orientală (cu excepția teritoriului statului sarakozan, (a cărui suveranitate este recunoscută) întreaga Sicilia este organizată ca prima provincie romană, în scurt timp ea va deveni grînicul statului roman. Semnificative pentru efortul Romei sînt pierderea deosebiri de grele din tabăra italiană, cîștigate la cea 300 000 de oameni. Dacă consul din anul izbucnirii războiului indică 292 300 de cetățeni mobilizabili, cel din 247 î.e.n. consemna numai 240 000, cifră ce relevă pierderea, în acești ani a cea 1,5 din numărul cetățenilor

241—238. Marea răscoală a mercenarilor cartaginezi din Africa de Nord. Imposibilitatea Cartaginei înfrînte de a plăti mercenarilor repatriați din Sicilia solda datorată declanșează o puternică răscoală a acestora la care se aliază triburi libere și chiar unele orașe punico, nemulțumite de hegemonia metropolei (Ilica, Hippo Diarchytos ș.a.). La capătul unui sîngeros război de peste trei ani, generalii Hamilcar și Hannon reușesc să înfrîngă furtivele răscoală conduse de lianul Mathas de grecul Spandios și de celuilui Autharitos (care asediază însăși Cartagina) și să recupeze orașele rebelle.

240. Este prezentată la Roma prima producere latină a unei piese grecești, aparținînd lui **Livius Andronicus**, traducătorul *Oedipus* în limba latină.

238. În urma unei răscoale a mercenarilor cartaginezi din Sardinia, Roma profitînd de războiul din Africa de Nord, ocupă atât Corsica cît și Sardinia pe care le transformă apoi în 227 în cea de a doua provincie romană sub autoritatea unui pretor. Ocuparea celor două insule pe care, sub amenințarea unui nou război Cartagina este obligată să o recunoască sporește resentimentele metropolei punico față de Roma.

238—218. Campania în N. Italiei (Galba Cisalpina), declanșată de pătrunderea unor noi valuri celtice de peste Alpi, încheiată prin cucerirea teritoriului dintre Alpi și Pad (locuit de triburi celtice) de către statul roman

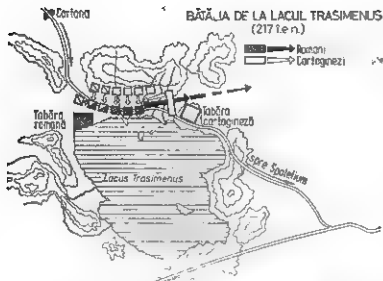
237. Numit strateg al Hispaniei, **Hamilcar Barcas** inițiază o politică de cuceriri în S. Peninsulei Iberice (pînă la cel mai bogate mine de argint ale lumii antice), pentru a compensa pierderea de către Cartagina a Siciliei, Corsicii și Sardiniei. La îndelungatele lupte ca triburile celtice, soldate cu constituirea unui adevărat imperiu colonial cartaginez în jumătatea meridională a Hispaniei, participă și fiul lui Hamilcar, Hannibal (n. 247 246 î.e.n.) pus de tatăl său, la vîrsta de 9 ani, să jure în fața zeilor Romei.

235. Prezentarea pe scenele Romei a primei tragedii latine, operă a lui **Ennius Naevius** din Campania. Din cele 6 tragedii și 30 de comedii ale cărui titluri nu sînt cunoscute, precum și din epopeea *Bellum Punicum* s-au păstrat numai cîteva fragmente.

229. Moartea lui Hamilcar Barcas în Spania într-o luptă cu tribul celtiber al metanilor (numele său Hannibal devine comandantul suprem al trupelor cartagineze din peninsula în 227 și fondează orașul Carthago Nova care va fi principalul centru punic al teritoriilor nou cucerite.

229 - 228. Primul război iliric marchează cea dintîi intervenție romană în Peninsula Balcanică. Înfrîngerea înădărilor stat ilir care, sub conducerea reginei Teuta, cucerise în 230 o parte a Epirului, ocupă insula Corcyra și începe asediul orașelor grecești Issa și Epidamnus (vaterul Dyrrhachium) pînă la nesiguranta comerțului din Adriatică, determină o ripostă romană promptă. O flotă comandată de consulul Cn. Fulvius Centumalus și L. Postumius Albus debarcă la Apollonia, despresoră Epidamnus, și obține din partea aventurierului grec în soldă iliră, Demetrius din Pharos, predarea Corcyrei. Teuta este obligată să cedeze partea meridională a regatului său lui Demetrius din Pharos (devenit aliat al Romei), se angajează să respecte libertatea comerțului din Italia și Grecia, iar orașele elene de pe țărmul iliric trec sub protectoratul roman. Expansiunea romană în spațiul balcanico-dunărean, care face acum primul paș, se va încheia definitiv abia peste trei secole, odată cu cucerirea regatului dac al lui Decebal.

228. Roma, care în primul război iliric se prezentase propagandistic ca apărătoare a orașelor elene, trimite o solie în Grecia primită cu onoare la Corint și Atena. Acceptarea romanilor ca participanți la jocurile s'im ce și la misterele eleusine indică o schimbare în atitudinea lumii grecești față de cea romană, scoasă acum din categoria „barbarilor”
226. O solie romana încheie cu Hasdrubal „tratatul Ebrului”, care delimitază sfera de influență romane și cartagineze în Peninsula Iberică. Îngrijorată de expansiunea punică și alertată continuu de coloniștii greci Massalia, Roma stabilește fluxul Ebru ca limită nordică a posesiunilor Cartaginei în Spania.
- 225—222 Război împotriva celților din N. Italiei, declanșat de invazia unei coaliții formate din insulii boii, taurini, în Etruria. După o victorie la Clusium rămasă fără urmări, armata celtică este surprinsă la cap Telamon (225) de forțele consulilor L. Aemilius Papus și C. Atilius Regulus, suferind o înfrângere dezastruoasă (40 000 de morți și 10 000 de captivi). După ce consulul C. Flaminius Nepos traversează în 223 fluxul Po și obține victoria de la Clusium, în anul următor romanii cuceresc Acerria și Mediolanum, puternice centre celtice din Gallia Cisalpina. Prin construcția viii Iammina între Roma și Ariminum (223) și prin fondarea în 218 a coloniilor militare de la Placentia (azi Piacenza) și Cremona, se încheie cucerirea și anexarea teritoriilor dintre Pad și Alpi populat de celți. Întreaga Italie este înfrântă sub hegemonia Romei.
221. La moartea lui Hasdrubal, forțele cartagineze din Spania îl proclamă la 25 de ani pe Hannibal comandat suprem al armatei, alegere confirmată de conducerea metropolei sub presunea gemosului cartaginez. General și strateg genial, om politic și diplomat de talent, Hannibal se va impune drept unul din cei mai străluciți comandanți ai oștii antichității, afirmându-se timp de două decenii ca cel mai înfrântat și periculos adversar cunoscut de Roma până la acea dată.
- 221 Se încheie procesul de unificare a Chinei realizat de Shih Huang ti (246—210), suveranul regatului Ch'in. În timpul domniei sale este realizat la hotarele de nord ale Imperiului „Marele zid chinezesc” (4 000 km).
- 219 Al doilea război iliric. Încercarea lui Demetrios din Pharos, dinastia illyriei septentrionale, de a se emancipa de sub autoritatea romană și de a se alia cu Macedonia elenistică determină o campanie condusă de consulul L. Aemilius Paulus care cucerește orașele Dimala și Pharos izgonindu-l pe Demetrios. Coasta illyriei trece sub stăpânirea Romei.
- 219, Hannibal începe asediul orașului iberic Saguntum, situat pe malul drept al fluxului Ebru (în sfera de influență cartagineză, dar legat, în cca 231, de Roma printr-un tratat de prietenie); în 220 î.e.n. o solie romană ceruse generalului cartaginez să nu intervină în conflictele interne ale orașului. La capătul unui asediu de opt luni, lipsit de sprijinul militar al Romei, orașul este cucerit de Hannibal, eveniment considerat în antichitate drept cauza declanșării celui de-al doilea război punic.
218. *Lex Claudia de modo navium* (legea Claudia asupra mărimumi navelor) interzice reprezentanților ordinului senatorial dreptul de proprietate asupra vaselor mai mari de 330 de amfore. Întreprinderile comerciale și financiare le sînt astfel interzice senatorilor, a căror bază economică rămîne marea proprietate funciară, în timp ce calea ordinii ecvestru spre activitatea pecuniară este larg deschisă.
- 218 mai, Hannibal traversează fluxul Ebru pentru a asigura cucerirea întregii peninsule. După ce solia romană sosită în metropola punică nu obține dezavuarea și rechemarea lui Hannibal, Roma declară război Cartaginei.
- 218—201 Al doilea război punic. Refacerea rapidă a Cartaginei, consolidarea noului ei imperiu din Peninsula hispanică, teama Romei de renașterea puterii cartagineze, de ambiguitățile tinărului ei strateg declanșează o nouă confruntare între cele două mari puteri. Dacă Italia va rămîne în perioada 218—204 principalul teatru de război, operațiunile militare se vor desfășura însă în întreaga Mediterană Occidentală: în Spania, Sicilia, Peninsula Balcanică, Africa de Nord de data aceasta supremația maritimă va aparține Romei.
- 218 august. După declarația de război romană, Hannibal traversează cu o armată de 30 000 de pedestri, 9 000 de cavaleri și 37 de elefanți Pirineii, inaugurînd vestitul lui campanie împotriva Romei. Comandant al forțelor romane în Spania devine Hasdrubal, fratele lui Hannibal. După ce forțază trecerea Rhodului, acesta ojează toate tentativele romane de a-l bara drumul, traversează cu

grele pierderi, în 15 zile cunule înzăpezite ale Alpilor pătrunzând pe neașteptate în octombrie 218 cu numai 20 000 de soldați și 6 000 de călăreți în N. Italiei, în Cîmpia Padului. Rapiditatea manevrelor lui Hannibal a răsturnat toate planurile romanilor, care concentraseră după izbucnirea războiului două armate, una în Sicilia pentru a debarca în Africa de Nord, alta la Pisa pentru a trece în Spania, o a treia armată, alcătuită în grabă încearcă zadarnic să-l împiedice pe Hannibal să traverseze Rhodul apoi să pătrundă în Italia. Ralundu-și celui recent supuși, din rîndul cărora își completează forțele Hannibal înfrînge în două bătălii, pe riurile Ticinus și Trebia, armatele consulilor P. Cornelius Scipio și T. Sempronius Longus. În Italia Hannibal, urmărind în primul rînd distrugerea hegemoniei romane, se va erija în eliberator al popoarelor italice.

217 martie. Înaintînd spre S, Hannibal traversează Munții Apenini pătrunzînd în Etruria, pe malul nordic al Lacului Trasimene el surprinde și năucește la 22 iunie 217 armata consulului Caius Flaminius (30 000 de oameni), care cade în luptă. În aceste condiții, Roma recurge la alegerea unui

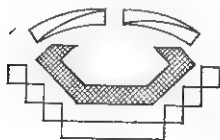
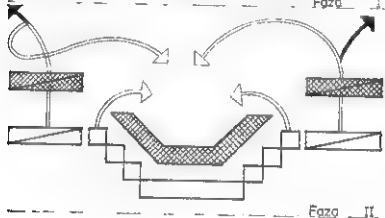
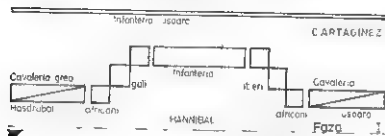
dictator în persoana lui Q. Fabius Maximus, denumit apoi *cunctator* pentru tactica sa de a evita orice luptă deschisă cu armata cartagineză. În pofida victoriilor obținute, Hannibal nu dispunea de resurse suficiente pentru a începe asediul unui oraș precum Roma, el inițiază o abilită politică încercînd să desprindă pe aliații italici de Roma în vederea izolării și slăbirii ei.

217. Cn. Cornelius Scipio Calvus (consul în 222) începe lupta împotriva forțelor cartagineze din Spania, obținînd o victorie navală la gurile fluviului Ebru. Lu. 1 se alătură la scurt timp cu o a doua armată, fratele său, P. Cornelius Scipio (consul în anul 218 în vînzul lui Hannibal de la Ticinus), împreună obțin în 215 o victorie lângă Ibera asupra lui Hasdrubal și cuceresc în 212 Saguntum.

216 august 2. Bătălia de la Cannae. Politica de temporizare promovată timp de șase luni de dictatorul Q. Fabius Maximus și devastările cartaginezilor stînesc un val de nemulțumiri în tabăra romană. Conduasă de cei doi noi consuli, L. Aemilius Paulus și C. Terentius Varro armata romană, superioară numeric (80 000 de soldați față de cei 40 000 de cartaginezi), angajează la Cannae în Apulia, o nouă confruntare deschisă cu Hannibal slăbind centrul și oferind atacului roman iluzia unei victorii ușoare. Hannibal reușește, grație solidității flancurilor și a manevrei de învăluire a cavaleriei cartagineze, o completă încercuire a armatei romane, care pierde pe cîmpul de luptă 45 000 de morți și 20 000 de prizonieri. Cannae, cea mai gravă înfrîngere militară din istoria Romei, devine model al bătăliilor de învăluire în istoria artei militare, îl situează pe Hannibal printre marii strategii ai antichității, alături de Alexandru cel Mare și Caesar. Roma continuă însă lupta.

216-215. În urma victoriei de la Cannae Hannibal pătrunde în Campania, raliind taberei cartagineze triburile samninelor și Capua, principalul oraș campanian, în schimb, numeroase alte populații italice și orașe (precum Nola, Neapolis și Cumae) rămîn faide aliații romane. În 215 Cumae rezistă atacului cartaginez, dar orașele grecești Locri și Crotona din S. Italiei își deschid porțile în fața lui Hannibal. Tot în acest an, strategul cartaginez primește primul ajutor trimis de metropola (4 000 de mercenari numizi și 48 de elefanți) insuficient însă după aproape patru ani de lupte istovitoare.

BĂTALIA DE LA CANNAE (216 î.e.n.)

Faza III

215. La moartea lui Hieron II, fidelul aliat al Romei, partida filocartagineză în fața cu Hieronymus realizează Siracusa de partea lui Hannibal.
215. Tratatul cartaginez-macedonean determină pe Filip V, regele Macedoniei clemistice, să intre în război alături de Hannibal.
215. 205. Primul război macedonean care, deși angajează o parte din forțele romane în operațiunile din NV Peninsulei Balcanice, nu ușurează în mod vizibil pozițiile lui Hannibal în Italia. Printr-o abilită diplomatică Roma reușește să-și găsească în Liga etoliană (212) și Pergam (211) aliați fideli în lupta împotriva lui Filip V care este obligat să-și concentreze forțele în Tesalia, Euboea, Pelopones și Marea Egee.
213. Tarentul se alătură Cartaginei, în 212 Herakleia, Metapont și Thurii urmează exemplul fostei colonii macedonene.
212. T. b. Sempronius Gracchus (censul în 215 și 213), comandantul unei armate în Lucania, este înfrânt și ucis de cartaginezi.
212. M. Claudius Marcellus cuceresc, după un asediu de peste un an, Siracusa. În timpul jefuirii orașului un leonard il ucid pe celebrul matematician și fizician grec Archimedes. „Nu-l turbare cercurile mele” („Nu-mi strica cercurile”) i-ar fi împințat Archimedes, absorbit în rezolvarea unei probleme de geometrie, pe ostagu roman care, pătrunzând în casă îl călcăse desenele schițate pe nisip. Siracusa își pierde independența, devenind reședința guvernatorului Siciliei. Din acest an balanța forțelor aflate în conflict se înclină lent, dar inexorabil în favoarea Romei. În pofida superiorității lui Hannibal pe câmpul de luptă, depărtarea lui de bazele de aprovizionare din Africa de Nord și Spania, precum și tenacitatea și puterea de rezistență romană macină treptat forțele cartagineze de pe solul italian. Hannibal a supraapreciat forțele centrifuge din cadrul sistemului hegemoniei italiice a Romei, majoritatea popoarelor și cetăților supuse rămân fidèle acestora.
211. Pentru a veni în sprijinul Capua-ii aliate, asediată de romani, Hannibal întreprinde o diversivă de mare anvergură înaintând spre Roma. Apariția lui la porțile cetății provoacă o mare panică în oraș („Hannibal ad portas”),

dar nu poate modifica cursul evenimentelor. Capua este cucerită și aspru pedepsită.

211. Moartea pe frontul din Spania a generalilor romani Cnaeus și Publius Cornelius Scipio, înfrinți de Hasdrubal și Mago (cel mai tânăr frate al lui Hannibal)

210. Investit la 25 de ani cu puteri proconsulare (primul cetățean care obține *imperium proconsulare* fără a fi îmbrăcat o magistratură publică), P. Cornelius Scipio (fiul lui Publius Cornelius Scipio căzut în 211) devine comandantul suprem al forțelor romane din Spania Supraînfrindu-și câștigurile, istoriografia romană a făcut din el ce va căpăta numele de **Scipio Africanus Maior**, contraponderea ideală a genialului strateg cartaginez.

210. Cu ocuparea orașului Agrigentum, principala bază cartagineză din Sicilia se prăbușește întreaga coaliție antromană din insulă

209 P. Cornelius Scipio cucerește Carthago Nova, principala bază cartagineză din Peninsula hispanică, în 208 el obține victoria de la Baecula asupra lui Hasdrubal Barca.

209. Forțele romane recuceresc Apulia cu orașele Brundisium și Tarent

207. **Bătălia de pe fluviul Metaurus**. Tot mai izolat pe solul italian, Hannibal apelează la ajutorul fratelui său, Hasdrubal. Acesta cu ultima armată cartagineză din Spania, reface drumul lui Hannibal dar a, în Italia centrală, este înfrânt și ucid de trupele consulului Livius Salinator înainte de a face joncțiunea cu fratele său. Autoritatea lui Hannibal este redusă la o regiune din Bruttium

206. Victoria lui P. Cornelius Scipio la insula Sîrșital dominat de cartaginezi în Spania. Fondarea coloniei Italica

205. Pacea de la Phoenice între Roma și Macedonia elenistică încheie, pe bazele statu quo-ului primul război macedonean, Filip V renunță la alianța cu Hannibal.

205. Diversiona lui Mago debarcat în Liguria cu speranța declanșării unei răscoale antromane în rândul celților și ligurilor, nu mai influențează cursul evenimentelor

204. Hannibal obține ultima sa victorie în S Italia, la Crotona. Publius Cornelius Scipio debarcă în N Africii cu o armată de 35 000 de oameni, cucerește orașul Utica și obține alianța regelui numid Masinissa.

cca 204. Se stabilește la Roma **Q. Ennius**, originar din Rudiae (Italia meridională) Părinte al poeziei latine,

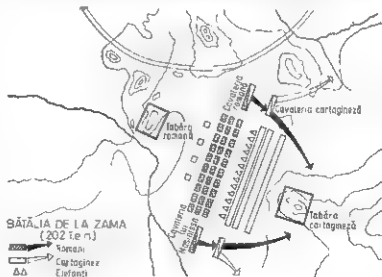
Ennius a conturat în epopeea sa *Annales (Anale)*, 18 cărți, imaginea eroică a Romei legendare, preluată și dezvoltată în operele scriitorilor clasici (s-au păstrat cca 600 de versuri).

204. Este introdus la Roma cultul primei divinități orientale - Kybele (Magna Mater).

203. Succesele romane din Africa de Nord (victoria lui Scipio de la Tunes) determină rechemarea lui Hannibal La capătul a 15 ani, acesta părăsește nevinovat pământul Italiei.

202 octombrie 29. **Bătălia de la Zama Regia**. Noua armată cartagineză organizată în grabă de Hannibal nu poate rezista atacului roman, condus de P. Cornelius Scipio cit și al cavaleriei numide a lui Masinissa înfrîntă, Cartagina solicită pacea.

201. Încheierea păcii în condiții extrem de dure pentru Cartagina Metropola punică renunță la toate posesiunile din Mediterana și din Spania, pierde o parte a teritoriului ei în favoarea regelui numid Masinissa, aliatul Romei, fiind obligată să predea întreaga flotă (cu excepția a 10 vase) și toți elefanții de luptă învingătorului Cartagina se angajează să plătească o despăgumire de război

de 10 000 de talanți (200 de talanți anual timp de 50 de ani) și nu mai are dreptul de a angaja mercenari sau a purta război fără aprobarea Romei. Redusă la teritoriul african, Cartagina devine o putere locală fără nici un rol în relațiile internaționale. Foștii aliați ai lui Hannibal din Italia sînt pedepsiți, obligați să cedeze o parte a teritoriului lor pentru noile colonii fondate de Roma (Puteoli, Salernum, Crotona, Vibo), a cărei autoritate este consolidată în întreaga peninsulă. Lupta pentru hegemonie este definitiv tranșată în favoarea Romei, care devine cel mai puternic stat al Mediteranei Occidentale.

201 (toamna). O școală a Pergamului și Rhodosului state aflate în război cu Macedonia, se adresează la Roma și solicită ajutor împotriva lui Filip V. Refuzul regelui macedonean de a retroceda teritoriile cucerite în Asia Mică declanșează un nou conflict romano-macedonean (august 200 î.e.n.). Îngrijorată de succesele Macedoniei și de modificarea raportului de forțe din lumea elenistică, Roma se decide pentru un război preventiv, care inaugurează o nouă etapă în politica externă romană caracterizată de un tot mai evident caracter expansionist. Intervenția romană se va succeda cu la fel de mare înfrîngere la sistura de state elenistice (30 î.e.n.). În politica sa orientală, Roma va găsi în Pergam un aliat deosebit de fidel.

cca 200. Roma cîntă primele monede de aur (*aureus*).

cca 200. Senatorul Q. Fabius Pictor redactează, în limba greacă, *Anale*, prima operă a istoriografiei romane, urmărind evoluția cetății de la origini pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război punic.

cca 200. Orodes, un rege dac din E. Transilvaniei și S. Moldovei, poartă luptă împotriva bastarnilor, neam germanic care încerca să se stabilească în ținuturile locuite de geto-daci.

200 197. Al doilea război macedonean. Roma își asigură neutralitatea Regatului seleucid, aliații Pergamului, Rhodosului și a Ligii etoliene. Bătălia de la Kynoskephalai (Teșania) din mai, ane 197 („Jena monarhiei macedonene”) marchează triumful legiunii romane asupra falangei macedonene și decide soarta războiului. Filip V renunță la cuceririle din Grecia și Asia Mică, la flota sa de război și este obligat să plătească o des-păgubire de 1 000 de talanți.

BĂTĂLIA DE LA KYNOSKEPHALAI

(197 î.e.n.)

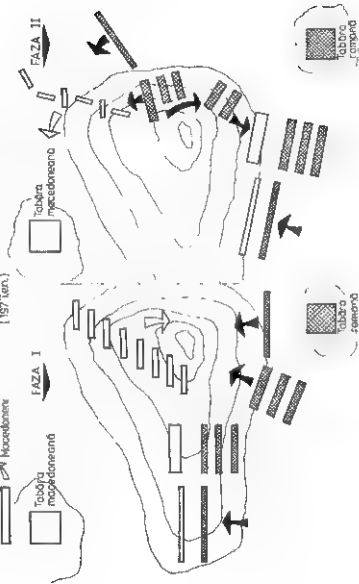
Romani
Macedoneni

Tabăra macedoneană

Tabăra macedoneană

FAZA I

FAZA II

197. Teritoriale cucerite de Roma în vremea celui de-al doilea război punic în Spania sînt organizate sub forma a două provincii — Hispania Citerior și Hispania Ulterior. Datorită rezistenței înverșunate a triburilor iberice și celtibere, cucerirea întregii Peninsule Iberice se încheie abia în vremea domniei împăratului Augustus. Răscoale ale populațiilor a stohtonie declanșate de spolierea la care sînt supuse izbucnesc în 197, 190, 181.

196 (primăvara) Consulul T. Quinctius Flamininus, învingătorul de la Kynoskephalai, proclamă la jocurile istmice de la Corinth libertatea orașelor grecești aliate din vremea lui Filip II și Alexandru cel Mare sub hegemonia macedoneană. Declarîndu-se prieteni orașelor grecești Roma se erijează în garantul libertății lor, în reabilitator al arbitriului Peninsulei Balcanice. Doi ani, mai tîrziu, trupele romane, după ce participaseră la solicitarea Ligii aheene, în anul 195 - 194 la o campanie împotriva lui Nabis, regele reformator al Spartei părăsesc Grecia.

192. După înfrîngerea Macedoniei, Regele al seleucilor care cunoaște în vremea domniei lui Antiochos III cel Mare o nouă epocă de glorie, trimite cel mai puternic stat elenistic. Încercările lui Antiochos (la care el însuși se refugiază în 195) Hannibal forțat cu un an înainte să-și părăsească patria) de a-și extinde capăt 196 domnia asupra Traciei stîrnesc opoziția Pergamului, Rhodosului și a Ligii aheene care apelează la sprijinul Romei. Refuzul lui Antiochos la cererea senatului roman de a acorda libertate orașelor grecești din Asia Mică declanșează războiul cu Roma. La chemarea Ligii etolice Antiochos III debarcă în Grecia. Roma are ca aliați Pergamul, Rhodosul, Liga aheeană și Macedonia.

191. Bătălia de la Thermopylae. În pasul care leagă Grecia centrală de cea septentrională (cîmp de bătălie în 480 în războaiele medice, unde spartanul Leonidas înfruntă eroic armata persană), forțele romane îl înfrîng pe Antiochos care este obligat să abandoneze Grecia și să se întoarcă în Asia Mică. În fața coastelor Asiei Mici, flota seleucidă este înfrîntă în bătălia de la Korykos (191) și Side (190), ceea ce permite unei armate romane, în frunte cu L. Cornelius Scipio Asiaticus, dar condusă în realitate de fratele său, învingătorul lui Hannibal, să treacă Hellespontul.

190. Antiochos III este din nou învins în două mari bătălii care decid soarta războiului. La Myonesos, în apropiere de Efes (septembrie) flota seleucidă este distrusă, iar în decembrie, la Magnesia, în Lidia, cei 70 000 de soldați seleucizi nu pot rezista celor 30 000 de romani conduși de cei doi Scipioni. Regele seleucid solicită pace.

189. Armata romană din Asia Mică, sub comanda noului consul Manlius Vulso, organizează la solicitarea orașelor grecești, o campanie împotriva galatilor care se transformă într-o adevărată expediție de jaf.

189. În vederea consolidării stăpînirii romane în N. Italiei, Roma fondează colonia de la Bononia. Armată în 183 de cete de la Parma și Mutina și în 181 de cea de la Aquileia.

188. Paca de la Apameia (Phrygia). Regatul seleucid pierde posesiunile din Asia Mică pînă la Muntele Taurus cedează Romei întreaga flotă și plătește o despăgubire de război de 15 000 de talanți (în 12 ani). O parte din orașele grecești din Asia Mică își redobîndesc libertatea, importante teritorii revin Pergamului și Rhodosului. Statul roman devine arbitru lumii elenistice.

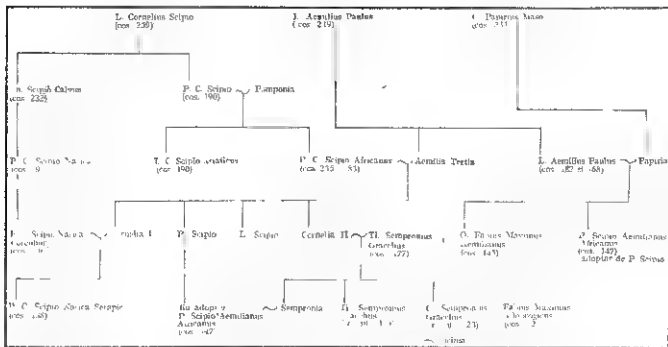
186. Senatul interzice la Roma și în restul Italiei cultul lui Dionysos (Bacchus).

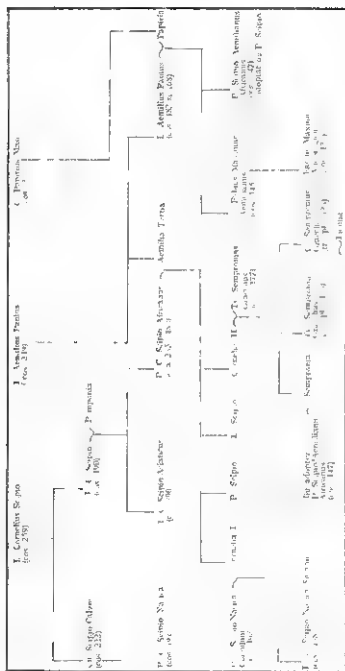
184. Moartea lui T. Maccius Plautus, unul dintre cei mai mari poeți comici ai antichității, ale cărui comedii (*Amphitruo*, *Aulularia*, *Miles Gloriosus* ș.a.) s-au bucurat de un statornic succes, pînă în zilele noastre.

184. Începutul censurii lui M. Porcius Cato, rămasă celebră în analele Republicii prin severitatea măsurilor adoptate. Cato, *homo novus*, fiul unui cavaler din Fusculam, participă începînd cu bătălia de la Trasimene la cei de-al doilea război punic, are un rol decisiv în dobîndirea victoriei de la Thermopylae (191), este consul în 195, pretor în Spania, rămîind pînă la sfîrșitul vieții un neobosit dușman al Cartaginei. cuvintele (*eternum censeo, Carthagini non esse delendam* (Pe de altă parte socot că, Cartagina trebuie distrusă)) revin obsedant în toate discursurile sale. Autor al primei opere istoriografice în limba latină, *Origines* (*Origines*), păstrată fragmentar, o istorie a Romei în 7 cărți de la fondarea cetății pînă în anul morții sale (149 î.e.n.), Cato se impune, mai ales prin numeroasele discursuri și prin tratatul *De agri cultura* (păstrat în întregime), ca întemeietor al prozei latine. Deși *homo novus*, Cato este principalul reprezentant al cercurilor

- romane conservatoare, tradiționaliste din nobilitas care, tot mai îngrijorate de pătrunderea culturii elenice în Italia, încearcă să-și opună revenirea la vechile valori morale romane (*mos maiorum*).
183. În Bithynia, la cererea regelui Prusias I unde se refugiasse după înfrângerea Regatului seleucid, se sinucide Hannibal în același an, pe domeniul său Liternum din Campania hult, citat „*sive desiderio urbis*” moare și învingătorul său, Scipio Africanul.
181. *Lex Cornelia de ambitu* condamnă luxul exagerat la Roma.
- 171-168. Al treilea război macedonean. Perseus fiul lui Filip V care ocupă în 179 tronul Macedoniei, continuă politica de reorganizare economică și militară a statului și încearcă să scoată regatul din izolarea diplomatică suvenită după Kynoskephala. La instigația Pergamului, Roma declară război Macedoniei, care este obligată să lupte pe trei fronturi (impulsiv ai armatelor romane, ale Pergamului și ale dardaneli) în 22 iunie 168, gurile în L. Aemilius Paulus, fiul consulului căzut la Cannae) înfrâng la Pydna, în S. Macedonia, armata lui Perseus care înflorează apoi în triumful învingătorului la Roma. Sfârșitul uniunii Antigonizilor și al independenței statului macedonean — împărțit în patru regiuni autonome, tributare Romei.
168. În cursul celui de-al șaselea război suțian care opune Regatul seleucid Egiptului ptolomeic (Populus Laenas intervine în numele senatului roman cerându-l pe Antiochos IV după victoria la Pelusium să încheie operațiunile militare și să părăsească teritoriile cu rîle La Alexandria, unde soha romană prezintă socrului seleucid ultimatumul senatului Populus Laenas trage un cart pe nisip în jurul lui Antiochos IV, cerându-i răspunsul înainte de părăsirea acestora, gest semnificativ pentru rolul Romei de arbitru al lumii elenistice.
167. L. Aemilius Paulus cucerește Epirul, ahat al Macedoniei, distruge 70 de localități și vinde ca sclavi 150.000 de captivi. Alte orașe grecești care manifestaseră simpatii pentru Macedonia trebuie să trimită ostateci la Roma. Printre cei 1.000 de ostateci ai Ligii aheene se numără și Polybios din Megalopolis, cel mai mare istoric grec al epocii elenistice, autorul unei istorii universale în 40 de cărți elaborată la Roma și consacrată evenimentelor dintre primul și cel de-al treilea război punic (264—146).
166. Este reprezentată la Roma *Andria* (*Faun din Andros*), prima din cele șase comedii ale lui P. Terentius Afer, cel mai mare poet comic latin alături de Plaut.
155. Sosirea la Roma de unii delegați atenieni alcătuită din filozofii Carneades din Cverne Cratolus din Phaselis și Diogenes din Seleucia, sporirea interesului pentru filozofia greacă în cercurile intelectuale romane.
154. În Peninsula Iberică izbucnesc răscoalele locuitorilor împotriva Romei. Comandant din 147 al forțelor răscoalate, păstorul Viriathus organizează un adversat război de guerrilla înfrîngînd mai multe armate romane și, după ce-l obligă pe proconsulul Q. Fabius Maximus Servilianus să capituleze, încheie cu acesta, în 140, un tratat care se învase să-l pendea înutulilor liberat. În 139 Viriathus este însă asasinat la instigația lui Q. Servilius Caepio și răscoala reprimată.
149. Andriskos din mesteșiga din Adramitiion, oraș în Asia care pe baza asemănării cu Perseus, fostul rege macedonean, pretinde a fi fiul acestuia (Pseudophilippos), începe conducătorul răscoalei antromane a Macedoniei. Spiritul său se pe păturile populare, Andriskos înfrîngă și armate romane, se proclamă rege la Pella în care să stabilească relații cu Cartagina, dar în 148 este învins de Q. Caecilius Metellus și scutit de armata română, la Roma (cu aș p. l. Macedonia este transformată în provincie romană „Iugoslavii” și Epirul și Iliria). După această dată, începe construcția vici Aemiliae, drum care leagă portul Dyrrhachium de la Marea Adriatică de Thessalonica și Byzantium.
- 149—146. Al treilea război punic. Un conflict local din 151/150 al Cartaginei cu regele numit Masinisa constă în p. n. t. Roma pretextul de a declara război vechi rivală cu o vizibilă grabă sub acuzarea încălării tratatului din 201. Metropola punică acceptă capitularea imediată fără a schița nici un gest de apărare, predă romanilor întregul armament și 300 de ostateci dar, în momentul în care Roma înaintează o nouă serie de condiții — distrugerea orașului și mutarea locuitorilor la 10 mile de mare, Cartagina se răscoală sub conducerea lui Hasdrubal. Conducerea asediului, ce se lovește deseori de dificultăți, este preluată în 147 de P. Cornelius Scipio Aemilianus

PRINCIPALII REPREZENTANȚI AI GINȚILOR CORNELIA, AEMILIA, SEMPRONIA (SEC. III-II î.e.n.)

care, în primăvara anului 146, la orașul cu asalt și, după 7 zile de lupte de stradă îl distruge din temelii. 50 000 de locuitori sînt vînduți ca sclavi, iar teritoriul cartaginez formează noua provincie Africa, cu reședința la Utica.

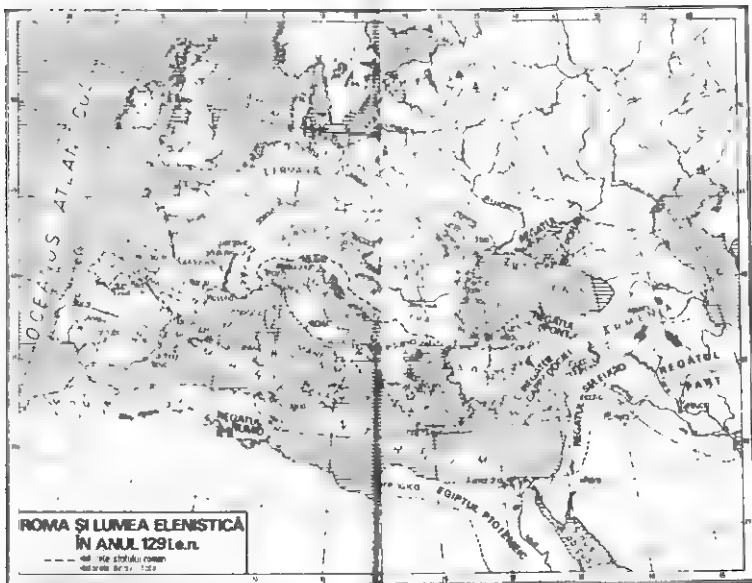
146. Tens. mea dintre Roma și cetățile elene duce la răscăla
Lign aheene, ultima forță politică din Grecia, reprimată cu
usurată. După victoriile de la Sarpheia și Leukopetra,
armata romană condusă de L. Mummius cucerește și
distruge Corintul, vizând locuitorii orașului ca sclavi.
Transformată în posesiune romană, Grecia este anexată
după un timp provinciei Macedonia

147. Censul înregistrează 320 000 de cetățeni romani.
cca 144. Panaitis din Rhodos cel mai de seamă reprezentant al filozofiei stoice în sec. II î.e.n., se stabilește la Roma. Începutul răspândirii stoicismului în societatea romană

143—133. *Belium Numantianum* („Războiul Numantei”), numit astfel după Numantia, centrul de rezistență al luptei antromane a triburilor celtibere din Hispania. În perioada 143—134 celtiberii resping atacurile conduse de Q. Pompeius Popilius Laenas, Hostilius Mancinus. Numit în 134 comandant al forțelor romane din Spania, P. Cornelius Scipio Aemilianus, învingătorul Cartaginei, încercă neștir Numantia, care este cucerită la capătul unei rezistențe eroice de 10 luni. Căderea Numantie în 133 marchează sfârșitul rezistenței organizate a triburilor celtibere.

136—132. Prima mare răsccoală a sclavilor din Sicilia. După unirea răscălărilor conduși de sclavul srian din Apameia Eunus, cu cetele glicianului Kleon, care în 136 cucerise Agrigentum autoritatea lor se extinde asupra întregii Sicilii, iar Eunus este proclamat rege sub numele de Antiochos. Statul sclavilor, cu capitala la Enna, bate monedă proprie și își organizează o armată care înfrânge trupele unui praetor, apoi trei armate consulare. Cu mari eforturi, consulul P. Rupilius reusește să înăbușe răscoala după cucerirea orașelor Tauromenon și Enna. Lupta sclavilor are un puternic ecou în întreaga lume mediteraneeană.

133 La moartea sa, Attalos III, ultimul suveran al Pergamului, desemnează prin testament statul roman ca moștenitor al regatului, acordând totodată orașelor grecești de pe cuprinsul acestuia deplină autonomie.

limbă latină, care doborâsește un caracter modern descumind un instrument supă și gâdind că o nouă literatură e în afară de literatură (corespondența tratată de istorici și aliori e falsă). Căci, conștientizând asuprit războiul și gâdind că s'ar putea pune în discuție, care atinge a doua oară, este abia mai în afară. Aici pericula călătoriei poezia înregistrată succese durabile prin didactică, dar în același timp a unei literatură de versuri și prin aceea că în fața iluziei creației genului, trece la Disciphină și la o nouă generație de poezie, care face așadar în același timp o nouă literatură de versuri și o nouă generație de poezie. Devenit a călător de cunoaștere și de cunoaștere a literaturii, structura și evoluția ei, sunt supuse unei ample delectări. În codificarea lui, pe baza textelor autorilor, care ca și a lui, au fost conștienți de idolo-logicul L. Aelius Silius Praetorius în elefanti sau eruditul M. Terentius Varro. De lingua latina)

133. Tribunatul lui Tiberius Sempromius Gracchus. Aparținând gîntei plebece a Sempronilor, elev al filozofilor Blossius din Cumae și Diophantus. Tiberius Gracchus participă la asediul Cartaginei și la războiul din Spania. El constată ruina și sărăciunea romane, sporirea numărului de cetățeni lipsiți de proprietate, rolul crescînd al sclavilor de pe latifundii și corolarul acestor fenomene, slăbirea forței armatei romane. În vederea însănătoșirii vieții economice și sociale, Tiberius Gracchus proiectează ample reforme pe care, devenit tribun al poporului, le expune în *comitia tributa*. Legea sa care se afirmă ca actualizarea unei din sec. IV, stipula ca nici un cetățean roman să nu pozeze mai mult de 500 de *sugera* (125 ha) din *ager publicus* restul pămînturilor urmînd a fi arendate țăranilor săraci sau lipsiți de pămînt. Intrucît tribunul plebei M. Octavius se face purtătorul de cuvînt al opoziției senatoriale, Tiberius Gracchus oîntine, act unic în analele Republicii, demiterea lui de către adunarea populară apoi votarea legii. Aplicarea ei întîmpină însă de la început numeroase dificultăți. În decembrie 133, cînd în vederea continuării operei sale reformatoare (folosirea mușterilor lui Attalus III pentru înzestrarea noilor coloniști adoptarea unei noi legislații judiciare și redacția serviciului militar) Tiberius Gracchus candidează pentru alii mandat de tribun al poporului, pe baza unui *senatus consultum ultimum* este ucis pe Capitolul împreună cu 2-300 de adepți de către reacțiunea senatorială în frunte cu marele pontif Scipio Nasica. Legea sa rămîne valabilă, dar aplicarea ei este paralizată. Asasinarea lui

relevă intensificarea la Roma a luptei dintre săraci și bogăți, care îmbracă acum forme violente.

133. Întors de la asediul Numantiei C. Lucius, cavalier din Campania publică prânzi din cele 30 de cărți de *Saturae* (*Satire*) care, impun drept creator al satirei ca gen literar.
- 123 și 122. Tribun al poporului Caius Sempromius Gracchus reia programul reformator al fratelui său. Pentru împlinirea transformărilor sociale economice precizate, Caius Gracchus, mai perspicace ca om politic și mai talentat ca orator decît Tiberius caută să obțină sprijinul unor noi pături ale societății. Încercînd totodată să reducă influența senatorială. Astfel el impune votarea unor legi favorabile plebei urbane și cavalerilor intervenînd chiar în favoarea acordării cetățeniei romane astatelor italiice. Măsurile puternice opoziției senatoriale el nu reușește să obțină realizarea sa ca tribun al poporului în 121.
121. În cadrul tulburărilor sociale izbucnite la Roma, care degenerază în adevărate lupte de stradă sînt ucis C. Gracchus și 3000 de partizani a săi. Încercările de reforme democratice din istoria Republicii eșuează dar evidențiază pregtant necesitatea transformării structurilor sociale, a rezolvării problemei agrare și democratizării instituțiilor. Atît de năsea fața de aceste probleme delimitează două facțiuni politice cristalizate acum - **optimății** (apărătorii ai intereselor aristocrației senatoriale conservatoare) și **popularii** (susținătorii ai intereselor cavalerilor și plebei) mărînd aproape un secol de aprige lupte social-politice interne.
- cca 120. Crearea provinciei Gallia Narbonensis prin care se asigură legătura dintre Hispania și Peninsula Italică.
113. Bătălia de la Noreia (Noricum). Armata romană condusă de Cn. Papirius Carbo suferă o grea înfrîngere din partea triburilor germanice ale cimbrilor și teutonilor.
- Cimbrii și teutonii, care populau Peninsula Iutlanda (actuala Danemarcă) și gurile Elbei își părăsesc la cca 120 f.e.n. ținuturile de baștină mîgrînd spre N și ajungînd în regiunea Alpilor. Ei sînt primele populații germanice care își fac apariția în zona sud-europeană și intră în conflict cu Roma. După victoria de la Noreia, cimbrii și teutonii pătrund în Gallia și-l înfrîng în 109 pe consulul M. Iunius Silanus iar în 107 tribul germanic al tigurinilor

învinge la Agen pe consulul L. Cassius Longinus. În 105 cimbrii și teutonii obțin două mari victorii asupra trupelor romane din S. Galiei (legatul M. Aurelius Scaurus este înfrânt pe Rhône, iar consulul Cn. Mallius Maximus la Arausio) declanșând o mare panică la Roma (*furor teutonius*). În 105 cimbrii pătrund în Spania, iar teutonii pustiesc în continuare Gallia.

111. 105. Războiul împotriva lui Iugurtha regele Numidiei (*Bellum Iugurthinum*). ● Masinisa recunoște în 203 la sfârșitul celui de-al doilea război punic sub autoritatea sa jînturile din V și S Cartagiei locuite de triburile nomade ale numizilor (berberii de origine hamitică) și pune bazele unui stat aliat Romei, deschis influențelor culturii elenistice. Iugurtha, nepot al lui Masinisa trimis de succesorul acestuia Micipsa, cu un detașament numid la asediul Numantiei (134-133), este remarcat, datorită îndrăznelei sale de Scipio Aemilianus și stabilește legături strînse cu numeroși reprezentanți ai nobilimii romane. La moartea lui Micipsa (118), Numidia este împărțită între fiul său, Hiempsal, Adherbal și Iugurtha. Urmărind să rămână singur stăpînitor, Iugurtha îl asasinază pe Hiempsal (117) și-l învinge pe Adherbal - care solicită sprijinul Romei. Mărit de Iugurtha, L. Opimus, conducătorul soldaților romani, în acordă acestuia în 116 partea occidentală a regatului, iar lui Adherbal pe cea orientală, mai săracă. Asasinarea lui Adherbal în 112 și uciderea negustorilor romani din Cartagena de către Iugurtha obligă senatul să declare război. Război care, din cauza venalității și decăderii nobilimii romane, se va prelungi timp de 6 ani. Primul comandant roman, L. Calpurnius Bestia, cumpărat de regele numid, încheie o pace favorabilă cu acesta - somat să se prezinte la Roma, Iugurtha îl asasinază aici pe Masinisa, vărul și adversarul său politic și părăsește nepedepsit orașul. Reîntors în Numidia reîncepe lupta, iar generalul Sp. Postumus Albinus și Q. Caecilius Metellus care conduc armatele romane în perioada 110-108, deși obțin o serie de succese, nu reușesc să încheie războiul, ceea ce declanșează un val de nemulțumire la Roma.

107. Primul consulat al lui Caius Marius, un *homo novus*, fiul unui cavalier din Cercetae, general talentat, dar mediocru om politic. Fost legat al lui Q. Caecilius Metellus, Marius se angajează să încheie războiul cu Iugurtha.

Înfrînt la Mrluccha și Cirta, acesta se refugiază la curtea regelui Mauretaniei, Bocchus I care-l predă în 105 questurului lui Marius L. Cornelius Sulla. După trambula lui Marius la Roma în 104, Iugurtha este executat în închisoare. C. Marius inițiază cea mai vastă reformă a armatei din istoria republicii.

106. M. Minucius Rufus, guvernatorul Macedoniei între anii 109-106 îș. se întoarce la Roma un triumf în urma respingerii unui atac al dacilor și scordiscilor în punctele din sudul Dunării.

104-101. Al doilea război al sclavilor din Sicilia. După unirea celor două mari grupări de sclavi, cea din Vinsulei condusă de Athenaeon, originar din Cilicia cu cea din răsărit, condusă de Salvius, acesta este proclamat rege sub numele de Trypho. Protind și se concentrează principalele forte romane în lupta din N împotriva cimbriilor și teutonilor răsculați resping timp de trei ani cu succes toate atacurile. După moartea lui Salvius Athenaeon preia conducerea supremă, ocupă Makella și atacă Messina dar este înfrînt și ucis de M. Acilius locotenent al lui Marius, trimis în Sicilia după victoria de la Verreclae.

102. Reveniri din Spania în S. Galiei, cimbrii cecid împreună cu teutonii, invadarea Italiei. Cimbrii și teutonii pătrund în Noricum urmînd drumul dinspre NE în timp ce teutonii și ambrii armăreau să treacă din S. Galiei în Italia septentrională. În bătălia de la Aquae Sextiae (actualul Aix-en-Provence) C. Marius, care își stabuia tabăra pe Rhône, îi înfrînge zdrobitor pe teutoni, care dispar din istorie. Între timp cimbrii traversează Alpii pătrunzînd în Italia - consulul Q. Lutatus Catulus se retrage cu armata sa pe malul drept al Padului.

- 101 iulie 30. Bătălia de la Verreclae. Armatele romane reunite sub comanda lui C. Marius învîncesc forțele cimbriilor. Invazia germanică este respinsă.

100. Legile propuse de tribunul plebei L. Appuleius Saturninus, sprijinit de pretorul Servilius Glaucia și de C. Marius aliat la cel de-al șaselea consulat care continuă tradiția Gracchilor, declanșează la Roma primele lupte de stradă între optimați și populari. Saturninus și Glaucia sînt uciși.

95. Consulatul juristului Q. Mucius Scaevola, autorul primei lui tratat metodic al dreptului civil roman.

cca 95. Tigranes I devine, cu sprijinul part, rege al Armeniei. Nucleu al statului Urartu provincie asiatică persoană apoi seleucidă, tinuturile de pe cursul superior al fluviilor Eufrat și Tigru devin după bătălia de la Magnesia (189) stat de sine stătător sub numele de Armenia. Cășătorit cu fiica regelui. Pontului Mithradates VI, Tigranes va extinde cuceririle hotarele statului său prin cucerirea unor părți ale Regatului seleucid (Siria de N. Cilicia, Fenicia) a unor părți ale Cappadocii și Mesopotamiei, și va întemeia o impunătoare nouă capitală Tigranocerta.

91. În urma asasinării tribunului plebei M. Livius Drusus adept al reformelor legislative Gracchilor și al acordării de drepturi cetățenești depline populațiilor taurice izbucnește „războiul alabastrilor”. Opt semetrii (marsii, samnii, picenii ș.a.) se coalescează împotriva Romei și creează un stat propriu cu capitala la Corfinum și cu un senat de 500 de membri.

89. L. Licinius Crassus urmată de L. Plautius Papirus acordă cetățenia romană populațiilor nerăscălate apoi și celor răscălate de la S de Pad. Transformarea Romei într-un stat-cetate într-un stat teritorial.

89—84. Primul război mithradatic. Devine în 120 suveran al Regatului Pontului din N. Asiei Mici. Mithradates VI Eupator reorganizează după model grecesc armata și miază o ambițioasă politică expansionistă. În 107 el devine suveran al Regatului Bosporan din peninsula Crimeea cuceresc Cokh la și Armenia Minor. Indepinde și apoi atenția asupra Asiei Mici. Obligat în 95 să cedeze cursul somapiei senatului roman de a părăsi Cappadocia și Paphlagonia creează un sistem de alianțe anti-romane în care atrage pe Tigranes I, regele Armeniei. Pe la finele războiului aliatilor Mithradates declanșează în 89 primul din cele trei conflicte deschise cu statul roman (89, 84, 83, 81, 74—63), care vor face din el, după Hannibal, cel mai dăruitor dușman al Romei republicane. La scurt timp de la izbucnirea războiului înfracăge Asia Mică se află în puterea suveranului, Pontului, din al cărui ordin sînt cîși într-o singură zi 80 000 de romani și italici a țări pe pămîntul asiatic. Eșuindu-se în apărător al cetăților grecești, el obține rădarea Atenei, Spartei, Abanei, Beotiei și Eubeiei la politica sa antiromană. Armata debarcată în 87 în Grecia sub comanda generalului Archelaos este înfrîntă în luptele de la Cheronea

și Orchomenos de către L. Cornelius Sulla, care la 1 martie 86 cucerește și jefuiește cîmplul Atena. Prin pacea de la Dardanos, Mithradates este obligat să renunțe la toate cuceririle, promite o despăgubire de război de 2 000 de talanți și cedarea întregii flote.

89. L. Cornelius Sulla este ales consul pe anul 88, încredințându-i-se comanda războiului împotriva lui Mithradates VI.
88. Intrat în conflict cu Sulla tribunul plebei Sulpicius Rufus obține retragerea comădei acordate acestuia și încredințarea conducerii operațiunilor împotriva regelui Pontului lui Marcus Reugus al Nola, în mijlocul legiunilor sale Sulla părăsește cu ele împotriva Romei. Pentru prima dată în istoria sa orașul este asediat de un general roman. Marius și partizanii săi, reținuți în Hispania, Africa, sînt declarați *hostes publici*. Instituirea unui regim în care autoritatea senatului este mult extinsă. Începutul războaielor civile la Roma între optimății conduși de Sulla și popularii în frunte cu Marius.
87. După preluarea de către Sulla a comădei operațiunilor în războiul împotriva lui Mithradates VI, popularii în frunte cu L. Cornelius Cinna acaparează puterea în Italia, cuceresc Roma și-l declară pe Sulla *hostis publicus*.
86. ianuarie 13. Moartea lui Marius, în timpul celui de-al șaptelea consulat.
- 83 (primăvara). Delarcat în Italia, la Brundisium, în fruntea a 40 000 de soldați Sulla înfringe în bătălia de la Tifata (83) și Sacripontus (82) armatele popularilor.
- 83—81. În cel de-al doilea război mithradatic, regele Pontului respinge atacul lui L. Licinius Murena, determinat de nerespectarea prevederilor Tratatului de la Dardanos.
82. noiembrie 1. După o ultimă bătălie la porțile Romei, Sulla cucerește orașul institund o singură dîclatură personală (prămește titlul de *dictator legibus scribendis et rei publicae constituendae* pe termen nemuritor). Restaurarea autorității senatului al cărui membri sporesc la 600. Valului proscripțiilor li cad victime peste 4 700 de cetățeni romani, între care 40 de senatori și 1 600 de cavaleri.
81. Prima apariție în public a oratorului M. Tullius Cicero.

- 80-72. **Quintus Sertorius** continuă în Spania rezistența armată împotriva regimului instaurat de Sulla. El este un cavaler. Sertorius se remarcă în bătălia de la Arausio și Verceilă, războiul se încheie în favoarea Marius. Desemnat în 83 prefect al Hispaniei Citerior, teritoriul de acum, a tirziu de forțele ocupate el se retrage în Mauretania. În anul 80 el este înscutrit războiul civil. Este răsculat împotriva Romei de către următorii ai conducătorul unei regim independent de Roma instaurat în partea de nord a Peninsulei Iberice. General talentat, om politic. Lăudat și pomat. Sertorius se străduiește să-și extindă autoritatea în întreaga Spanie, înfrânge armatele celor doi guvernatori Q. Caecilius Metellus și M. Domitius Calpurnius, repartează cuceririle victoriei la Lauro. Suferă asupra lui Cn. Pompeius sosit în 76 în Spania și încearcă să stabilească relații cu Mithradates VI. Consulul din 75 să se rezime tot mai mult la operațiunile defensive, el este asasinat în 72 de unul dintre locotenenții săi M. Perperna, ultima fiță a lui ale răscolului nu înăbușite de Pompei în 71.
79. Retragerea neașteptată a lui Sulla din viața politică și stabilirea sa pe domeniul de la Puteoli din Campania, unde moare în anul următor.
77. Prima apariție în viața publică a lui **Gaius Iulius Caesar**, ca acuzator în procesul fostului guvernator Cn. Cornelius Dolabella. Nepot al lui Marius, căsătorit cu fiica lui Cinna (84) grațiat de Sulla în 82. Caesar (n. 100) se războie la sfârșitul deceniului 7 acțiunilor pe plan politic. Începătore împotriva aristocrației senatoriale.
- 73-74. C. Scribonius Curio, proconsulul Macedoniei, respinge o invazie a dacilor în Moesia și atinge Dunărea în zona Banatului, dar nu îndrăzește să traverseze fluviul.
74. **Cyrenaica**, regiune din N. Afric. Desprinsă de la Regatul lagid și lăsată Romei prin testament de către regele Ptolemeos Apion la moartea sa (96 î.e.n.). Este organizată ca provincie (la care este anexată în scurt timp și insula Creta).
74. Nicomedes IV, savaanul Bithyniei, regat elenistic din N. As. Muri lăsa moștenire Romei statul său care este organizat de Pompeius sub forma provinciei Pontus și Bithynia.
- 74-63. Al treilea război mithradatic, declanșat de invadarea Bithyniei de către regele Pontului. Întinse în

lătația terestră de la Cizic și în cea navală de la Lemnos, Mithradates este obligat, după căderea orașului Kabira (72-71), să se refugieze la curtea regelui Armeniei Tiranes, care refuză să îl predă lui L. Licinius Luculus. Pătruns din nou în Bithynia și Cappadocia (68-67), Mithradates este înfrânt în anul 66 de Pompei în bătălia de pe râul Lykos, se refugiază în Crimeea, dar este conștient de o răscoală a fiului său Pharnaces să se sinucidă în 63.

- 71—71. Marea răscoală a sclavilor din Italia, condusă de tracul Spartacus. Adus ca prizonier de război în Italia, Spartacus evadează din școala de gladiatori din Capua, împreună cu 70 de ceilți și traci, refugiindu-se pe muntele Vesuvius. După înfringerea trupelor cordase ale proprietarilor C. Claudius Glaber apoi de pretorul P. Vatinus, răscoala se extinde în Campania și Lucania, răscoală armatei lui Spartacus speculând la 40 000 apoi la 60 000 de oameni. În 72 armatele celor doi consuli Cr. Cornelius Lentulus și P. Gellius Poplicola sunt înfrunte succesiv. Spartacus mărșăluind spre N probabil cu intenția de a părăsi Peninsula Italiană. Aunși în N, după ce învinge la Mutina armata procensului C. Cassius Longinus, desculete și schimbă planul și străbat asemenea lui Hannibal întreaga peninsulă până la Thurio înfrângând din nou în Picenum armatele celor doi consuli. Războiul ia o nouă turnură după preluarea comenzi de către M. Licinius Crassus care îl izolează pe Spartacus în Bruttium și îl înfringe în 71 în bătălia de pe râul Sila. Căci, după eșecul tentativei de a trece în Sicilia 6 000 de sclavi sunt crucificați pe Via Appia între Capua și Roma. Căzând în luptă, Spartacus devine încă din antichitate o icoană legendară. Răscoala condusă de el rămâne în istorie ca cea mai importantă război la luptă a celor mai exploatate clase antichității.

- 72—71. Primul conflict dintre Roma și cetățile grecești de pe litoralul occidental al Pontului Euxin care la începutul secolului II e.n. recunoscuseră suzeranitatea lui Mithradates VI împărat. În urma unei campanii militare M. Terentius Varro Luculus, guvernatorul Macedoniei, obține recunoașterea autorității romane de către Apollonia, Mesambria, Callatis, Tomis, Histria aliate până la acea dată, ale regelui Pontului.

70. Consulatul lui Cnaeus Pompeius și M. Licinius Crassus. Modificarea legislației lui Sulla (reintroducerea magistraturii de tribun al poporului, ș.a.) ● M. Licinius Crassus (n. 115), răzbit în 82 taberei lui Sulla, devine în urma proscripturilor cel mai bogat cetățean din Roma ceea ce aduce momentul de Dives („Bogatul”). După victoria asupra lui Spartacus asemenea lui Caesar și Pompei (dar inferior acestora) Crassus va urmări cu obstinație dobândirea unei poziții singulare în stat, instituirea unui principat propriu ● Om politic, general și organizator talentat Cn. Pompeius (n. 106, se așteară în 83 lui Sulla, contribuind la victoria acestuia asupra popularilor, îi înfringe pe partizanii lui Marius retrași în Africa de Nord (82-81), apoi răscălaa lui Sertorius din Spania (76-72) și ultimile rămășițe ale armatei lui Spartacus (71). Ambiția sa de a dobândi conducerea supremă în stat se lovește de opoziția senatului, determinându-l să caute sprijinul maselor populare din Roma.

70—44. Domnia lui Burebista. Lăund triburile geto-dace din spațiul carpato-dunărean Burebista, cea mai strălucită personalitate din istoria acestui popor, pune bazele primului stat geto-dac centralizat și independent. După consolidarea internă a statului său, Burebista, excelent organizator, comandant de oști talentat, iscusit diplomat, inițiază o politică de recucerire a unor vechi ținuturi dacice și de cucerire a unor noi teritorii. În anul 60-59 î.e.n. el supune triburile celtice ale joulilor și tauriscilor de la Dunărea mijlocie și din Slovacia, iar după anul 55 î.e.n. cucerește întregul litoral al Mării Negre de la Olbia pînă la Apollonia, precum și regiunile dinărie Dunăre și Balcani, devenind „ce. dntil și cel mai puternic dintre toți regii care au domnit peste Tracia, stăpînuind toate ținuturile de dincoace și de dincolo de fluviu”. Regatul său se profilează ca o reală amenințare pentru posesiunile romane din Peninsula Balcanică. După înfringerea lui Pompeius, Caesar însuși plănuia o expediție la Dunăre împotriva lui Burebista. Perioada de timp cuprinsă între domnia lui Burebista și Decabal reprezintă epoca de maximă înflorire a civilizației geto-dace.

69. În urma refuzului lui Tigranes de a-l preda pe Mithradates VI romanilor, generalul L. Licinius Lucullus pătrunde în Armenia și cucerește capitala Tigranocerta,

dar o rebeliune a trupelor sale îl împiedică să exploateze victoriile obținute.

67. Lex Gabinia (votată la propunerea tribunului A. Gabinus) îi acordă lui Pompei, pe o perioadă de 3 ani, puteri extraordinare (*imperium maius*, asupra Mării Mediterane și a coastelor ei, o armată de 20 de legiuni și 500 de nave pentru curățirea acestor regiuni de pirai). Dînd dovadă de un talent organizatoric de excepție Pompei reușește să se achite de această misiune în numai trei luni. Cn. Pompeius este desemnat drept comandant suprem al forțelor romane din Asia, în urma unei cuvîntări a lui Cicero.

66. Tigranes capitulează în fața lui Pompei, dar șș. menține independența Armeniei, ca rege clientelar, este însă obligat să cedeze toate cuceririle, precum și regiunea de la apus de Efrat (numită Armenia Minor, atribuită inițial Cappadociei, apoi Galatiei, Pontului, pentru a fi transformată, sub Vespasian, în provincie romană. ● Fixîndu-și hotarele răsăritene pe Efrat, statul roman devine verul Regatului part, singura putere a Orientului care poate contesta hegemonia a romană. În conflictele care vor opune în sec. I î.e.n. pînă în sec. VI e.n. pe romani (apoi bizanții) parturilor (ulterior sasanizilor), Armenia va constitui un stat tampon, obiect al țințelor expansioniste ale ambelor imperii ● Campanii ale lui Pompei în regiunea Mării Caspice și a Caucazului.

65. Primul contact dintre Statul arscacilor și Roma. Pompei arbitrează un diferend armeno-part.

64—63. Reorganizarea Orientului de către Cn. Pompeius. Regatul seleucid este desființat și transformat în provincia Siria, Pontul occidental și Cilicia sînt organizate ca provincii romane. Armenia, Cappadocia, Commagene, Regatul Bosporan, Galatia, Osroene și Iudeea primesc statutul de regate clientelare.

63. Moartea lui Mithradates VI, îngropat de Pompei cu onoruri în orașul Sinope.

63. Conspirația lui Lucius Sergius Catilina împotriva autorității senatoriale. Originar dintr-o veche familie patriciană strălucită, îmbogățit în vremea proscripturilor lui Sulla, animat de o ambiție nestîmă, Catilina (n. 108) plănuiește, după ce eșuează în 64 și 63 în campania pentru dobîndirea consulatului, ceși se bucură de sprijinul lui Caesar și Crassus), să obțină puterea printr-o lovitură

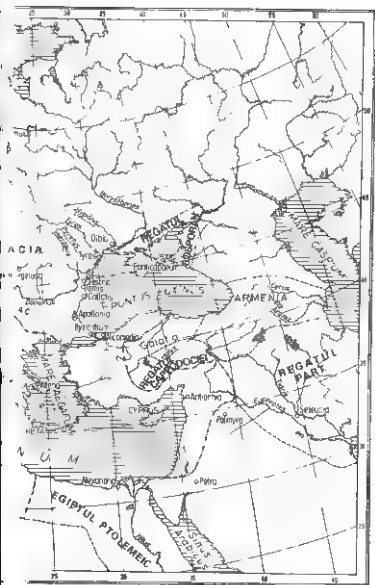
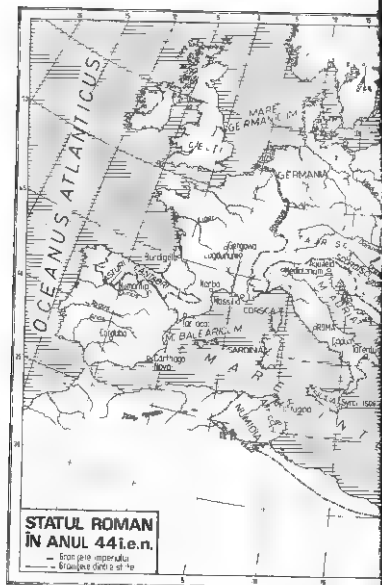
de stat. Semnalul pentru insurecția păturilor dezmoștenite din Roma urma să îl constituie asasinarea consulului în funcție M. Tullius Cicero. Descoperirea conspirației în octombrie îi prilejuiește lui Cicero rostirea, în lunile noiembrie-decembrie, a celebrilor *Cabinare*, soldate cu fuga lui Catină, cu condamnarea și executarea la 5 decembrie a unora dintre partizanii săi. Refugiat în Etruria, unde constituie în grabă o mică armată, Catină este învins și ucis, în ianuarie 62, în bătălia de la Pistoria, de către forțele senatoriale.

61. Răscoala antiromană a cetăților vest-pontice, în urma abuzurilor guvernatorului Macedonien, C. Antonius Hybrida „În apropiere de orașul histicronilor torțele lui Hybrida sînt înfrînte de greci sprijiniți de bastarni și geți, iar orașele grecești își redobîndesc independența. septembrie 28—29. Cn. Pompeius își sălăștește cu un fast strălucit triumful la Roma și primește cognomenul „Magnus“ Opoziția crescută a senatului care întîrzie ratificarea măsurilor adoptate în Orient și înzestrarea veteranilor săi cu pămînt, determină apropierea lui de Caesar și Crassus.
60. Pompeius Crassus și Caesar încheie o înțelegere privată secretă în durată, fără fondamînt legal care primește numele de *primul triumvirat*, în scopul sprijinirii reciproce în lupta împotriva aristocrației senatoriale.
59. Consulatul lui Caesar adoptarea unei legislații favorabile întîrzierii triumvirilor sancționarea măsurilor luate de Pompei în Orient acordarea de pămînt veteranilor lui și a Pompei se căsătorește cu Iulia, fiica lui Caesar.
58. Caesar, obține, pentru un an, guvernarea provinciilor Gallia Cisalpina, Gallia Narbonensis și Illyricum și o forță armată de trei legiuni. La solicitarea galilor, el întreprinde o campanie împotriva germanului Ariovist, conducătorul suebilor, izgonindu-l din Gallia.
- 58—51. Cucerirea întregii Galii de către Caesar. În anul 58, el încheie victorioasă campania împotriva helvetilor din SE Galiei, cucerește nordul regiunii. În 57, reprimă în anul următor o răscoală a venetilor și morinilor, apoi anexează Aquitania (SV Galiei). Cele două expediții organizate în anul 55 și 54 în Britania și traversarea Rinului în 55 și 53, cînd inaugurează prima incursiune romană în Germania, îl fac popular la Roma. Marea

răscoală a galilor sub conducerea arvernului Vercingetorix pune în discuție în 52 întreaga cucerire dar grație genului militar al lui Caesar forțele răscolitorilor sînt înfrînte la Alesia (în apropiere de actua. l. Dijon). În anul 51 sînt reprimare ultimele rezistențe iar Caesar încheie redactarea celor 7 cărți ale lucrării sale, *De bello Gallico*.

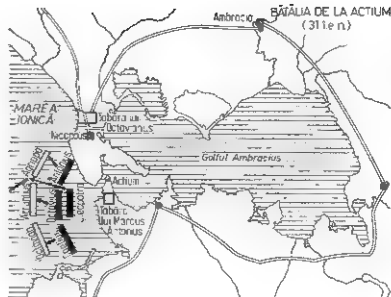
- cca 56. Apar *Antichitates* una din sursele cele mai pretioase asupra civilizației romane republicane, aparținînd marelui enciclopedist M. Terentius Varro Autor a peste 74 de lucrări din domeniul filozofiei, istoriei gramaticii, criticii etc. text este plind în referințe erice tradiției naționale, Varro a avut un rol esențial în pregătirea clasicismului epocii augustane.
- 56 aprilie. Întravederea de la Lucca (Etruria) între Caesar, Pompeius și Crassus reînnoirea triumviratului. Se decide ca Pompeius și Crassus să ocupe în 55 consulatul iar lui Caesar să-i fie prelungită a domnărie cu 5 ani în provinciile sale. Cei doi sînt aleși la începutul anului 55 consul, după izgonirea cu forță a unicului contracandidat L. Domitius Ahenobarbus.
55. Construirea de către Cn. Pompeius a primului teatru de piatră la Roma pe Campus Martius, cu o capacitate de 10 000 de locuri. Moare T. Lucius Carus poet și filozof autorul poemului în 6 cărți *De rerum natura* (*Despre natura lucrurilor*), unica operă completă a unui filozof materialist antic care nu s-a păstrat.
- aprilie. Tribunalul C. Trebonius începe să impună după singurasele pite la strada, votarea legii care-i acorda lui Crassus pentru cinci ani administrarea Siriei, iar lui Pompeius guvernarea provinciilor spanole. Lui Caesar îi sînt reînnoite pentru alți cinci ani prerogativele din Gallia.
54. Tulburările din Roma împiedică desfășurarea algeriilor de consiliu, doi tribuni ai poporului propun alegerea lui Pompei (care nu părăsise capitala în 55, ca administrator hispania prin legații săi) ca dictator.
53. M. Licinius Crassus este înfrînt și ucis de către comandanții de generalul sarena în bătălia de la Carrhae, localitate din NE Mesopotamiei. Distrugerea triumviratului.
53. Luptele continuate la stradă din Roma dintre optimatul și poporul determină o apropiere a lui Pompei de senat

- care acceptă desemnarea lui pentru anul 52 în calitate de *consul sine collega*, cu misiunea de a restaura ordinea.
51. Accentuarea tensiunii dintre Caesar și Pompei Pompei se alătură hotărârii senatului, care solicită încheierea misiunii lui Caesar în Gallia la 1 martie 50 și trimiterea la vatră a legiunilor sale. Încercările lui Cicero de aplanare a conflictului, din cursul anului 50 eșuează.
51. Cicero încheie lucrarea *De re publica* și începe *De legibus*, opere în care, asemenea lui Platon, schițează programul unui stat ideal pe care el îl vede condus de un *princeps*, cu calități asemănătoare reprezentanților familiei Scipionilor.
- 49 ianuarie 7. Printr-un *senatus consultum ultimum* Caesar este demis din funcțiile sale, iar Pompei însărcinat cu apărarea republicii.
- ianuarie 10. Traversând cu legiunile sale Rubiconul, hotărâul dintre provincii și metropolă („*Alea iacta est*”), Caesar declanșează războiul civil, care va dura până în 45.
- martie 17. Înaintarea rapidă a lui Caesar obligă pe Pompei să se refugieze împreună cu partizanii săi de la Brundisium, în Grecia, unde începe concentrarea de forțe în vederea recucerii Italiei.
- august 2. Caesar înfrânge în bătălia de la Ilerda principala concentrare a forțelor pompeiene din Spania (7 legiuni).
- 48 (primăvara). Burebista își oferă alianța lui Pompei triumfând ca sol la Heraclea Lynkestis pe grecul Acornion din Dionysopolis.
- august 9. Bătălia de la Pharsalos (Tesalia). Înfrânt de Caesar, Pompei se refugiază în Egipt, unde este asasinat la 28 septembrie din ordinul lui Ptolemaios XIII. Caesar este numit dictator.
- 48—47. Războiul alexandrin. Debarcat în Egipt, Caesar intervine în conflictul dinastic al Regatului lagid, sprijinind-o pe Cleopatra VII împotriva fratelui ei, Ptolemaios XIII. În iarna anului 48/47, Caesar este asediat în cetatea Alexandriei de armata egipteană și numai sosirea unor întăriri îi permite să obțină victoria în bătălia de pe Nil (27 martie 47). Cleopatra rămâne unica suverană a Egiptului lagid.
- 47 mai 21. Revenit în Asia Mică, unde Pharnakes II, fiul lui Mithradates VI, încerca să recucerească Pontul, Caesar îl înfrânge la Zela („*Veni, vidi, vici*” — raportează senatului învingătorul). Reorganizarea posesiunilor asiatice.
- 46 aprilie. Reorganizați în Africa de Nord de M. Porcius Cato, opumiști și înfrinți de Caesar la Thapsus. Cato (*perfectissimus stoicus*), cel mai consecvent apărător al principului republican, se sinucide la Utica. Reîntors în Italia la Roma, Caesar este numit dictator pe o perioadă de 10 ani, cu puteri consoriale. Regatul Numidiei, aliat al republicanilor, este împărțit între Regatul Mauretaniei și noua provincie Africa Nova al cărei prim guvernator devine istoricul C. Sallustius Crispus partizan fervent al lui Caesar. După moartea lui Caesar, el se consacră istoriei, lucrările sale, *De coniuratione Catilinae* (*Conjurația lui Catilina*), *De bello Jugurthino* (*Războiul Jugurthin*) sau *Historiae* (*Istorie*), dovadă a reală capacități de pătrundere a evenimentelor precum și certe calități artistice, au avut o influență puternică asupra istoricilor ulteriori.
- 45 ianuarie 1. Întâi în vigoare calendarul iulian, creat de astronomul grec Sosigenes din Alexandria.
- martie 17. Ultimii partizani ai lui Pompei sunt înfrinți în bătălia de la Munda (Spania). ● Sfârșitul războaielor civile. Caesar își tratează dușmanii cu multă mărinimie, grațându-i în mare majoritate (*clementia Caesaris*). Pontifex maximus din 63, el este numit la 17 februarie dictator pe viață (*dictator perpetuus*) și *consul sine collega*, censor pe o perioadă de trei ani, apoi trei ani al poporului pe viață. Caesar acceptă semne de venerație religioasă, statui ale sale fiind puse în templele lui Iupiter și Quirinus din Roma, ceea ce trădează clar orientarea monarhică a regimului său.
- 44 martie 15 (Idile lui Marte). În preajma începerii unei campanii împotriva partilor, Caesar este ucis la Roma, în senat, de o conjurație a senatorilor republicani, în frunte cu C. Cassius Longinus și M. Iunius Brutus. Testamentul publicat de Marcus Antonius, locotenentul său (fl. desemnează ca moștenitor pe nepotul său Gaius Octavius în. 63 Len.), pe care-l adoptă totodată, Senatul reia friele puteri.
44. C. Octavius, aliat la data morții lui Caesar la Apollonia, în Peninsula Balcanică, revine la Roma unde se erijează în moștenitor oficial al acestuia, ceea ce duce la ciocniri cu Marcus Antonius. *Falsificarea* lui M. Tullius Cicero împo-

triva lui Marcus Antonius. Reizbuclnrea războaelor civile

43. Situație deosebit de complexă în stat, Brutus și Cassius, stăpîni ai provinciilor orientale și ai Peninsulei Balcanice, concentrează forțe în vederea recucerii Italiei. Marcus Antonius și M. Aemilius Lepidus (general al lui Caesar), refugiați în Gallia, pîtrund în fruntea a 17 legiuni în N. Italiei, în timp ce C. Octavius ocupă Roma și impune alegearea sa în calitate de consul. Sex. Pompeius, fiul lui Pompeius Magnus, devine comandantul flotei romane (*praefectus classis et orae maritimae*). În aceste condiții are loc o apropiere între C. Octavius, M. Antonius și M. Aemilius Lepidus care, la întîlnirea de la Bononia (noiembrie) încheie al doilea triumvirat, în vederea „reorganizării statului”. Prin *lex Titia triumviri* (*triumviri res publicas constituende*) obțin pentru o perioadă de 5 ani puteri excepționale în stat, superioare tuturor magistraturilor, și decid începerea războaiului împotriva ucigașilor lui Caesar. Provinciile sînt împărțite între triumviri: Gallia Cisalpină și Comata (M. Antonius), Gallia Narbonensis și Hispania (M. Aemilius Lepidus), Africa, Sicilia, Sardinia (C. Octavius). În cadrul proscripțiilor decise de triumviri sînt găsite moartea 2000 de cavaleri și 300 de senatori (printre care se numără și M. Fulvius Cicero).
42. ianuarie 1. Senatul îl proclamă pe C. Iulius Caesar zeu (*Deus Iulius*)
toamna. Cassius și Brutus sînt înfrinți la Philippi (Macedonia); de armatele triumvirilor Antonius devine temporară figura dominantă a triumviratului. Redistribuirea provinciilor între învingători.
41. Întîlnire între M. Antonius și Cleopatra VII la Tarsos în Asia Mică
— O armată partă pătrunde prin Siria și Cilicia în Asia Mică
40. Istoricul C. Asinius Pollio, adept al lui Caesar și Marrus Antonius, protector al artelor și literaturii, fondatorul primei biblioteci publice la Roma, initiatorul lecturilor publice (*recitationes*) este ales consul.
toamna. Reinnoirea Triumviratului la Brundisium (*foedus Brundisium*). Reîmpărțirea provinciilor: M. Antonius primește Orientul, C. Octavianus — Occidentul, M. Aemilius

lius Lepidus — Africa. Lui Sextus Pompeius i se recunoaște stăpînirea insulelor Sicilia, Sardinia, Corsica și i se promite și provincia Achaia în schimbul renunțării la olocada Italiei. M. Antonius se căsătorește cu Octavia, sora lui Octavianus.

38. Război al lui C. Octavianus împotriva lui Sextus Pompeius. Căsătoria lui Octavianus cu Livia Drusilla. Din prima căsătorie cu senatorul Tib. Claudius Nero, Livia avea doi fii: Tiberius Claudius Nero (n. 42 î.e.n.), viitorul împărat Tiberius, și Drusus Nero Claudius (n. 38 î.e.n.).
37. Acordul de la Tarent prin care triumviratul este prelungit cu cinci ani.
36. Căsătoria lui M. Antonius cu Cleopatra, regina Egiptului lagid. Campania lui M. Antonius împotriva partilor se încheie cu un eșec.
- august. În bătălia navală de la Naulochos (N. Siciliei), M. Vippsanius Agrippa, generalul lui Octavianus, obține victoria decisivă asupra forțelor lui Sex. Pompeius. C. Octavianus îl obligă pe Lepidus să părăsească trium-

- viratul și să-i cedeze provinciile. Întregul Occident este astfel unificat sub autoritatea lui Octavianus.
- cca 35. Cornelius Nepos publică *De illustribus viris*, *biografie bărbaților vestiți*, introducând la Roma biografia ca formă a literaturii istorice.
- 35—33. C. Octavianus întreprinde campanii în Dalmatia și Illyricum.
32. Antagonismul dintre M. Antonius și C. Octavianus declanșează un nou război civil. Senatul din Roma declară război Cleopatrei (și nu lui M. Antonius). Renunțând la o politică ofensivă, Antonius își concentrează forțele pe coasta apuseană a Peninsulei Balcanice. Icomes, un rege dac din Muntenia sau Moldova centrală, îi oferă sprijinul său în lupta împotriva lui C. Octavianus.
- 31 septembrie. Bătălia navală de la Actium (V. Grecia), soldată cu înfrângerea lui M. Antonius și a Cleopatrei. Sfințitul războaielor civile. Egiptul ultimul stat client al Imperiului devine o provincie romană administrată direct de un prefect al împăratului. C. Octavianus rămâne unicul stăpân al statului roman.

IMPERIUL ROMAN TIMPURIU (PRINCIPATUL)

Donna I. A. Aug. at as reține că prin înstaurarea unei noi forme de stat - a principatului - începe o pleacă turmentă în istoria Romei antice. Confruntată cu rezistența înăutătorilor și tradițioilor Republicii, și a avut suverena înaltate de a mucea în apotele unor aparante republicane a turătorului personal oceață reală a noulu regim. Pentru a-și delimita statul în raport cu noșliul compromis, precum *res seu dictatur* nepotului C. Caesar a ales pentru sine termenul de *princeps*. Astfel, înăutătorii ale regimului înstaurat de Augustus - etapă de început a principatului - a primit a numel de principat. Principele devine stăpânul unei mai vast și compact imperii al civilizației al secolului cele mai mare și glorioale ale macroformatiunii statale din istoria lumii. Prin care înăut pe trei contiente a transiției, pentru singura dată în istorie. Metetrana *litig Mare Internum*. Înăutarele statului roman, care înăutură aproape 10 000 km² trăsese, pe o suprafață de 33 milioane km² între 50—70 de milioane de locuitori (peste 1/3 din pop. al a globului). ● Principatul este rodul violentei crize a civilizației republicane care are din secolul I î. e. n. criza edată depășită prin rețențarea și înăutarea cu rezistență înăutătorii războaielor civile de Augustus. Astfel în epoca principatului la desăvârșirea transformării statului înăutătorii aristocrației romane (din capitolul și înăutătorii înăutătorii al clasei propriu țară de sclavi dinăutătorii Imperiului. La c. 1000 p. e. n. ul înăutătorii se sprijină pe forța armelor și pe aparatul la c. 1000 p. e. n. are și-l creează în provinciile, principatul suport al puterii imperiale îl reprezintă civilizația urbană. Orășele, coloniile, municipiile sau *coloniae* constituie în secolul I î. e. n. cele mai importante unități politice, economice, administrative și culturale ale Imperiului. Înăutătorii moștenesc autoritatea statului sprijin și promovează preferențiale și înăutătorii centrul urbane element primordiale în procesul de romanizare a locuitorilor provinciilor. Aristocrația originară provinciale din Galia și Spania mijloc, apoi din Africa de Nord și Orient, pătrunde în această epocă în număr tot mai mare în armată, administrație și senat. Înăutătorii, purtându-se și înăutătorii principele - superior tuturor, teoretic,

[illegible]

[illegible]

1. te Rîm, în timp ce în vremea română existau două, la Rîm și Mainz
2. cursul inferior al Danubiu, după dispariția podurilor construite în
3. mura lui Traian la Drobeta și de Constantin cel Mare la Sucidava,
4. în două mături ale fluviului vor fi din nou darabii unite abia în 1895,
5. în mângurarea construcției lui Anghel Saligny

POPULATIA LUMII ANTICE IN SEC. I e.n.

(estimații)

IMPERIUL ROMAN	55	indicase locuitorii
din care		
provinciile europene	23	
provinciile asiatice	20	
provinciile africane	10	
GERMANIA ȘI PENINSULA		
SCANDINAVĂ	4	
EUROPA RĂSĂRITEANĂ	4	
DACIA	1	
REGATUL PART	15	
ARABIA ȘI ASIA CENTRALĂ	5	
INDIA	90	
CHINA	70	
CONTINENTUL AMERICAN	8	

Total ≈ 100 million

10. În epoca republicană a ieşenim în intera relaţiilor Romei cu vecinii ei, nefiind ruptă expansiunea teritorială cu a principatului este marcată de trecerea la o politică externă defensivă. În timpul lui Augustus o al dinastiei iulio-claudice sînt transformate în provinci romane ultimele repub. clientele aflate în vecinătatea Imperiului roman, ale căror state se subordonează la Rm. Dobîndirea Egiptului începînd cu domnia împăratului Tiberius, capacitatea de cucerire a statului se epuise treptat, eforturile fiind îndreptate spre organizarea şi consolidarea apărării provinciilor existente. Legiunile şi trupele auxiliare se îndreptaseră spre gările cu însemnătate a apărării hotare „transformate” pentru prima dată în starea statului roman prin sistemul limitului în grupe ferme, fixe. După ce, de mes. n. exista cu excepţia Regatului part în Orient, nici un vecin care să conteste Romei înfrîntarea în Britania, în Rm şi Dobîndire, în Africa de Nord statul roman se învecina cu un mozaic de popoare „barbare”, aflate în stadiul de destrămare a relaţiilor gentilice. Statele salvagietice cu care Roma fusese confruntată în sec. II î.e.n. se prăbuşiră după una sau mai multe bătălii, împunîndu-se războaie împotriva populaţiilor „barbare”, care-şi înapărau cu înverşunare libertatea şi aveau a principal motiv de rezistenţă lupta de gueră, legiunile trebuiau să se reocupa an de an campaniile mai costisitoare şi dificile în aceste condiţii, forţa armelor este înlocuită de o diplomatie abală, a cărei politică de protectorat şi clientelă se dovedeşte pînă la vremea lui Marc Aurel valabilă rată şi eficientă. În ultim efort expansionist este reanunţat de Imperiu în vremea împăratului Traian. Argin statul roman atinge maxima expansiune terito-

riale. Dar, deja sub Hadrian succesorul său, Imperiul este obligat să renunțe la cea mai mare parte a noilor cuceriri din Orient și să treacă definitiv la generalizarea sistemului limesului.

31 septembrie 2. Bătălia de la Actium. La sfârșitul războaielor civile Caes. Octavianus, fostul triumvir care din punct de vedere juridic nu este decât „primul cetățean al Republicii”, concentrează de fapt, în minile sale, în calitate de conducător suprem al armatei, aproape întreaga putere politică. Punctul de capăt celor 60 de ani de singuroase confruntări interne și neregulii cortegiu de tulburări și suferințe aduse de acestea, asigurând unitatea statului Octavian, se apleacă în ochii contemporanilor ca restaurator al păcii, securității și prosperității Imperiului, iar domnia sa ca o nouă eră în istoria Romei. În deceniul care urmează bătăliei de la Actium, Octavianus creează, prin cumularea treptată a principalelor magistraturi republicane, un suport legal, constituțional, puterii sale. În rezolvarea problemelor ca care a fost confruntat în timpul domniei, el s-a remarcat prin atitudine sa pragmatică, căutând soluțiile cele mai adecvate momentului, fără a-și îngădui acțiunile printr-un program doctrinar rigid. Model inegalabil de realism, acuitate și echilibru, Augustus rămâne, grație durabilității operei sale, una dintre cele mai însemnate personalități ale istoriei romane. Întreaga sa politică internă poartă o pecete conservatoare, Augustus urmărind ridicarea prestigiului categoriilor de stăpâni de sclavi, senatori, cavaleri — aflate în virful piramidei sociale, îngrădind funcțiunile de emancipare a libertilor sau de eliberare a sclavilor, împotriva cărora a luat aspre măsuri de reprimare. Sub același semn al conservatorismului, se situează și politica sa religioasă — de sprăvire a cultelor zeităților romane tradiționale și de respingere a influențelor orientale. ● În ceea ce privește cultura și arta, epoca augustană, epoca „de aur” a culturii latine a rămas în conștiința umanității alături de secolul lui Petrele, la Atena și de acela al lui Ludovic al XIV-lea în Franța, ca unul din cele trei mari „secole” care au ilustrat exemplar spiritul clasic, în toate aspectele sale. Corespunzător idealurilor principatului, ideologia augustană proclamă superioritatea Romei, conștiința misiunii divine, reînvierea regiei, și moralei strămoșești, a vechilor virtuți romane. În aceste condiții, de valorificare conștientă a trecutului în vederea construirii unei noi

realități, este firesc ca arta și cultura să devină o adevărată preocupare de stat. Este întreprinsă o vastă acțiune de înfrumusețare a orașelor, în primul rând Roma, se construiesc noi temple, teatre, amfiteatre, circuri, băi etc. Arcul lui Augustus, pe ale cărui ziduri sînt înscrise *Fasti Capitolini* ce readuc în conștiința actualității faptele memorabile ale eroilor din trecut, templul lui Marte, împodobit cu statui de *triumphatores* și cu *elogia* ale victorilor acestora, noul templu al lui Apollo, devenit un adevărat sanctuar al artelor și literelor, și mai ales *Ara Pacis Augustae* (*Aitarul păcii augustane*), ornate cu cele mai frumoase relieful istorice, sînt monumente reprezentative ale epocii. Rigoarea romană și rafinamentul elenice, armonia proporțiilor și finețea detaliului concurează în egală măsură la realizarea acestor construcții care dau Romei aspectul unui oraș marmorean și monumental. Plinătudinea dezvoltării sale cunoaște în această perioadă literatură, care se bucură de patronajul împăratului și al altor personalități de vază precum Maecena, Vergiliu (*Eneida*), și Horatiu (*Satire* și *Ode*), în poezie, Titus Livius (*Ab urbe condita*) în proză conturează imaginea ideală a vechii Rome, exaltă virtuțile strămoșilor sau bucuria unei vieți pașnice, austere, topind într-o glorioasă unitate mitul istoriei și actualitatea. Operele lor nu sînt însă simplă literatură de propagandă, căci, mîndrindu-se în mod fericit cu idealurile și aspirațiile epocii își păstrează un caracter profund individual, prezintă un univers de mare bogăție și coerență, impunându-și ca pe unii dintre cei mai mari scriitori ai lumii. În loc aparte ocupă Ovidiu, mai apropiat de Tibul, și Propertiu (poezi minori de la începutul perioadei augustane, creatori ai elegiei erotice), care, prin lirica sa, anunță o nouă evoluție. Consonante cu spiritul epocii, sînt și preocupările științifice. Dreptul, filologia, filozofia, arhitectura, geografia își găsesc acum reprezentanți de presugiu.

10. Insula Cipru devine provincie romană.

11. 19. P. Vergilius Maro scrie *Aeneis* (*Eneida*), devenită o poezie națională a romanilor, în conștiința cărora deține locul epopeilor homerice în lumea spirituală greacă.

12. Ianuarie 12. Închiderea porților templului lui Ianus din Roma, după aproape 60 de ani de lupte civile, în semn de întărire a păcii în Imperiu, eveniment petrecut pînă atunci numai de două ori în istoria Romei, Augustus își

serbează un triplu triumf – pentru victoriile raportate în Illyricum, la Actium și în Egipt.

29–28 î.e.n. O invazie în S Dunării a geto-dacilor aliați cu bastarnii împotriva tribului trac al denthelților este respinsă de Marcus Licinius Crassus, proconsulul Macedoniei (nepot al fostului triumvir), cu sprijinul lui Roles, un dinst geto-dac din S Dobrogei. Campania întreprinsă în continuare de Crassus în N Dobrogei se sfârșește cu înfrângerea regelui geto-dac Dapix (care se sinucide) și Zyraxes (care, asediat în cetatea sa Gencula, se refugiază la N de Dunăre). Roles este răsplătit cu titlul de *amicus et socius populi Romani*, iar Crassus își celebrează la Roma în iulie 27, triumful „*ex Thracia et Getis*”. În următoarele 2–3 decenii utorul vestit al Mării Negre este inclus în *praefectura orae maritimae*, sub autoritatea unui prefect roman ca atribuții militare și administrative, dependent de guvernatorul Macedoniei. Astfel Dobrogea intră sub directa supraveghere militară a Imperiului roman. Orașele grecești din Pontul stîng (Istros, Tomis Callatis, Dionysopolis și Odessos) formează în sec. I î.e.n., sub auspiciile autorităților romane, o federație cultural-religioasă și politică – „*Pentapolis*” care, după adierea Mesambriei, se transformă în *Heraopolis*. Stăbănirea reședinței „pontarului” Comunității pontice la Tomis marchează importanța deosebită a orașului în primele secole ale erei noastre.

28. Căus Octavianus primește în timp, celui de-al 6-lea consulat titlul de *princeps rei publicae* și *princeps senatus*. Numărul cetățenilor romani se cifrează, potrivit censului, la 4 063 000.

27. Titus Livius începe să publice primele din cele 142 de cărți ale monumentalei istorii a Romei de la întemeierea orașului până în contemporaneitate (anul 9 î.e.n.), intitulată *Ab urbe condita* (*De la fundarea Romei*). Mai mult decît exactitatea istorică a operei, autenticitatea ei literară, evocarea plină de solemnitate, cuoare și sensibilitate a marilor momente ale istoriei naționale, l-au impus pe acest ultim clasic al literaturii latine pînă în sec. XIX, ca cel mai mare istoric roman.

27 ianuarie 13. La Roma, în curie, Căus Octavianus anunță oficial hotărîrea sa de a reda senatului și poporului roman întreaga putere excepțională pe care o deținea, expri-

mindu-și totodată intenția de a se retrage din viața politică.

27 ianuarie 16. Într-o ședință lăne regizată a senatului, Octavianus este rugat să nu părăsească conducerea destinelor statului. Senatul îi acordă acum numele sacral de „*Augustus*” („cel vrednic de cinste”, „cel venerabil”), Octavian adoptînd titlatura de „*Imperator Caesar Augustus divi filius*”. Provinciile romane sînt împărțite între principe și senat, provinciile considerate nepacifice, precum Siria, Egipt, Gallia, Hispania Tarraconensis sau cele de graniță în care staționau legiunile Romei, sînt subordonate autorității lui Octavianus (care primește imperiul proconsular pe 10 ani, devenind implicit comandant suprem al armatelor romane). Provinciile liniștite, precum Sicilia, Gallia Narbonensis, Creta, Cyrene, continuă să fie administrate de senat. Pe plan intern puterea lui Octavianus se bazează pe consulat, reînnoit anual pînă în 23 î.e.n. Cu această procedură, sancționată de senat și popor, Augustus creează o bază formală pentru puterea sa. Întreaga sa activitate viitoare va fi îndreptată în direcția consolidării, în etape, a noului statut al principatului. Anul 27 este considerat ca data tradițională a începutului principatului.

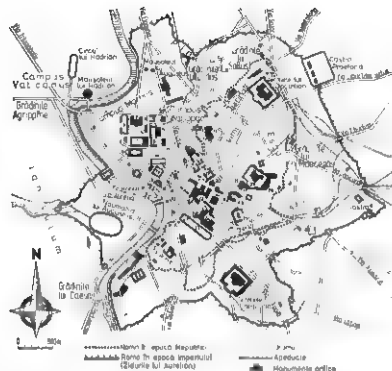
27. Reorganizarea Galiei și împărțirea ei în 3 provincii, fiecare cu capitală proprie: Aquitania (Burdigala-Bordeaux) în SV, Lugdunensis în centru și Belgica (Augusta Treverorum-Trier) în NE. *Concilium Galiarum* se reunește la Lugdunum (azi Lyon), capitala Galiei Lugdunensis.

27–25. Construirea, de către M. Vipsanius Agrippa, a Pantheonului din Roma, clădirea cu cea mai mare cupolă din antichitate.

26–19. În cursul unor dificile campanii conduse de Agrippa, la care participă în parte și Augustus, triburile asturilor și cantabrilor din NV Spaniei sînt supuse; Peninsula Iberică, acum în întregime sub stăpînire romană, este împărțită în trei provincii: în N – Hispania Citerior sau Tarraconensis cu reședința la Tarraco (azi Tarragona), în V-Lusitania, iar în S Hispania Ulterior sau Baetica.

25. La moartea lui Amyntas Augustus transformă regatul clientelar al Galatiei din inima Asiei Mici în provincie romană.

- cca 25. Iuba II, fiul regelui Numidiei Iuba I, este instalat de către Augustus ca rege clientelar al Mauretaniei (m. 23/24 e.n.).
23. Apar primele 3 din cele 4 cărți ale *Odălor* lui Q. Horatius Flaccus, cel mai renumit poet lăric al epocii lui Augustus, unul dintre cei mai prețuiți autori antici în epoca modernă.
- 23—15. De la primele sale creații, *Amores* și *Heroides*, remarcabile prin grația și rafinamentul stilistic, prin verva și pitorescul imaginii P. Ovidius Naso, cel mai tânăr poet al epocii augustane devine un preferat al publicului roman.
- 23 iunie 1. Senatul îi acordă lui Augustus, după depunerea voluntară a consulatului, puterea tribuniciană pe viață, dreptul de a convoca senatul, președinte și imperiul provincilor neînarmate și asupra provinciilor senatoriale (devinând astfel comandant suprem al tuturor forțelor armate ale statului). Poziția principelui se delimitază tot mai mult de cea a magistratilor obișnuiți.
23. Conspirație eșuată împotriva lui Augustus organizată de Fannius Caepio și consulul A. Terentius Varro Murena. Conducătorii ei sînt judecați și executați.
22. Augustus preia *cura annonae* (aprovizionarea cu cereale a capitalei), iar în 20 î.e.n. *cura viarum* (îngrijirea drumurilor) în Italia. Numărul plebei din Roma care primește alimente gratuit din partea statului se cifrează la cca 200 000.
21. În dorința de a asigura o continuitate dinastică, Augustus o căsătorește pe fiica sa, Iulia, cu M. Vipsanius Agrippa, cel mai apropiat colaborator al său.
20. Cu ocazia marelui înfruntare a lui Tiberius Claudius Nero, fiul Liviei, este impus ca rege al Armeniei Tigranes II, care trăia în exil la Roma, și se încheie un tratat romano-part care confirmă Eufratul ca graniță între cele două imperii. Statul part renunță la revendicările asupra Armeniei și înapoiază insulele romane capturate în bătălia de la Carrahae (53 î.e.n.) iar Roma recunoaște (indirect) rangul egal al Partiei în relațiile internaționale. ● În secolul care începe odată cu domnia lui Phraates IV (37 î.e.n. — 2 î.e.n.), Regatul part traversează o perioadă de criză, provocată de conflicte dinastice, de tendințele centrifuge ale nobilimii de atacurile alanelor la granița de NE. Diplomația romană exploatează cu abilitate slăbirea autorității centrale, sprijină și impune diverși preten-

PLANUL ORĂȘULUI ROMA ÎN EPOCA IMPERIALĂ

1. Coccaia lui Marcus Aurelius, 2. Termele lui Nero, 3. Stadionul lui Domitian, 4. Parcul lui Iulia, 5. Templul lui Iulia și Saturn, 6. Templul 7. Termele lui Agrippa, 8. Sacra Via, 9. Teatrul lui Pompei, 10. Curia, 11. Templul lui Iulia, 12. Forumul lui Traian, 13. Forumul lui Augustus, 14. Forumul lui Caesar, 15. Teatrul al lui Corneliu Balbus, 16. Teatrul lui Marcellus, 17. Forumul lui Augustus, 18. Termele lui Domitian, 19. Forumul lui Vespasian, 20. Baza lui Marcus Aurelius, 21. Forumul lui Titus, 22. Palatele imperiale, 23. Circus Maximus, 24. Hipodromul lui Domitian, 25. Templul lui Claudius, 26. Colosseumul, 27. Arcul lui Constantin, 28. Termele lui Traian, 29. Palatul lui Nero, 30. Forumul lui Traian, 31. Forum Romanum.

denți la tron, asigurînd astfel pînă în vremea lui Nero, o perioadă de pace la hotarele răsăritene ale Imperiului, cca 20 î.e.n. Construcția apeductului din Gard din apropiere de Nîmes capodoperă a tehnicii romane.

20/10 î.e.n. Apar *Historiae Philippicae* (Istoriile Filipice), o istorie universală în 44 de cărți a popoarelor din bazinul

Mediterranei pînă în epoca autorului — Pompeius Trogus. Lucrarea s-a păstrat numai într-un compendiu din sec. III datorat lui Iustinus, care reproduce cca 1/6 din volumul original.

19 i.e.n. Augustus obține puterea consulară pe viață și puterea censorială pe 5 ani, în virtutea căreia în anul următor impune legile pentru întărirea statului *lex Iulia de ambitu, lex Iulia de maiestatis ordinibus, lex Iulia de adulteriis coercendis* completate în 9 e.n. cu *lex Papia Popaea*.

18 i.e.n. În calitate de censor, Augustus îndepărtează din senat peste 200 de opozițanți ai noului regim, reducînd numărul membrilor acestuia la 600. Dreptul principepsului, de a elimina sau admite noi senatori va constitui o importantă armă a împăratului, în confruntarea cu senatul.

17 iunie 1—3. Celebrarea jocurilor seculare la Roma (*ludi saeculares*) și proclamarea păcii universale (*pax augusta*), ca simbol al începutului unei noi epoci, în care domnesc *fides, pax, honor, pudor și virtus*.

16 (vara). Înlăturarea guvernatorului Galiei Comata, Marcus Lollius, de către tribuni germanici care năvăliseră în Imperiu, constituie punctul de plecare al politicii ofensive inițiate de Augustus la răsărit de Rin.

15—13. i.e.n. Campanii ale lui Tiberius și ale fratelui său, Nero Claudius Drusus, în regiunea dintre Alpi și cursul superior al Dunării împotriva triburilor ractilor (populație preîndoeuropeană) și vindelicilor (populație celtică). Teritoriul ocupat este organizat, în vremea împăratului Claudius, ca provincie — „Raetia et Vindelicia” — cu reședința la Augusta Vindelicorum (Augsburg).

14 i.e.n. Cu acordul Romei, tronul Regatului Bosporan este ocupat de Polemon I., suveran al Regatului Pont (37 - 9 i.e.n.). Astfel Regatul Bosporan, care cuprinde Crimeea și teritoriile limitrofe Mării de Azov, rămîne ca regat clientelar următoarele trei secole în sfera de influență romană.

14 i.e.n. Arhitectul și inginerul M. Vitruvius Pollio încheie redactarea operei sale în 10 cărți: *De architectura* (*Despre arhitectură*) — unicul tratat de arhitectură al antichității păstrat pînă în zilele noastre.

12 martie 6. După moartea fostului triumvir Lepidus, Augustus preia și titlul de *pontifex maximus*, care va fi purtat apoi, pînă în 382, de către toți împărații romani.

Cu aceasta se încheie concentrarea puterii supreme — militare, civile, religioase — în minile principepsului.

12 martie 12. Moartea lui M. Vipsanius Agrippa, cel mai apropiat și talentat colaborator militar al lui Augustus.

12—9 i.e.n. Tiberius cucerește ținuturile dintre Alpi răsăriteni și Dunărea mijlocie, populate de triburi celtice și ilirice (vinoarea Pannonice), și le alipește provinciei Illyricum.

12—9 i.e.n. Augustus inițiază o politică ofensivă în teritoriile locuite de triburile germanice Drusus Nero Claudius (fiul lui Tib. Claudius Nero și al Liviei Drusilla), fratele mai tîrziu al lui Tiberius, numit guvernator al celor trei Gallii și comandant suprem al forțelor de la Rin, reușește, în campanii repetate să atingă în anul 9 i.e.n. fluviul Elba (în regiunea Magdeburg), primind după moarte (septembrie 9 i.e.n.) cognomenul *Germanicus*, comandă supremă a operațiunilor militare din anii 9—7 i.e.n. este preluată de Tiberius.

11 i.e.n. Căsătoria lui Tiberius cu Iulia, fiica lui Augustus. Eșecul căsătoriei, adoptarea de către Augustus a celor doi fii ai Iuliei cu M. Vipsanius Agrippa — Caius Caesar (20 i.e.n. - 4 e.n.) și Lucius Caesar (17 i.e.n. - 2 e.n.) și desemnarea lor neoficială ca viitori moștenitori ai tronului duc la retragerea lui Tiberius în insula Rhodus (6 i.e.n. - 2 e.n.).

cca 10 i.e.n. Regatul Noricum, situat între Dunărea superioară și Alpi (Austria de astăzi), populat de triburi celte și ilirice, este inclus în Imperiul roman, fără a primi însă statut de provincie romană. Noricum este constituit ca provincie abia în vremea împăratului Claudius.

9 ianuarie 30. Este inaugurat la Roma pe cîmpul lui Marte *Ara Pacis Augustae* („Altarul păcii”), cel mai important monument al epocii lui Augustus (construcția începute în anul 13).

9 i.e.n.—17 e.n. Principele marcoman Maroboduus care, în tinerețe, dobîndise la Roma favorurile lui Augustus, creează primul mare regat germanic unind triburile marcomanilor, quazilor, longobarzilor, semnonilor și hermundurilor dintre Dunăre, Oder și Elba inferioară.

● Regatul său care dispunea de o forță armată de 70 000 de pedestri și 4 000 de călăreți devine un pericol potențial pentru Roma, dar Maroboduus refuză, după bătălia

- de la Teutoburg (9 e.n.), alianța cu Arminius, șeful cheruscilor, îndreptată împotriva romanilor. După un conflict cu Arminius în 17 e.n., regatul său se destramă, iar Maroboduus se refugiază în 19 e.n. în Imperiul roman, stabilindu-se la Ravenna.
- 7 i.e.n. Orașul Roma este împărțit în 14 regiuni (*regiones*).
- 4 i.e.n. Moartea lui Herodes I cel Mare (Irod II), regele iudeilor al Iudeei (37-4 i.e.n.). Statul său este împărțit între Herodes Archelaos (eterna al Iudeei, Samariei și Idumeei) destituit în 6 e.n., stăpânirea sa fiind transformată în posesiune romană (între 26-37 prefect este cavalerul roman Pontius Pilatus) și Herodes Antipas (tetrarh al Galileei și Percei, 4 i.e.n.-39 e.n.). Între 41-44 întreaga Iudee este pentru ultima dată unită, călă sub sceptrul regelui iudeilor Herodes Agrippa I.
- 2 i.e.n. Augustus creează garda pretoriană (9 cohorte a câte 1 000 de oameni), ca principal sprijin militar al împăratului în Roma. În fruntea gărzii sînt numiți doi prefecti de rang cvestru (*praefecti praetorio*), care devin în vremea principatului personalități dintre cele mai influente ale statului (cu atribuții inițial doar militare, apoi și civile). ● Tot la Roma mai sînt create în anul 5 e.n. *cohortes urbanae* (cohortele urbane), cu atribuții polițienești, iar în anul 6 e.n. *cohortes vigilum*, cu rol de pompieri.
- 2 i.e.n. februarie 5. Senatul îi acordă lui Augustus titlul de *pater patriae* (părinte al patriei).
- mai 12. La Roma sînt inaugurate oficial forul lui Augustus și templul lui Mars Ultor.
- 4 e.n. iunie 26. Tiberius este adoptat de Augustus și desemnat, implicit, succesor. Dispariția prematură a celor doi fiu ai lui Agrippa Lucius (2 e.n.) și Caius Caesar (4 e.n.). El aduce din nou pe fiul Liviei în prim plan.
- 4-6 e.n. Campanii ale lui Tiberius la răsărit de Rin, în Germania unde legiunile romane ating fluviile Weser și Elba, supunerea triburilor cheruscilor, chaucilor și longobarzilor.
- 5 e.n. Din teritoriile de pe malul stîng (apusean) al Rinului sînt create două districte militare din care, în vremea lui Domițian, se dezvoltă provinciile Germania Superior (cu capitala la Mogontiacum, azi Mainz) și Germania Inferior (cu reședința la Colonia Agrippinensis, azi Köln).

- 6-9 e.n. Puternică răscoală antiromană a triburilor din Pannonia și Dalmatia. Numit comandant suprem al forțelor romane, Tiberius concentrează aici, cca 15 legiuni (cca 1/2 din potențialul militar al Imperiului) și reușește, după lupte îndrăgite, să înfrîngă rezistența pannonilor conduși de Bato și Pinnes (8) și a dalmatilor conduși de Bato (9) care nu reușiseră să ajungă la o conducere unică a operațiunilor. După reprimarea marii răscoale în 9 e.n. Illyricum este împărțit în două provincii: Illyricum Superius (numit din vremea Flaviilor Dalmatia, după tribul ilir al dalmatilor) și Illyricum Inferius (numit de la jumătatea sec. I e.n. Pannonia). Restabilirea frontierei Imperiului pe Dunărea împloiește. Întregul curs al Dunării, de la izvoare pînă la vărsare, se află sub control roman.
- 8-cca 18 e.n. Relegat la Tomis, pe malul Mării Negre, din orauul împăratului Augustus (din motive care nu au fost pe deplin elucidate pînă în prezent), poetul P. Ovidius Naso din Sulmona își trăiește ultima, ani ai vechi printre greci și geți. În această perioadă scrie *Tristiae* (*Tristele*) și *Epistulae ex Ponto* (*Scrisori din Pont*).
- 9 e.n. Încercarea lui P. Quintilius Varus (numit în 7 e.n. legat, cu misiunea de a organiza ca provincie romană teritoriul dintre Rin și Elba locuit de triburi germanice) de a introduce aici sistemul fiscal și dreptul roman declanșează o puternică răscoală antiromană a triburilor cheruscilor, bructilor, marsilor, chattorilor. În fruntea rezistenței antiromane se impune principele cheruscilor Arminius, fost tribun în armata romană sub Tiberius (4-6 e.n.), perioadă în care obținuse cetățenia romană și rangul de cavaler.
- septembrie. Atras de Arminius într-o capcană în Pădurea Teutoburg (*Teutoburgensis saltus*, loc neidentificat pînă în prezent), Varus pierde toate cele 3 legiuni și 9 formații auxiliare de sub comanda sa ale căror insigne sînt capturate de învingătorii, Varus se sinucide. ● Deși victoria obținută nu este exploatată de Arminius, bătălia din Pădurea Teutoburg reprezintă cea mai gravă înfrîngere romană din timpul domniei lui Augustus și subminează definitiv tentativa de a transforma Germania între Rin și Elba în provincie romană „*Vare, Vare, redde mihi legiones*” (Varus, Varus, dă-mi înapoi legiunile) ar fi rostit Augustus în repetate rânduri după înfrîngerea

din Pădurea Teutoburg Rinul va rămâne pentru patru secole granița dintre Imperiu și lumea germanică.

- 14 e.n. Censul înregistrează 4 937 000 cetățeni romani, dintre care oca 4 milioane în Italia.

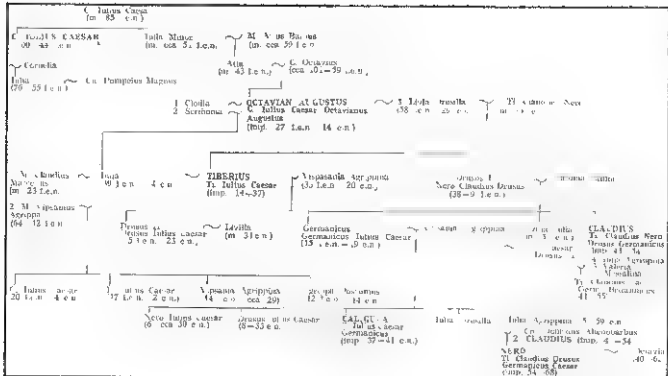
august 19. La capătul unei domnii de 43 de ani, care a marcat în mod reversibil istoria romană, Augustus se stinge din viață la Nola, în vârstă de 76 de ani. Cenașa îi este depusă în mausoleul construit de el la Roma. Deficarea lui la 17 septembrie constituie actul oficial de naștere a cultului imperial. La moartea celui care în anul 27 î.e.n. proclamase oficial restaurarea Republicii, locuitorii Imperiului puteau constata că, în realitate, el subordonase principeului statul instituind fără drept de apel un nou regim politic — cel monarhic.

- 14—58. Dinastia iulio-claudică. Între Tiberius, succesorul lui Augustus, și Nero, toți principele aparțin familiei imperiale și, implicit, celor două genuri care o alcătuiau (cea a fiului și a Claudiei). Acesta în această perioadă în constituționalizarea noului regim politic, în cristalizarea noului adăug central al principeului, în care interul familiei imperiale a devenit central. Pentru provincii începe o perioadă de prosperitate. Într-o perioadă de pace, conflictul este evitat printr-un joc abil al diplomației și al relațiilor clientelare. Este inițiată cucerirea Britanniei, care devine hotărâre apăsătoare în Imperiul roman. ● Modificările survenite în viața socială economică și politică a Imperiului au inevitabile implicații asupra celei culturale. Se favorizează accesul la cultură și mai pături (funcționarii, burghezia provincială și mai ales a scriitorilor). Înverșunarea creșterea din Roma și Italia spre provincii care, în rândul lor, furnizează personalități de prim rang. Destinată și supraviețuitorii unor adevărate culturi regionale — literatură publică — constituie personalitatea lor de receptare, literatura trece acum în apăsătoare perioadă „de argint”, își pierde măreția clasică, își creează (și are) influența contravenitului și este în același timp o veritabilă înnoire estetică prin interesul pentru conflictul pasional uman pentru aprofundarea psihologică, salvează literatura de periclitul rigidității într-o abstracție frumoasă clasică. Gura tot mai accentuat pentru fastoasă și pune amprentă și asupra arhitecturii și artelor plastice (*Domus Aurea* — palatul lui Nero). Reclama la acest fenomen se face simțită chiar în epocă prin redimensionarea caracteristică romanului lui Petronius sau portretelor imprimate pe monede. O perioadă de înflorire cunosce acum științele, mai ales cele care aplicativ agronomia (tratatul *De re rustica* al lui Columella),

medicina (*De arte medica*, cele 8 cărți, plătate din enciclopedia întocmită de Aulus Cornelius Celsus), jurisprudența (reprezentată strălucit de Proculus și Lucius Cassius Longinus), filologia care, prin comentariile riguroase ale lui M. Valerius Probus și Raemnius Palaemon asupra scriitorilor epocii de aur, pregătesc reînnoirea gustului la stilul clasicizant.

- 14 august 19—37 martie 16. Domnia împăratului Tiberius (Tib. Iulius Caesar Augustus). Fiu vitreg al lui Augustus, Tiberius a beneficiat de o strălucită educație și de o bogată experiență pe timpul de luptă și în administrarea statului. La 56 de ani, vîrstă la care ocupă tronul, personalitatea lui fusese profund marcată de lipsa de simpatie a lui Augustus (care nu l-a adoptat și desemnat urmaș decât în anul 4 n.e. după moartea tuturor candidaților la succesiune) de intrigile palatului, anu de cîrmuire accentuându-i pesimismul, solitudinea, suspiciunea și mizantropia. Spirit energic, cumpătat economic, el a continuat politica lui Augustus de întărire a autorității principeului a înăbușat starea financiară a statului și administrația provinciilor. Cu Tiberius principatul se afirmă definitiv ca instituție. Portretul în exclusivitate negativ de tran crud transmis de literatura filonenatorică (peon al animizității cercurilor senatoriale persecutate, și prelat pînă în pragul sec. XX de istoriografia modernă nu corespunde realității istorice.
14. Frîntînărie izbucnita la moartea lui Augustus în rândul legiunilor din Pannonia apoi al celor cantonate în Germania Inferior, pe Rom avind ca principale revendicări mărirea soldelor și reducerea duratei serviciului militar, sînt înălțate de Drusus Iulius Caesar fiul lui Tiberius (Pannonia) și de C. Iulius Caesar Germanicus, fiul lui Drusus (în 9 î.e.n.) nepot și fiu adoptiv al împăratului (Germania). Germanicus este fratele viitorului împărat Claudius, tatăl lui Caligula și al Agripinei.
15. Primele procese pentru „*crimen laesae maiestatis*”. Dînd o nouă interpretare vechii legi care pedepseau delictul de știrbire a măiestății poporului roman, identificat acum cu ofensa adusă împăratului, principele își creează un putere ca instrument represiv în confruntarea cu opoziția senatorială (verdictul: exilul, confiscarea averii sau pedeapsa cu moartea).
15. Constituirea provinciei romane Moesia. ● Teritoriul dintre Dunăre și Munții Balcani populat din mileniul 2

DINASTIA IULIO-CLAUDICĂ

fen de triburi trace, se afla de mai multe decenii sub controlul militar nemijlocit al guvernatorului Macedoniei. Inițial provincia Moesia se întindea spre răsărit de la Singidunum (azi Belgrad) la Dunam (azi Beene, Bulgaria) regiunea estică, numită *Ripa Thraciae* (din care făcea parte și actualul teritoriu al Dobrogei), rămâne încă trei decenii sub autoritatea regilor odrisi ai Traciei chentelare. Litoralul Mării Negre cu colonule grecești, cuprins sub Augustus în *Praefectura orae maritimae*, intră acum sub autoritatea guvernatorului Moesiei. După transformarea Traciei în 46 e.n. în provincie romană, Ripa Thraciae ulterior și *Praefectura orae maritimae* (în 86?) sînt incluse în provincia Moesia. ● Prin crearea provinciei Moesia Dunărea devine granița dintre Imperiu și teritoriile locuite de geto-daci. Sub Domitian (cca 86 e.n.) Moesia este împărțită din rațiuni militare și administrative în două provincii, Moesia Superior (în V, pînă la vărsarea râului Ciabrus în Dunăre) și Moesia Inferior (în R, între Ciabrus și Marea Neagră).

16. După doi ani de lupte împotriva triburilor germanice dintre Rati și Elba, Germanicus este rechemat la Roma. Tiberis renunță definitiv la o politică ofensivă în Germania retrăgînd trupele romane de la Elba pe linia Rinului. În anul următor Germanicus care se bucura de o mare popularitate în armată și la Roma, este trimis de împărat cu o misiune specială în Orient.
17. Transformarea Cappadocii în provincie romană. După moartea regelui Archelios Philopatris (36 î.e.n. - 17 e.n.) la Roma unde fusese chemat de Tiberius, fostul regat elenistic din E. Asiei Mici este inclus în Imperiul roman.
17. La moartea sovereignului Antiochos III, micul regat elenistic din NE Siriei de pe malul drept al Eufratului, Commagene este transformat în provincie romană. ● Caligula redă în anul 38 tronul lui Antiochos IV Epiphanes, Commagene redevenind regat chentelar; în 72, cînd ordutul lui Vespasian Antiochos IV este detronat, iar Commagene anșpită definitiv provinciei romane Siria.
- 17—24. Numatul Tacfarinas, fost soldat în armata romană, polarizează nemulțumirile triburilor maure și numide din Africa de Nord într-un război de guerilă împotriva autorităților romane. În anul 24 este înfrînt și ucis de generalul C. Cornelius Dolabella în bătălia de la Auzia (Aumale).

19. Strabon din Amaseia, cel mai de seamă geograf al antichității, încheie redactarea celor 17 cărți ale *Geografiei*, opera sa majoră scrisă în limba greacă. ● Cel mai vechi tratat de geografie roman cunoscut *De Chorographia* (3 cărți), este publicat la Roma în anul 44 de Pomponius Mela.

19 octombrie 10. Aflat într-o misiune în Orient din însărcinarea împăratului, cu care ocazie impune pe tronul Armeniei un suveran favorabil Romei, Iulius Caesar Germanicus, nepotul lui Tiberius moare la Antiochia, în condiții care au părut contemporanilor suspecte, astfel încât anumite cercuri ale opiniei publice cred că împăratul nu este străin de moartea acestuia.

20. După această dată, influența lui L. Aelius Seianus, prefect al pretoriului din anul 14 asupra lui Tiberius, sporește continuu. Tot mai izolat și suspicios, împăratul acordă favoritului său întreaga încredere și puteri deosebite. Ambitios și ambițios, Seian revinește el însuși la tronul imperial și folosește puterea pentru a-l elimina pe reprezentantul familiei imperiale. La instigația sa este asasinat, în 23, Drusus, fiul lui Tiberius.

21. Răscoală anti-romană în Gallia I NF a treverilor în frunte cu Iulius Florus și a haedunilor condusă de Iulius Sacrus reprimată de comandantul Germaniei Superior, Caius Silius.

22. Seian comentează într-o unică tabără pe colina Viminal din E. Romei (*castra praetoria*, cele 9 cohorte pretoriene). ● Împ. de trei secole (până la desființarea lor în 312 de către Constantin cel Mare), trupele de elită ale pretoriilor, care au ca principală sarcină asigurarea pazei și siguranței împăratului, vor reprezenta un factor politic de primă importanță în viața capitalei și Imperiului.

26. La sugestia lui Seian, Tiberius părăsește definitiv Roma, stabilindu-se initial în Campania apoi un an mai târziu, în insula Capreae (Capri), de unde guvernează Imperiul până la moarte. Seian devine atotputernic la Roma.

29 sau 30. Data crucificării la Ierusalim din ordinul prefectului roman al Iudei, Pontius Pilatus, a lui Iisus din Nazareth (n. cca 4-6 î.e.n.), predicator religios din Galileea. Discipolii săi, care-l considerau un Mesia, pun, după moartea sa, bazele unei noi religii în Iudeea, de unde se răspîndește treptat în provinciile orientale ale Imperiului. Avînd ca punct de plecare o istoricizare și spiritualizare

a speranței mesianice iudei, noua religie înglobează apoi elemente ale cultelor și religiilor orientale, ale filosofiei elene și ale utopurilor sociale elenistice. Proclamînd programul egalității, fraternității, speranța de mîntuire într-o nouă viață, după moarte, creștinismul este îmbrățișat la început de păturile sociale cele mai deznădărnite ale Imperiului, sclavi, liberi, sărăcimea urbană mai puțin cea rurală. Pînă în vremea împăratului Nero noua religie este confundată cu aceea iudaică în stîlul căreia luase naștere. După această dată, creștinismul i se retrag privilegii religioase și juridice acordate iudaismului. Datorită monoteismului intransigent, a moralei sale distincte, a completei respingeri a panteonului tradițional roman și a cultului imperial și azeionismului său, noua religie se afirmă ca un corp doctrinar distinct în cadrul Imperiului roman. Nefînd recunoscut oficial în primele trei secole de existență, creștinismul devine o religie dîrită, ai cărei adepți erau tolerați sau persecutați de autorități. ● În primul secol de la apariția noua religie se răspîndește în Egipt, Siria, Fenicia, Asia Mică, apoi în Africa de Nord și numai foarte lent în provinciile europene, la Roma fiindu-a din vremea domniei împăratului Claudius o comunitate creștină. În cursul sec. II creștinismul își clarifică doctrina, își cristalizează propriul form, dezvoltă noile de credințe, misterice elenistice, și începe confruntarea cu religiile existente. La grecii dintr-un salt adevărat cu sine mișcîndu-se apartenența socială a adepților și totodată prudența internă — ilustrate de mișcarea montanistă, apoi conatistă. Convertirea, de la jumătatea sec. II, a unui număr crescînd de reprezentanți ai păturilor dominante ale societății romane are o influență vizibilă asupra ideii generale. ● Cînd generală a societății romane este la sfîrșitul sec. II și din sec. III, destul de mare vedea religii politeiste, faptul că noua religie se adresează fără discriminare mozaicului de popoare care alcătuiau Imperiul, simplitatea cultului și a mesajului său, reprezintă tot atîtea dominante care ușurează transformarea creștinismului într-o religie universală. În sec. I-II e.n. noua religie este persecutată în mod izolat, local, în sec. III are loc ciocnirea deschisă între statul roman și religia iherică care este acum supusă unor prigoane organizate și sistematice.

- 31 octombrie 18. Denunțat lui Tiberius, L. Aelius Sejanus, prefectul găzii pretoriene este arestat, judecat și executat în aceeași zi, împreună cu familia, sub acuzația de conspirație împotriva împăratului. Q. Naevius Macro, numit în secret de Tiberius la 17 octombrie 31 prefect al praetoriului și însărcinat cu înălturarea lui Sejan, rămâne în această funcție până la moartea împăratului.
- 37 martie 16. În drum spre Roma, Tiberius moare la Misenum. Venusa lui este depusă în Mausoleul lui A. Iustus din Roma. Sprejini de garda pretoriană și de prefectul Macro, Caius Iulius Caesar Germanicus, fiul generalului Germanicus, cunoscut în istorie sub diminutivul de Caligula („cruzimă”, „mulț”) primit în anul petrecuți alături de tatăl său în Germania), este proclamat, la vârsta de 25 de ani, împărat.
- 37 martie 16—41 ianuarie 24. Domnia lui Caligula. La capătul a 8 luni de domnie, Caligula inițiază o politică despotică de inspirație elenistico-orientală, introduce la curtea în perioada ceremonială a danzării principului, încercăzând cultele orientale, interzice la Roma de către Tiberius. Arbitrariul politicii sale interne și externe, extravagantele și cruzimile, fastul serbărilor și risipa tezaurului strâns de predecesorul său, măsurile fiscale opresive declanșează două conspirații ale opoziției senatoriale (în 39 și 40) armate, fiecare de valuri de procese de *crimen maiestatis* soldate cu numeroase execuții.
- 40 Invitat la Roma de către Caligula, Ptolemeus II, suveranul Mauretaniei (23 - 40), este executat la Lugdunum. După repunerea răscolului condus de Alpinus (41 - 42) de către C. Suetonius Paulinus, regatul său este transformat în provincie romană. În vremea lui Claudius (45), fostul regat clientelar din N. Africă, locuit de o populație berberă, este împărțit în două provincii: *Mauretania Caesariensis* (cu capitala la Caesarea azi Cherchel) și *Mauretania Tingitana* (cu reședința în orașul Tingis, azi Tanger).
- 41 ianuarie 24. Caligula este asasinat în apropierea palatului său din Roma de o conspirație a pretorienilor în frunte cu Cassius Chaerea și L. Annius Vinicianus. Claudius (T. Claudius Nero Drusus Germanicus), fratele generalului Germanicus, este proclamat împărat de garda pretoriană, care este răsplătită cu un *donativum* de 15 000

de sesterți de soldat, și recunoscut, după unele ezitări, de către senat.

- 41 ianuarie 25—54 octombrie 13. Principatul lui Claudius (T. Claudius Caesar Augustus Germanicus). Fiul lui Drusus (fratele lui Tiberius, născut la Lugdunum (Lyon) în anul 10 î.e.n., Claudius nu participase datorită unei sănătăți slabe și a unor infirmități congenitale (dificultăți de mers și vorbire) la activitatea politică, preferând o viață retrasă, consacrată studiului (istoria etruscilor, a cartaginezilor și a preistoriei Romei). Claudius continuă edificarea unui aparat funcționaresc imperial recrutat dintre liberiți; un rol important în politica statului, ad în timpul domniei sale libertăți, cancelariei imperiale, Narcissus, Pallas, Callistus și Polybus, precum și Valeria Messalina (cea de-a treia soție a împăratului, mama Octaviei și a lui Britannicus, în timpul domniei sale începe construirea unui sistem defensiv de fortificații la Rhen și Danubiu, provinciale beneficizate de o bună administrare și de o negată activitate militară (șosele, apeducte, porturi). Acordarea cetățeniei romane locuitorilor unor orașe din afara Italiei cu consecințe importante în romanizarea provinciilor, în atragerea ostilitatea curcilor senatoriale.
- 42 J. Arminius (Canalis Sclabonides, guvernatorul Dalmatiei, reprezentant al ceterilor senatoriale opoziționale se răscolă împotriva împăratului, proclamând înfrângerea sa, întru Tentativa eșuează, iar L. Arminius se sinucide.
- 43 Începutul cuceririi Britanniei. După expedițiile lui Caesar din an. 55 și 54 î.e.n. și proiectele nefinalizate ale lui Augustus (37 și 26), Caligula (40), Claudius inițiază cucerirea sistematică a insulei. Debarcate în Kent, 4 regiuni aflate sub comanda lui Aulus Plautius transformă în Angliei în provincie romană Britannia. La capătul a patru decenii de lupte neîntrerupte (43-84), totuși nordul provinciei este împins până în S. Scoției. Granita septentrională este consolidată sub Hadrian (*Valium Hadrianum* între Tyne și Solway) și sub Antoninus Pius (*Valium Antoninum* între Clyde și Forth). Până în 410 Britannia rămâne cea mai vestică posesiune a Imperiului roman.
- 43 Lycia, regiune muntoasă din Sv. Asia Mică care și redolinduse în arma celui de-al treilea război macedonean

- (168 î.e.n.) o relativă independență, este transformată în provincie romană, căreia îi este anexat și ținutul învecinat, Pamphylia.
44. La moartea lui Herodes Agrippa, Iudeea și Samaria redevin provincie romană.
- cca 46. Regatul clientelar al Traciei este transformat la moartea suveranului Rheometales III în provincie romană, cu centrul în orașul Perinthos. ● În următoarele secole, provincia Tracia va constitui un important rezervor de recrutare pentru armata romană.
46. Dobrogea, aflată până atunci sub autoritatea regională a regilor odrisi, este inclusă în provincia romană Mesia. Întreaga Peninsula Balcanică, din Peloponessos până la Dunăre, devine posesiune romană.
48. Potrivit censului efectuat în Imperiu, numărul cetățenilor romani se ridică la 5 984 000.
- octombrie. Implicată într-o conspirație dezvăluită de Iuliu Vardissus și Pallas, ambițioasa Valeria Messalina este executată împreună cu C. Silius, favoritul ei. Numele ei este supus *diminutio memoriae*.
- 50/60. Lucrarea *De re rustica* (Despre agricultură), în 12 cărți, aparținând celui mai important agronom latin, L. Iunius Moderatus Columella, constituie o sursă prețioasă de informații asupra agriculturii romane.
- 54 octombrie 13. Moartea lui Claudius Octavian de Agrippina, noua sa soție. Deificarea împăratului devine ținta satirilor *Apokolokyptosis*, a scriitorului și filosofului L. Annaeus Seneca. Autor de dialoguri filosofice, scrisori scurte consacrate științelor naturii, tragediilor Seneca este unul dintre cei mai importanți filosofi stoeici ai Romei imperiale.
- octombrie 13. Nero Claudius Caesar (n. 37), fiul Agrippinei și al senatorului Cn. Domitius Ahenobarbus, adoptat sub presuarea mamei sale de către împăratul Claudius (50) și căsătorit cu Octavia (53), este proclamat împărat, grație sprijinului găzdui pretoriene. Primii ani ai domniei lui Nero așa-numitul *quinquennium aureum* — aflat sub influența preceptorului său, filosoful stoic L. Annaeus Seneca și a prefectului pretorului Sextus Afranius Burrus, se caracterizează prin relații bune cu senatul.
- Lupte pentru putere din cadrul familiei imperiale fi cad victimă Britannicus (fratele vitreg al lui Nero, asasinat în 55), ambițioasa Agrippina (ucisă din ordinul
- fiului ei în 59), iar în 62 Octavia. După moartea lui Burrus și îndepărtarea lui Seneca, odată cu noul prefect al pretoriului, Ofonius Tigellinus, regatul lui Nero evoluează pe linia inaugurată de Caligula, a unui despotism orientalo-oriental. Odată cu intensificarea opoziției senatoriale încep procesele de lez-majestatis. Cea de-a doua parte a domniei lui Nero marchează o ruptură radicală în colaborarea dintre principe și senat și, totodată, o reacție categorică față de valoarea societății aristocratice reconstituite în vremea lui Augustus și Tiberius. Dincolo de extraneitate și apreciate de plebe, Nero și politica lui s-au distanțat de simpatia păturilor sociale populare din Roma și Imperiu. În ultimii ani ai domniei, împăratul, captivat tot mai mult de veleitățile sale artistice (din 64 apare frecvent în public în calitate de conducător de car de curse, cîntăreț și actor, iar în 66-68 întreprinde un lung turneu în Grecia), neglijează consecvent problemele statului, ale cărui finanțe sînt acum grav prejudiciate.
54. Împunerea, de către suveranul part Vologases I, a fratelui său, Tiridates, ca rege al Armeniei declanșează un nou conflict cu Roma. Cn. Domitius Corbulo unul dintre cei mai talentați generali ai epocii este numit comandant suprem pe frontul din Orient. În anul 58, el ocupă Artaxata și Tigranocerta cucerind întreaga Armenie. Operațiunile militare sînt reluate în anul 61-63.
- 57-67. Guvernarea lui T. Plautius Silvanus Aelianus în provincia Moesia. În urma unor campanii în nordul Peninsulei el transferă cca 100 000 de transdanubieni (sarmați, bastarni, geto-daci) în sudul fluviului „ad praefectura tributa” cît și pentru a slăbi presiunea barbară asupra frontierei danubiene și a largi zona de influență romană la nord de limesul propriu-zis.
61. Răscoală antiromană a populației autohtone din Britania condusă de regina ieseilor Boudicca, provocată de atitudine ostilă față de politica de cuceriri imperiale. După o eșec militar de către orașelor Camulodunum, Londinium și Verulamium, înfrîngerea legatului Petlius Suetonius Paulinus, armatele răscolitelor sînt învase de guvernatorul Suetonius Paulinus, iar Boudicca se sinucide.
63. Regatul clientelar Pont, aflat în stăpînire suveranului Polemon II (38-63), este transformat în posesiune romană și alipit provinciei Galatia.

- 64 iulie 18/19. Izbucnește un uriaș incendiu care, în 9 zile, distruge două treimi din Roma (10 din cele 14 regiuni ale orașului). Pentru a curma zvonurile căreli învinuiau (după toate probabilitățile pe nedrept) de a fi provocat incendiul Nero declanșează prima persecuție împotriva creștinilor, punind pe seama lor această calamitate.
65. Conspirația inițiată de C. Calpurnius Piso împotriva lui Nero, expresia unei largi nemulțumiri provocate de guvernarea sa, eșuează. Implicați în complot, I. Annaeus Seneca și nepotul său M. Annaeus Lucanus, autorul epopei *Pharsalia*, sînt obligați să se sinucidă. Altă victimă a represaliilor neroniene este scrutulor (sau Petronius Arbutus), obligat să-și să sinucidă. Romanii săi *saturni* din care n. s-a păstrat în întregime decît un episod, este considerat punctul culminant al realismului antic.
66. Pace de compromis între Imperiul roman și Regatul part. Armenia se recunoaște stat vasal Romei, condus însă de o dinastie partă. Tigranides I este încoronat rege al Armeniei în Forumul din Roma de către Nero.
66. Izbucnește la Caesarea o violentă răscoală anti-romană a iudeilor care cuprind rapid întreaga provincie urmînd reconstituirea unui stat iudeu, independent. Suocru răscoală, îl determină pe Nero să-l numească în anul 67 pe T. Flavius Vespasianus comandant suprem al forțelor romane din Orient (cca 6 legiuni). Vespasian reușește să recucerească cea mai mare parte a provinciei încredințată la jumătatea anului 68 Ierusalimul, centrul răscoalei. Evenimentele din anul 68-69 încetănesc însă ritmul operațiunilor militare romane.
- 68 martie. C. Iulius Vindex, guvernatorul Galliei Lugdunensis, se revoltă împotriva lui Nero. Lui i se răzază în aprilie și guvernatorul Hispaniei Tarraconensis. Servius Sulpicius Galba Deși guvernatorul Germaniei Superior L. Verginius Rufus, îl îndigne în luna mai pe Vindex în lupta de la Vesontio (azi Besançon), la Roma, Nero din ce în ce mai izolat pierde și adeziunea ceterilor care-l mai sprijineau, în primul rînd a pretorieilor.
- nume 8. Servius Sulpicius Galba este recunoscut la Roma ca împărat de către senat. Reprezentant de frum, al aristocrației senatoriale (originar dintr-o veche familie patriciană), Galba (n. 3 ian. în J. Tarracina) ocupă, în 60, după o remarcabilă carieră, care-l poartă în provincile Germania și Africa, postul de legat al Hispaniei

Tarraconensis. Lui Galba i se răzază și M. Salvius Otho (n. 32), guvernatorul Lusitaniei din 58, unul dintre apropiații lui Nero.

- 68 iunie 9. Decretat „*hostis publicus*” (dușman public) și condamnat la moarte de către senat, Nero se sinucidă în apropiere de Roma. „*Qualis artifex pereo*” (ce mare artist pier) sint se spune ultimele cuvinte rostite de împărat. Sfîrșitul dinastiei iulio-claudice.

- 68-69. Anul celor patru împărați. Prima criză a principatului. Opoziția de interese dintre cele două mari grupări politice și sociale contare la Roma spre sfîrșitul domniei lui Nero beneficiarii regimului (sprigîni de plebea urbană, de păturile populare și de pretorienii, și adversarii săi (nobilimea senatorială, cavalerii bogăți, cîștigătorii victorilor persecuțiilor) influențează puternic deciziile pentru succesiunea dinastică de după Nero. O dată cu moartea ultimului reprezentant al dinastiei iulio-claudice și acceșarea la tron a lui Galba, se dezvoltă potrivit spuselor lui Tacitus tîna puterii imperiale, principeul putea fi ales și în afara familiei imperiale și ampus nu numai la Roma, ci și în provincii ceea ce are ca urmare răscoalele armatelor din provincii dorind fiecare să-și impună propriul candidat pe tronul imperial.

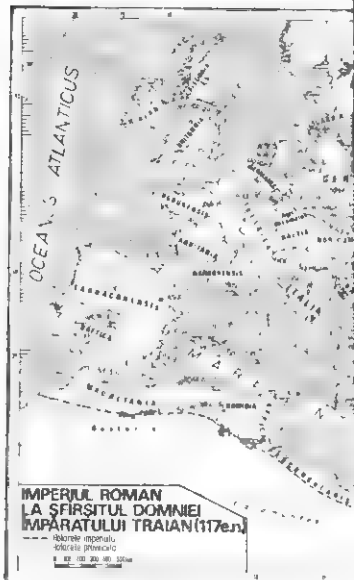
- 68 octombrie. Galba sosește la Roma instaurînd un regim de austeritate și severitate în domeniul finanțelor și armatei noul împărat execută o serie de partizani a lui Nero.

decembrie. Legiunile din Germania se revoltă împotriva lui Galba, lor li se răzază în cursul lunii ianuarie 69 trupele din Gallia și Britannia.

- 69 ianuarie 1. Aulus Vitellius este proclamat împărat de către legiunile Germaniei Inferior.

ianuarie 10. Pentru a face față situației, Galba adoptă pe Calpurnius Piso frugi Liciniaus, reprezentant al unei vechi familii senatoriale, numindu-l cezar și coregent.

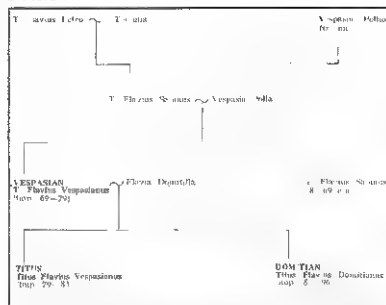
ianuarie 15. Nemulțumirea provocată în rîndul pretorienilor de refuzul *donativului* este abu. exploatăată de M. Salvius Otho, dezamăgit în speranța sa de a fi adoptat de Galba. La instigai a lui Otho Galba este ucis în for de către pretorienii răzvrătiți. Otho este proclamat împărat de către garda pretoriană și confirmat de senat. scurta lui guvernare se înscris pe linia ideologiei principatului lui Nero. Otho este recunoscut ca împărat de

**IMPERIUL ROMAN
LA SFIRȘITUL DOMNIEI
IMPARATULUI TRAIAN (117e.n.)**

----- Rolurile imperiului
----- Rolurile provinciilor
0 100 200 300 mile

69-96 Epoca Flaviilor reprezintă, după universările cauzate de războiul civil din anii 68-69, un mare avânt al autorității centrale, reînnoirea și întărirea puterii imperiale, o perioadă de stabilitate economică și socială, o perioadă de prosperitate, în care administrația centrală și locală funcționează în mod eficient. În opera de edificare a administrației centrale și locale, Flavius Vespasianus a avut un rol deosebit de important. El a reușit să realizeze o serie de reforme care au dus la o perioadă de prosperitate, care a durat până la moartea lui Domitian în anul 96.

● Pentru a putea realiza aceste reforme, Flavius Vespasianus a avut nevoie de o serie de măsuri care să-i asigure sprijinul populației. El a reușit să realizeze o serie de reforme care au dus la o perioadă de prosperitate, care a durat până la moartea lui Domitian în anul 96.

● Pentru a putea realiza aceste reforme, Flavius Vespasianus a avut nevoie de o serie de măsuri care să-i asigure sprijinul populației. El a reușit să realizeze o serie de reforme care au dus la o perioadă de prosperitate, care a durat până la moartea lui Domitian în anul 96.

legiunile dunărene și de cele din Orient, în schimb Germania, Gallia Spania și Britannia îl recunosc pe Aulus Vitellius, guvernatorul Germaniei Inferioare. Trupele trimise de acesta împotriva lui Otho, conduse de Fabius Valens și Ahenobarbus, traversează la începutul primăverii Alpi, pătrunzând în Italia.

69 aprilie 14. La Bedriacum (Bedriacum) sat situat la N de Pad, între Cremona și Hostia, are loc bătălia decisivă dintre armatele lui Otho și cele ale lui Vitellius. Înfrânt, Otho se sinucidă, două zile mai târziu, în tabăra sa de la Brixellum. Legiunile lui Vitellius jefuiesc Italia ca pe un teritoriu inamic cucerit.

aprilie 19. Senatul îl recunoaște pe Vitellius ca principe (primăvara, — 70 (toamna). În condițiile tulburărilor provocate de războiul civil, izbucneste în regiunea Rinului, inferior o mare răscoală antiromană a triburilor celtice și germanice condusă de bătrânul Iulius Civilis, fost prefect al unei cohorte romane. Iulius Civilis atrage de partea sa și o serie de garnizoane romane, intenționând crearea unui regat germano-galic independent. Lui i se raliază și șefii galilor treveri, Iulius Clasicus și Iulius Tutor, precum și Iulius Sabrinus conducătorul ungarilor. Răscoala este înfrântă cu mare dificultate de Q. Petilius Cerialis.

69 iulie. Ajuns la Roma în fruntea a 60 000 de soldați, Vitellius dizolvă cohortele pretoriene, înlocuindu-le cu 16 cohorte recrutate dintre soldații trupelor sale.

iulie 1. T. Flavius Vespasianus, comandantul legiunilor din Iudeea, este proclamat împărat la Alexandria, de trupele din Orient. Lui i se raliază și legiunile romane de la Dunăre (din Panonia și Moesia).

octombrie 24. Legiunile dunărene comandate de generalul Antonius Primus, trimise de Vespasian împotriva lui Vitellius, obțin în bătălia de la Cremona (în apropiere de Bedriacum), victoria asupra forțelor lui Vitellius (rămas la Roma).

decembrie 20. Moartea lui Vitellius, rănit și capturat în luptele de stradă în urma cărora Roma este cucerită de legiunile lui Vespasian; în aceste evenimente orașul suferă mari distrugerii. Vespasian rămine unicul stăpân al Imperiului, întemeind o nouă dinastie, aceea a Flaviilor.

DINASTIA FLAVIILOR

1. **Planning** *begin* *end* *total*

1. *Impatiens* 6. *Salvia*
2. *Geranium* 7. *Verbena*
3. *Antirrhinum* 8. *Verbascum*
4. *Delphinium* 9. *Verbena*
5. *Verbena* 10. *Verbena*

plunge glass on 1-way slide

WEST ASIAN ~ 100 100 12
T. Flavius Verpusinus
Ganga Co. 79.

THE FLEXIBLE VENTURE

• **Fluoride** – helps
• **Iron** – helps

TITLE
Tito Flavius Vespasiano
Inq. 20 8

The Flavor Compound

—Incentive 29 R

Figure 4

Time min	Flow %	Temperature °C
-------------	-----------	-------------------

nare, deosebită de cea a primilor doi Flavi. Sprijinindu-se pe armată, garda pretoriană, pe anumite cercuri ale cavalerilor și aristocrației municipale provinciale, Domitian (n. 51) urmează o linie politică autocratică care se înscrie în tradiția inaugurată de Caligula și Nero. Personalitate orgolioasă, violentă, revendicând titlul de *dominus et deus*, Domitian a intrat în conflict cu aristocrația senatorială, reîluid procesele de lez-maestate, relațiile încordate cu senatul contribuind la o exagerat de aspră judecată a sa în istoriografia latină. Bilanțul adun. străzii sale interne este însă în general pozitiv, iar măsurile luate pe care le-a inițiat vor facilita politica ofensivă a Imperiului urmată de Traian în regiunile carpato-dunărene.

- 81 Este inaugurat la Roma Arcul de triumf al lui Titus, care s-a născut ca model prin perfecțiunea formelor și armonia proporțiilor sale.
83. Domitian traversează Rinul la Mainz și, întreprinde o campanie împotriva tribului germanic al chattiilor, întreprinse la Mainz și Mainz, obținând în urma succesei reputația titlului de *Germanicus*. Începe consolidarea imensului germanic pentru apărarea regiunii *decumates agri*.
85. Domitian se proclamă *censor perpetuus* (censor pe viață) cu dreptul de a completa compoziția senatului. Orientarea sa spre un regim autocratic se accentuează. Sporită tensiunea dintre împărat și senat, care și găsește expresia în diverse conjurații vizând înlăturarea lui. Reușirea proceselor de lez-maestate întrerupte în vremea lui Vespasianus și Titus.
- 85 iarna. Invație a dacilor, aliați cu sarmați și bastarni la sudul Dunării, în provincia Moesia. Guvernatorul provinciei, C. Oppius Sabinus, cade în luptă.
- 86 În condițiile conflictului cu dacii, are loc intervenția personală a împăratului Domitian pe frontul din Moesia. Ca această ocazie, Moesia este împărțită în două provincii de rang consular — Moesia Superior și Moesia Inferior, separate de riul Ciabrus. Apărarea Moesiei Inferior (în componența căreia intră și Dobrogea) este asigurată de două legiuni romane, a V-a Macedonica (cu sediul la Oescus) și I Italica (cu tabăra la Novae).
87. Duras Duraepeneus cedează tronul lui Decebal. În timpul lui Decebal (87—106), statul dac atinge apogeul puterii

sale. Timp de două decenii confruntarea cu Dacia va constitui principala problemă a politicii externe romane.

87. Traversând Dunărea pe un pod de vase, generalul roman C. Cornelius Fuscus întreprinde o campanie în m. m. Daciei probabil pe valea Oltului. Atras într-o ambuscadă de Decebal, el este înfrânt și ucis. Ofensiva romană este reluată în anul 88, când Tettius Iulianus pătrunde în Iacia prin Banat și obține la Tapae o importantă victorie asupra lui Decebal. Luptele din 89 împotriva quazior și marcomanilor, pe frontul din Panonia, precipită încheierea unei păci de compromis între Roma și Dacia. Decebal se recunoaște rege clientelar, dar continuă neabătut întărirea statului și puterii sale.
- 89 ianuarie. Răscoala legatului Germaniei Superior, L. Antonius Saturninus, la Mogentia (m. Mainz, reflex a opoziției senatoriale față de politica autoritară a principelui. Este reprimată cu repeziune de A. Lappius Maximus guvernatorul Germaniei Inferior. Organizarea districtelor militare Germaniei Inferior și Superior ca provincii autonome sînt sfârșitoare. Val de procese pentru *crimen marescalus*.
- 89—92 Lupte la Dunărea mijlocie împotriva triburilor germanice ale quazior și marcomanilor ca și împotriva sarmaților iazigi.
- 90 100 Apariția *Insulei paralele* ale lui Plutarh din Chironia (cele 46 de biogroafii paralele (23 de greci și 23 de romani), urmărind ca producere un scop etic, sau bucurat de o mare popularitate pînă în epoca modernă.
95. M. Fabius Quintilianus publică, la Roma, *Institutio oratoria* (12 cărți) cea mai importantă operă a retoricii latine din epoca imperială, care s-a bucurat de un succes constant pînă în sec. XVI.
- 96 septembrie 18. Domitian cade victimă unei conurații organizate de liberalul Paitennius, comandantul gărzii palatului, și de soția sa, Domitia Longina. Senatul hotărăște martelarea numelui său din inscripțiile publice (*damnatio memoriae*). Sfîrșitul dinastiei Flavilor. Senatorul M. Cocceius Nerva este proclamat împărat de către senat.
- 96—192. Epoca Antoninilor. Perioada istorică care începe cu domnia lui Nerva prezintă cel puțin pînă în vremea lui Marcus Aurelius aspectul unei epoci unate de pace și bunăstare, considerată de majoritatea istoricilor ca „secolul de aur” al Imperiului. Statul roman atinge

[illegible][illegible]

POPULAȚIA UNOR ORAȘE DIN IMPERIUL ROMAN ÎN SEC. I e.n.

	PST01M _{2,34}
ROMA	600 000
ALEXANDRIA	200 000
ANTIOCHIA	100 000
JERUSALEM (JER)	100 000
NARDO (NARBONNE)	100 000
AUGUSTA TREVERORUM (TRIER)	100 000
GADRES (ADIZ)	65 000
EPHESUS	50 000
CORINT	50 000
CARTAGENA	35 000
DAMASC	30 000

ATENA	30 000
BYZANTIUM (CONSTANTINOPOLI)	25 000
PALESTRA	20 000
ULPIA TRAIANA SAMIZOGETUSA (in a domo jumitate a sec 2 en)	15 000
IPRUSALIM	0 000

Perioadă de calm și securitate - epoca anterioară este una de maximă
influență a civilizației urbane pe întregul cuprins al Imperiului. În
recluziune, deosebită, călătorii se adună acum din centre străluci-
toare, în Africa. Anticommunis în Egipt și în se construi-
te, de pe lângă urbele, apeducte, poduri etc.) Foru-
le lui Nerva și Traian, palatul și Mărmura, lui Hadrian - la Roma,
vizu lui Hadrian de la Tibur, murele templu al lui Zeus din Atena ridicat
sub dominația acestuia și sunt plinide mărmuri ale acestor civilizații.
Nu reia arbitrarul său opinație de frumusețea sculpturilor care
dobândesc, nu violențe pe linia redării impresiei dumnezeiești și de adăncime
simfonice, în acest sens, dar cele 2500 de figuri de pe Columna lui
Traian) O mare a fost este acordată de autorii educației. Alături de
basilica lăpădă din Pontul și Traian este organizată o mare și bogată
alfabetică Hadrian) întemeiată „Anticommunis”, un fel de academie
de la Roma și la sfârșitul de la sfârșitul sfârșitului și retorica, Marcus
Aurelius și alții, ca și cauzele de simfonie. Această fol și si

[illegible]

96 septembrie 18—98 ianuarie 27. D. munita M. Cocius Nerva. Originar dintr-o familie veche senatorială, unul dintre cei mai de vază reprezentanți ai senatului, Nerva obține tronul la vîrsta de 66 de ani. În scurtă sa domnie

- încearcă să echilibreze finanțele statului, să restabilească prestigiul senatului, dar frământările din rândul legiunilor și pretorienilor îl determină să-l adopte la 27 octombrie 97 pe unul dintre cei mai talentați generali, M. Ulpius Traianus, guvernatorul Germaniei Superior, desemnându-l coregent și succesorul său la tron. ● Crearea instituției fondului alimentar destinată a asigura creșterea și educarea de către stat a copiilor orfani (continuată și extinsă în întreaga Italie de către Traian).
98. Apar *De vita et moribus Iulii Agricola* (*Despre viața și caracterul lui I. Agricola*) și *Germania*, primele opere ale lui P. Cornelius Tacitus, cel mai important istoric al Romei imperiale. Operele sale capitale *Historiae* (*Istorie*) — 14 cărți și *Annales* (*Anale*) — 16 cărți, fuziune desăvârșită de erudiție, simț al istoriei și capacitate de evocare de analiză psihologică și atitudine moralistă, reînvie într-un limbaj de clasică concizie și modernă pictorialitate, istoria principatului între Augustus și Domitian (14—96).
- 98 ianuarie 27. La moartea lui Nerva, îi succede generalul M. Ulpius Traianus (n. 53), originar din Spania din municipiul Italica primul provincial care ocupă tronul Imperiului roman. Excelent militar și în egală măsură administrator eficient, Traian este cel mai însemnat cuceritor roman după dispariția lui Caesar. În vremea sa principatul realizează ultimul mare efort ofensiv la Dunăre. ● Război. Preocupat de consolidarea graniței Rinului și de pregătirea contruntruții cu statul lui Decebal Traian își petrece timpul, până în octombrie 99, departe de Roma.
99. Schimb de ambasade între Traian și Kanishka, suveranul Imperiului kushanilor (Imperiul indo-sci). ● După ce triburile kushanilor (yue-chi), originare din Asia Centrală ocupă Bactria pun în vremea suveranului Kanphises I (25—50 e.n.), bazele unui puternic imperiu prin cucerirea Indiei de Nord Imperiul kushanilor, care sub regele Kanishka (78—101 e.n.) atinge apogeul expansiunii teritoriale și al puterii sale militare, poartă un activ comerț cu Imperiul roman, beneficiind, implicit, de influența tehnicii și civilizației romane.
- 100 septembrie. Retorul C. Plinius Caerilius Secundus (cel Tânăr), nepotul și fiul adoptiv al renunțatului, autor al *Istoriei naturale*, roșie în fața Senatului în calitate de consul, obșnuitul discurs de mulțumire adresat împăra-
- țului Revizuit, *Panegiricul* dedicat împăratului Traian, va fi publicat în anul următor. O imagine vie și pitorească a societății romane din vremea sa conturează retorul în cele 10 cărți de *Epistolae* (*Scrisori*), dintre care ultima cuprinde corespondența purtată cu Traian în anul 112/113.
- 101 Necesitatea de a consolida dominația romană în provinciile din N. Peninsule, Balcanice și de a suprima un stat care, înfrundu-se, amenința autoritatea imperială la Dunărea de Jos, precum și perspectiva transformării în posesuni romane a unor teritorii renumite prin bogăția solului, și subsoului, îl determină pe Traian să declare, după trei ani de pregătiri, lupta pentru cucerirea Daciei.
- 101—102. Primul război dacic. După ce concentrează în Moesia Superior importante forte (13.14 legiuni și numeroase alte trupe auxiliare însumând cea 150.000 de soldați), în primavara anului 101 Traian traversează Dunărea pe două poduri de vase și înaintează în Dacia pe drumul urmașilor de Tettius Iulianus, încercarea lui Decebal de a opri în lățălia de la Tapae, din toamna anului 101, înaintarea romană eșuează. La începutul anului 102, importante forte dacice, aliate cu contingente sarmate și nazarene, atacă prin Dobrogea provinciile sud-dunărene. Traian însuși fiind obligat să se deplaseze pe frontul dunărean. Bătălia decisivă de pe platoul de la Adamclous se încheie cu victoria legiunilor romane. În vara anului 102 Traian reia ofensiva în Dacia înaintând spre Sarmizegetusa. În aceste împrejurări Decebal este constrins să solicite pacea, care se încheie în condiții dăvitoare pentru regele dac. Reîntors la Roma, Traian adoptă în decembrie 102 numele triumfal de *Dacicus*.
- 103—105. Arhitectul grec Apollodor din Damasc construiește din ordinul împăratului Traian, un pod de piatră peste Dunăre lung de 1.39 m între Drobeta și Pontes, capodoperă a tehnicii romane.
105. Din dispoziția împăratului Traian, guvernatorul Siriei A. Cornelius Palma, ocupă și transformă partea de NV a regatului clientelor al nabateilor în provincie romană (*Arabia*). ● Triburile arabe ale nabateilor creează în secolul II e.n. în NV Peninsula Arabie un regat cu control la Petra, puternic influențat de civilizația elenistică. Controlând comerțul caravanier dintre Marea Egee, Mesopotamia și Golful Persic, Regatul nabateilor atinge

apogeul dezvoltării sale în sec. I î.e.n., devenind apoi stat clientelar. Roma. În orașul Bostra, unde se afla lește reședința guvernatorului roman, este cantonată singura legiune care asigură paza provinciei. În golful Akkaba este staționată o flotă romană care controlează navigația din Marea Roșie și, implicit, comerțul cu India.

- 105—106. Al doilea război dacic. Traian traversează în vara anului 105 podul din Apollodor și părăsește războiul „mai puțin cu cumpătare decât cu înfocare”. Atacat din mai multe direcții, prin Banat, Valea Olteului, Moldova, abandonat de aliații săi, Decebal opune în Munții Orăștiei o rezistență eroică, dar zadarnică. După un greu asediu Sarmizegetusa, capitala regatului dac, este cucerită în vara anului 106, iar Decebal, urmărit și de aliații romani, se sinucidese pentru a nu cădea în mâinile învingătorilor. Statul dac este desființat, o mare parte a Daciei fiind transformată în provincie romană.

- 106 august 11. O diplomă militară descoperită la Porosum (Moigrad, jud. Sălaj) atestă la această dată sfârșitul celui de-al doilea război dacic și constituirea provinciei romane Dacia, care cuprindea Transilvania, Banatul (Zemlja Domaniia) și o parte din nord-vestul Moldovei. Traian rămâne în regiunile cucerite până în primăvara anului 107 pentru a lua măsurile necesare organizării noii provincii.

- 106—271 Dacia, provincie romană. Din primum, cu o populație romană în Dacia au loc elenizări organizate și masive a noii provincii cu coloniști romani aduși însoșiți din provinciile latine. Sînt fondate orașe (coloni și municipii), biserici, centre de cult, templuri, amfiteatre, terme, sînt puse în valoare legăturile subsoale (aur, argint, arămie, fier și sare) și ale solului. Existența Daciei Traiane se reflectează, în pofida prezenței unor elemente grecești și orientale în viața economică, socială, religioasă sau artistică, sub împăratul indicat al a romanizării o identitate. Populația locală, greu încercată de cele două războaie, suferă de la început influența civilizației romane superioare și-și însușește treptat cultura materială, limba, obiceiuri și credințe ale învingătorilor, ceea ce aduce cu sine, treptat, romanizarea autohtonilor. ● Prin fuziunea elementului dac cu cel roman se constituie astfel populația dac-romană

de limbă latină, elementul determinant în procesul formării poporului român.

- 107 Construcția Forumului lui Traian, cel mai mare din Roma. În mijlocul lui începe ridicarea Columnei lui Traian.
109. Inaugurarea, în S Dobrogei pe platoul de la Adamclisi, la 2 km de viitorul municipiu Tropașan, Traian, a unui monument triumfal glorificînd victoria obținută aici de legiunile romane în primul război dacic. Înalt de 40 m, avînd la bază o circumferință de aproape 100 m, decorat cu 112 scene și pictope ilustrînd lupta dintre roman, și dacii (secedati de alături lor sarmati și germanici) trofeul, păstrat pînă în zilele noastre, reprezintă cel mai de seamă monument ridicat de romani, în regatul Dacia de Jos.
- 113 mai 12. Inaugurarea la Roma, în noul forum, a Columnei lui Traian, înălțată de 38 m, apără atenția la Apollonia din Damsc, apodoperă a basoreliefului istoric roman. Cel 155 scene de pe trunchiul columnei, evocînd scene ale războiului dac-roman, constituie împreună cu Monumentul triumfal al la Adamclisi, un original act de naștere a poporului român.
- 113 ianuarie. Începerea studiilor partice a modului de guvernare statului în vremea lui Nero și de a lui ale în sfîrșit sa de influența Armata cucerșază un nou conflict cu Roma. Traian părăsește Roma, replasîndu-se în Orient în vederea pregătirii războiului.
- 114 Ocupată de forțele romane, Armenia este transformată în provincie.
- 114 august. Senatul îi decernează lui Traian titlul de „Optimus princeps”, reflex al relațiilor dintre împărat și senatul tot, în secolul următor urarea adresată de senat fiului noul împărat la ocuparea tronului, era „felicitare Augusto maior Traiano”.
114. Construcția Arcului de triumf al lui Traian din Beneventum.
- 115/116. Războiul antromană a dacilor cîin Egipt, Crețanica și Cipru, care stîncuște ofensiva împotriva statului part. Ea este reprimată de generalul lui Traian, Lusius Quietus și Q. Marcus Turbo.
115. În teritoriile cucerite la răsărit de Eufirat, Traian creează provincia Mesopotamia.
116. Traian cucerește orașele Nisibis, Seleucia și Ctesiphon, metropole ale Regatului part, și atinge Golful Persic la

Charax, adoptînd titlul de *Parthicus Maximus*. Crearea provinciei Asiria.

117. Izbucnirea unei răscoale în Mesopotamia și boala împăratului determină întreruperea războiului august 8. În drum spre Roma, Traian se stinge din viață în orașul Selinus din Asia Mică. La moartea lui, Imperiul roman atinge maxima sa expansiune teritorială (o suprafață de 3 300 000 km² și o populație de 55 000 000 locuitori), 30 de legiuni apăra cei aproape 10 000 de km de frontiere ale Imperiului, care se întinde din Peninsula Iberică pînă la Eufрат și Tigru din Scoția la granițele Saharei și la prima cataractă a Nilului.
- 117 august 11—138 iulie 10 Domnia lui Hadrian (P. Aelius Hadrianus). Originar, ca și Traian, din orașul hispano-italic, Hadrian (n. 76), începează cariera militară parțial pînă ca legat de legiune la războaiele cu dacii și perșii în statul major al lui Traian. Este adoptat și desemnat succesor de către Traian pe patul de moarte la insistențele soției acestuia, Plotina, în condiții rămase obscure. Spirit neliniștit sensibil de o carizmată neluminită, Hadrian a strălătit în lungi călătorii toate provincile Imperiului, în care petrec mai mult timp decît la Roma. El a continuat edificarea aparatului funcționarilor imperiali promovind cu predilecție reprezentanții orașului ex-estru, a instituționalizat *consilium principis* (consiliul prințului), a acordat o atenție deosebită reformării armatei și creșterii. A desfășurat o bogată activitate culturală la Roma (restaurarea Pantheonului, construcția Mausoleului, — viitorul Castel San Angelo), mormîntul împăraților între Hadrian și Caracalla) și în alte orașe ale imperiului. (Tiberiu azi Tivoli, Atena a acordat o atenție deosebită promovării artelor și filosofiei manifestînd o pronunțată înclinație pentru cultul greacă. El însuși poet și filosof Hadrian rămîne una dintre cele mai originale personalități în galeria principatului. Pe plan extern încheie pacea cu perșii, renunță la ultimele cuceriri ale lui Traian — provinciile Armenia, Asiria și Mesopotamia, fixînd granița orientală a Imperiului pe Eufрат. Cu Hadrian, conștient de scăderea potențialului ofensiv al statului, Imperiul trece definitiv la o politică externă defensivă. Este dezvoltat sistemul limesului la zonele de frontieră amenințate (Britannia, Africa).

119. Legată de vizita împăratului Hadrian în Dacia (117/118), are loc prima reorganizare administrativă a provinciei, în timpul guvernării generalului Q. Marcus Turbo. Transilvania și Banatul sînt incluse în provincia *Dacia Superior* (cu capitala la Apulum, sediul singure legiuni rămase în Dacia, a XIII-a Gemina, în timp ce Oltenia și SE Transilvaniei formează *Dacia Inferior* cu reședința la Romula.
120. C. Suetonius Tranquillus, secretar al cancelariei imperiale, redactează *De vita Caesarum* (*Viețile Cezarilor*), colecție de 12 biografii imperiale, de la Caesar la Domitian. Document mai degrabă cultural istoric decît operă istoriografică, *Viețile Cezarilor* au influențat sensibil evoluția genului biografic în antichitatea tîrzie și evul mediu.
121. Hotărîre a senatului prin care se interzice uciderea sclavilor de către persoane particulare.
122. Cu ocazia unei vizite a împăratului în Britannia, începe construcția valului lui Hadrian (încheiat în 126/127) între vărsarea râului Tyne și Solway Firth.
123. O nouă vizită a împăratului Hadrian în provinciile danubiene și în Dacia — divizată acum în trei provincii: Dacia Superior, Dacia Inferior și Dacia Porolissensis. Orașele Drobeta Napoca și Romula primesc rang de municipium.
131. Salvius Iulianus, cel mai de seamă jurist al sec. II, este însărcinat de Hadrian cu alcătuirea și redactarea finală a unei colecții de edicte ale pretorilor (*Edictum perpetuum*), în vederea uniformizării jurisprudenței imperiale. O altă lucrare a sa, *Digesta* (90 de cărți), a influențat sensibil știința juridică a secolelor următoare.
- 132—135. Ultima mare răscoală a iudeilor, condusă de Simon Bar-Kochba, declanșată de intenția împăratului Hadrian de a înălța un templu al lui Iupiter la Ierusalim. După înfrîngerea lui Bar-Kochba la Bet-ter și moartea sa, răscoala este reprimată. Ierusalimul devine colonie militară romană sub numele de Aelia Capitolina stabilirea creșterii în oraș fiind interzisă după această dată. Iudeea este reorganizată ca provincia Syria Palaestina.
- 138 februarie 25. După moartea, la 1 ianuarie 138, a lui Lucius Aelius Caesar (L. Ceionius Commodus), desemnat din 136 succesor la tron Hadrian îl adoptă pe I. Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus, viitorul Antoninus Pius (n. 86 e.n., descendent al unei familii senatoriale din

Gallia, cu condiția ca acesta să adopte la rândul său pe Marcus Aurelius și pe Lucius Aurelius Verus (frat lui L. Ceionius Commodus).

138 iulie 10—161 martie 7. Domnia lui Antoninus Pius.

Spre deosebire de Hadrian noul împărat nu a părăsit nicodată Italia. Într-o atmosferă de relativă liniște pe plan intern și extern este sărbătorită în 148 cea de-a 900-a aniversare a fondării Cetății Eterne. Politica sa internă se caracterizează prin atenția și grija acordată administrației provincilor, finanțelor statului, jurisdicției imperiale, sprijinirii cultelor vechi italici. Pe plan extern, continuă acțiunea de consolidare a sistemului defensiv al Imperiului (în Britannia este construit a 140 valul antoninian între Edinburgh și Glasgow iar în 155 este perfectat zidul în Germania Superior dintre Wallurn Lorch și Raetia). Răscopala antiromane a populațiilor din Britannia, Mauritania Egipt și Iudeea sînt reprimare de generalul său. Relațiile armonioase cu senatul au determinat ca Antoninus Pius să fie apreciat de istoriografia senatorială a următoarelor două secole ca un prototip al împăratului ideal, domn al lui fiind identificată cu apogeele dinastiei antoninene cit și al întregului principat.

150. Astronomul, geograful și matematicianul Claudius Ptolemeus publică în limba greacă principala sa operă *Marca Compunere*. Teza sa potrivit căreia pămîntul, corp ceresc fix, se află în centrul universului, s-a bucurat de o largă circulație pînă la apariția lucrării lui Copernic în 1543.

161 martie 7—180 martie 17. Domnia lui Marcus Aurelius.

Născut în 121 la Roma, într-o familie senatorială de origine hispanică adoptat în 138 din inițiativa lui Hadrian de către Antoninus Pius (cu a cărei fiică Faustina se căsătorește în 145, Marcus Aurelius beneficiază de o educație aleasă (printre profesori săi se numără retorii M. Cornilius Fronto și Herodes Atticus, sub influența statorului Q. Iunius Rusticus, se consacră după 146 filosofiei, impunîndu-se ca un reprezentant de seamă al stoicismului trizist și totodată, ca o personalitate cu totul distinctă în galeria împăraților romani. Întreaga sa domnie este dominată de efortul militar al Imperiului de a respinge atacurile de la hotare, în Orient, dar îndeosebi pe limesul danubian și renan. Echilibrul și stabilitatea relativă a principatului său sîrșit, se fac simțite simptomele puter-

nicei crize a Imperiului din sec. III. După urcarea pe tron, Marcus Aurelius îl ridică pe Lucius Aurelius Verus (care se dovedește o personalitate lipsită de energie și căutătură) la rang de cōimpărat (m. 169), oferind primul exemplu de colegialitate imperială.

162. O invazie a tribului germanic al chattiilor în Germania și Raetia este respinsă de Avidius Victorinus

162—166. Război romano-part. Un atac al regelui Vologaes III împotriva Siriei declanșează un nou conflict între cele două imperii. Împăratul Lucius Verus este însărcinat de Marcus Aurelius cu comanda supremă în Orient, iar operațiunile militare efective sînt conduse de generalul stat us Priscus și, îndeosebi, C. Avidius Cassius. Contracțiunea romană are ca rezultat redobîndirea controlului asupra Armeniei (164),ucerarea Euseiei, Seleciei și Ctesiphonului (165) și încheierea păcii în anul următor (Armينيا și Osroene rămîn regate clientelare Romei). Cioma aduce cu legunile romane la întoarcerea din Orient pustăște timp de două decenii. Imperiul fiind cea mai distrugătoare epidemie cunoscută de principat pînă la acea dată.

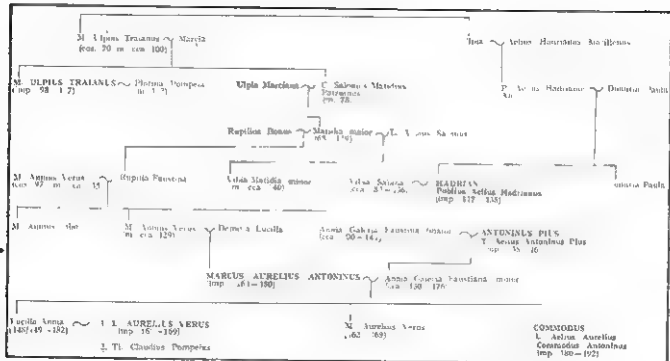
ca 165. Appianos din Alexandria încheie *Istoria romană* sinteză în limba greacă a istoriei Cetății Eterne pînă în sec. II e.n. (păstrată fragmentar valoroasă mai ales prin fresca războaielor civile din sec. I e.n.).

Apar în limba greacă primele scrieri satirice ale lui Lucian din Samosata, numit de Engels "Voltaire-ul anticității clasice".

Apuleius din Madaura publică *Metamorphoses* (*Metamorfозele* sau *Urgarșii de aur*), roman picaresc care, prezentînd peripețiile personajului ce traversează spațiul geografic și mediul social diverse, oferă o sugestivă frescă a vieții cotidiene din provincie.

166. Prima mențiune a prezenței unui sol roman (probabil negustor) la curtea imperială chineză. Unele informații izolate asupra contactelor cu lumea romană (întinderea și puterea Imperiului, numeroasele sale orașe, descrierea succintă a Romei) apar în cronicile și analele imperiale chineze din timpul dinastiei Han de Est (25—220). Cronicile mai menționează în anul 120 primirea de către împăratul chinez, a unui muzician și prestidigitator originar din Imperiul roman.

DINASTIA ANTONINILOR

196 'primăvara, Determinarea relațiilor dintre Septimius Severus și Gaius Albinus este urmarea de decretarea acestuia a dusemen al statului și ca izbucnirea războiului Albinus favor al creșterii senatoriale, ocupă Italia și se proclamă august

[illegible]

februarie 19 Ravalia = răsăritul direct al lui Inparat la Lugdunum, în înaltă victorie cu Severinus Severus și cu alii. S-au la Roma a lui Inparatului 197 reprezintă imperiul împăratului Maximilian care împăratul său a fost Maximilian. Pregătirea = răsăritul imperiului Ravatului care a fost în sprijin al Imperiului Niger.

197-199 Razboa împotriva partilor Septimius Severus
regii carpatine vecinilor al la Adrian y Avlius
Cassius Caesariul Severus. Bazaatul Ctesiphonul Mesopotamiei
fata de deosebita de la Adrian y Avlius Caesariul Severus.

198. Caracalla (r. 198-211). El emperador fue sepultado en una tumba localizada en la región de Augusta Antient in 209, a través de una tumba en 199. Relativo a este, se donó al Imperio, tal vez el material de la tumba.

cca 200 Pașundrea goșilor în regiunile nord-pontice.

● Până pe la răsura a populației germanice răsăritene stăruie la începutul an la gară Aistaler goti se înfruntă în se. II spre sfârșit precum și prin migrația lor periodică în teritoriile locuite de heruli, marcomani și sarmati. Costul lor cuceririlor și altele populații Avezati în secolul al III-lea. Marea Negre, cucerită de răsăritul cu populații din vârfurile Dacici, țară, conform și cuceririlor și sarmati, alături de care participă în anul an 160-170 de la sfârșitul se. III la frecvente războaie se poartă în provinciile baltice și de Imperiul roman. În cursul se. III are loc felicitarea lor în vârfurile (tervingi) și ostrogoti (greutungi).

Apare ramanul lui la naratorul grec lungos,
Daphnis si Chloë

202. Relativizat este imperiul lui la Roma. Construcția arcului de triumf ca și pe 13. martie. Spontea rolului detinut de *consilium principis* în care juristul Papinian și Ulpian dobândesc o mare influență.

- cca 202. Origenes, elev al filosofului platonician Ammonius Sakkas, devine conducătorul școlii cateheice din Alexandria. Autor a peste 2000 de scrieri, Origenes a încercat o sinteză a creștinismului cu cultura elenistică și filosofia neoplatoniciană, opera sa devine obiect de dispută în jurul anului 400, fiind definitiv condamnată ca erezie de un conciliu bisericesc în 553.
- 206—207. Autoritățile romane dau un adevărat război împotriva lui Bello Felix, conducătorul unor bande de *latrones* din Italia.
208. Împreună cu soția și cei doi fiu, Septimius Severus părăsește Roma pentru o ampie în Britannia. În următorii trei ani au loc lupte împotriva triburilor caledonilor și maeatilor din Scoția. Fiul lui Hadrian distruge la începutul domniei lui Septimius Severus, este reconciliat.
- 211 februarie 4. Moartea lui Septimius Severus la Eboracum (azi York), în Britannia. Cei doi fiu ai săi, Caracalla (M. Aurelius Severus Antoninus) și Geta (P. Septimius Geta) îi succed în calitate de împărați.
211. Orașul Palmyra obține titlul de colonie romană. Situată într-o oază a deșertului sirian, la egală distanță de Marea Mediterană și Eufrat, pe unul dintre cele mai importante drumuri comerciale ale antichității care legau Mediterana de Mesopotamia, Palmyra este atestată documentar ca așezare de la sfârșitul mileniului II î.e.n. Ascensiunea orașului caravanier, locuit de o populație arabilă, puternic influențată de cultura elenistică și romană spre un centru comercial de primă importanță începe după includerea sa în cadrul Imperiului roman în anul 47 ca o oraș cu o largă autonomie. După vizita lui Hadrian din 129, când primește statut de oraș liber, Palmyra devine și aceluiași așezare economică și culturală. În cursul expansiunii Imperiului sasanilor și slăbirii autorității romane în epoca anarhiei militare, Septimius Severus și fiul său, Geta, transformă la jumătatea sec. III Palmyra în nucleul unui principat vasal Romei: stat tampon între imperiile sasanilor și roman.
- 212 februarie 26. Din ordinul lui Caracalla, Geta este asasinat în palatul din Roma: sunt de asemenea uciși ca 20 000 de partizani ai lui, între care juristul Aemilius Papinianus, sora lui Commodus, fiul lui Pertinax și a.
212. Prin *Constitutio Antoniniana* (*Constitutio Antoniniana*), Caracalla acordă cetățenia romană întregii populații libere din Imperiu, cu excepția categoriei „*deducticii*”. Se încheie astfel procesul de transformare a orașului-stat într-un imperiu universal, dispare diferența dintre locuitorii Romei și Italiei și cei ai provinciilor se atenuează diferența dintre cetățenii romani și peregrini.
213. Războiul lui Rur împotriva alamanilor încheiat cu victoria romanilor condusă de Caracalla pe râul Main. • Confederație de triburi germanice, formată în principal din tribul semnonilor de origine suebică ca și din alte populații originare de la E de Elba, alamanii sunt menționați cu această ocazie pentru prima dată în izvoarele latine. La jumătatea sec. III includ în componența lor și pe hermunduri, afirmându-se ca un dușman periculos al Imperiului.
214. Lupte la Dunărea de mijloc împotriva carpilor. • Populație de origine geto-dacă stabilită la nord și răsărit de Carpați, influențată de civilizația romană și de cea sarmată, carpii rămân după dispariția costobocilor de pe scena istorică (sfârșitul sec. II) cel mai puternic dintre triburile dacilor liberi din afara Dunării romane. În întreprind frecvente raiduri împotriva Imperiului roman, singurii săi aliați cu sarmatii sau goții (ca urmare a victoriilor raportate în lupta împotriva arilor, o serie de împărați (Eup. Arabul Aurelian, Diocetian Maximian, Constantinus Chlorus, Galerius și Constantin cel Mare) au adoptat titlul triumfal de *Carpius Maximus*. În 381 este menționat în izvoarele istorice pentru ultima dată un raid al carpilor în Imperiul roman.
215. În dorința reechilibrării campaniilor lui Alexandru cel Mare, ales ca model, Caracalla pleacă în Orient în vederea unui război ofensiv împotriva Regatului part. După o serie de operațiuni militare de mai mică amploare, în 216, împăratul ieșea din orașul Edessa.
216. La Roma se încheie construcția (începută în 206) Fermei lui Caracalla cu o suprafață de 26 500 m² și 1 600 de locuri.
- 217 aprilie 8. În drumul de la Edessa spre Carrhae Caracalla este asasinat din inițiativa prefectului pretorului, M. Opellius Macrinus.
- aprilie 11. Macrinus este proclamat împărat de către armată. Originar din Caesarea (Mauretania), prefect al pretorului

- din 212, Macrinus (n. 164) este primul reprezentant al ordinului equestru care ocupă tronul imperial.
- 218 (primăvara).** Macrinus încheie, în condiții relativ nefavorabile, pacea cu statul part. Ambicioasa Iulia Maesa (sora lui Iulius Domna, soția lui Septimius Severus) profită de nemulțumirile provocate de politica austeră a lui Macrinus și de disciplina severă impusă a mamei, pentru a dezlănța o revoltă în vederea reinstalării pe tron a unui reprezentant al familiei Severilor.
- aprilie 16.** Varius Avitus, nepot al lui Caracalla, este proclamat la 14 ani împărat sub numele de Marcus Aurelius Antoninus, numit de posteritate Elagabal (Heliogabalus), de către legiunea a III-a Galica cu garnizoana la Emesa, căreia i se răzără și alte legiuni din Orient.
- iunie 8.** Înfrânt în bătălia de la Antiochia, Macrinus este capturat și executat, împreună cu fiul său M. Opellius Antoninus Diadumenianus. Restabilirea dinastiei Severilor pe tronul imperial.
- În timpul domniei lui Elagabal puterea reală este exercitată de Iulia Maesa (bunica sa) și Iulia Soemias (mama sa). Punct din 217 al zădărnici soarelui din Emesa (Elagabal), împăratul a încercat să ri lăce culturii acestei civilizații la rangul de religie universală a Imperiului. Politica autocrată, excesele și excentricitățile împăratului opt compromis în scurt timp nouă regim.
- 221.** Sub presuncea lui Maesa, M. Aurelius Severus Alexander, fiul lui Mamaea și vădui lui Elagabal, este adoptat și ridicat la rangul de cezar. Elagabal încearcă să l elimine în următoarele luni pe Severus Alexander, care se bucură de o mare simpatie la Roma și în rândul pretorienilor.
- 222 martie 11.** O nouă încercare a lui Elagabal de a și asasina vădui declanșează o revoltă a pretorienilor soldată cu uciderea împăratului și a mamei sale. Numele lui Elagabal este martelat de pe inscripții.
- martie 13.** M. Aurelius Severus Alexander, originar din Arca Caesarea (Fenicia), este proclamat de pretorienii împărat la vârsta de 13 ani. Autoritatea reală este exercitată de mama sa, Iulia Mamaea, sprijinită inițial de marn „aristi Domitius Ulpianus (prefectul pretorienilor) și Paulus Modestinus. Se renunță la autocratismul lui Elagabal și la politica sa religioasă și sînt întretinute relații bune

cu senatul al cărui prestigiu este sporit. Relațiile cu armata și garda pretoriană devin încordate. În 223 D. Ulpianus este asasinat de pretorienii, iar în anul 229 istoricul Cassius Dio, consul, este obligat să părăsească Roma pentru a nu cădea victimă animozității acestora.

- 224. Înfrângerea dinastiei Sasanizilor.** ● În 208, Papak din familia Sasan, pune bazele unei dinastii locale în Persida (SV Iranului). Profitând de slăbirea dinastiei Arsacizilor în urma războaielor interne și a înfrîngerilor suferite în confruntarea cu Roma, Artashir I, fiul lui Papak, îl înfrînge în 224 pe ultimul rege part, Artabanus V, și ia titlul de rege al regelor întregii noi dinastii a Sasanizilor (227-651).
- Imperiul sasanid care se substituie celui part, vine cu hotare Afratul și Indusul se revendică de la izvoarele civilizației iraniene, respinge toleranța manifestată de unii suverani part față de civilizația elenistică și se erizează în continuarea și tradițiilor Persiei ahamenide. Cu o monarhie puternică, o administrație centralizată, o aristocrație războinică, un cler fanatic care prin zoroastrism asigură o puternică unitate spirituală internă, Imperiul sasanid devine, pentru patru secole, principalul adversar al Imperiului roman, apoi al celui bizantin.
- 229.** Consulatul lui Cassius Dio Cocceianus, autorul unei istorii a Romei în 80 de cărți de la fondarea orașului pînă în contemporaneitate scrisă în limba greacă, de pe pozițiile aristocrației senatoriale, indică împăratului
- 230.** Imperiul sasanid trece la ofensivă atacînd posesiunile romane din Asia Mică și Siria.
- 231—233.** Contraofensiva romană a lui Severus Alexander în Orient oprește temporar înaintarea sasanidă, fără a înregistra însă un succes durabil.
- 233.** O invazie a alamanilor în Galia îl obligă pe împărat să întrerupă campania din Orient și să se deplaseze la începutul anului 235 la Rin.
- 235 martie 19.** Severus Alexander și Iulia Mamaea sînt uciși la Megontiacum (Mamz), de către legiunile din Germania, reflex al nemulțumirii armatei față de politica filosenatorială a cercului din jurul împăratului. Sfîrșitul dinastiei Severilor. Maxim Tracul (C. Iulius Verus Maximinus) este proclamat împărat de către soldați.

235—284. „Epoca Anarhiei militare” — umătarea de sece cuprinsă între asasinarea lui Severus Alexander și cucerirea tronului de către Dioclețian, perioadă de contranș lupte civile și războaie de apărare a hotarelor Imperiului, reprezentată etapa acută a crizei este III. Toate formele de manifestare a crizei se acut la maximum. În numai 30 de ani se succed peste 25 de împărași și cimpărași, dintre care doar 2 sau 3 au su un sfârșit violent. Nici anul dintre împărași nu poate fi funda o dinastie proprie. În perioada anarhiei militare armata se impune a nu se pa sprijin și garant al autorității imperiale. În funcție de relațiile stabilite între autoritatea imperială și provinciile în care sînt cantonate forțe armate, acestea au o înfluență mai mare sau mai mică, sau de înțeleg. Galia în sfârșit. ● În condițiile anarhiei crizei factorul extern dobîndeste o pondere și însemnătate fără precedent în istoria ultimelor 3—4 secole. Obșnuit să poarte războaie externe, statul roman este constrins acum la o politică militară strict defensivă. Din răsărit la Tulrai și din Mauritania în Egipt însemul este supus unui continuu asediu și strîpșun în numeroase locuri, forțele invadatoare pătrund adine în provinci și chiar în Italia. Lupta evasi-neîntreruptă timp de o jumătate de secol pe cele două principale fronturi, Rin-Dunăre și Egeu, impune o mobilizare nemăsurată a potențialului material și uman, ducă la diminuarea coriunilor statale, soldindu-se chiar, în anul 238—274, cu o vremelnică dezambrare a acestuia. În trei mari diviziuni politice Apogeei crizei este atîna în ani domniei lui Gallienus (235—268). Reformele interne și victoriile militare din timpul domniei lui Gallienus, Claudius II Gothicul și Aurelianus cesează primelele depășiri crizei.

235—238. Domnia lui Maximin Tracul. Originar dintr-o familie de țărani din Tracia (n. 173), dotat cu o forță fizică terculeantă parcurge diversele trepte ale carierei militare de la simplu soldat la *praefectus* *trionum* (prelect al cruciilor) la granița R.ului înscănat în 234 cu pregătirea armatei pentru campania împotriva alamanilor. După proclamarea ca împărat Maximin nu solicită recunoașterea de către senat și nu va călca în scurta sa domnie în Roma. Sprijindu-se exclusiv pe armată, el duce o politică în ală apăsătoare pentru satisfacerea necesităților campaniilor militare pe care o resimt îndosebi păturile bogate, latifundiare și municipale, a căror ostilitate și-o atrage.

235. Campanie în Germania de la răsărit de limes împotriva alamanilor, încheiată cu victoria noului împărat — Maximin declanșează o persecuție împotriva clerului creștin, deși aplicată megal în diverse provincii, aceasta marchează noua atitudine — intransigentă — a autorităților romane față de această religie.

236/237. Lupte împotriva sarmațelor și dacilor liberi în regiunea Dunării majore, în urma cărora Maximin adoptă titlurile de *Sarmaticus Maximus* și *Dacicus Maximus*.

238 martie. Nemulțumirile împotriva guvernării lui Maximin Tracul răbufnesc în provincia Africa într-o puternică răscoală. Oetgenarul senator *M. Antonius Gordianus Sempronianus*, proconsulul Africii, din 237, este proclamat împărat de cercurile revoltate, asociindu-și la domnie pe fiul său *M. Antonius Gordianus Sempronianus* II (n. 192). Noul împărat este recunoscut și de senatu și poporul Romei care-l declară pe Maximin *hostis publicus* și cer tuturor guvernatorilor să nu recunoască autoritatea acestuia. Din rândurile senatului, este desemnat o comisie de 20 de consulari (*XX viri rei publicae curandae*), pentru a asigura apărarea Italiei. Într-o luptă din apropierea Cartaginei, forțele celor doi noi împărași sînt înfrunte de guvernatorul Numidiei, Capellianus și de trupele legiunii a III a Augusta, rămase loale lui Maximin. La nici o lună de la izbucnirea revoltei, Gordian II cade în luptă iar tatăl său se sinucide. La sfîrșit morții, celor doi Gordiani, senatul numește ca împărat, cu drepturi egale pe senatorii *M. Clodius Pupienus Maximus* și *D. Caecius Calpurnius Balbinus*. La presiunea pretorienilor, aceștia îl adoptă ca cezar pe *M. Antonius Gordianus* (13 ani), nepot al împărașilor uciși.

mai (sau iulie). Maximin pătrunde cu armata în Italia, dar este oprit în fața orașului Aquileia (care refuză să-i deschidă porțile. Nemulțumiri, de asediu, Prolungat al orașului, soldații îl acuză pe împărat și pe fiul său, asociat la domnie. Cei doi împărași din Roma, Pupienus și Balbinus, sînt uciși și, d. p. d. 99 de zile de domnie de către pretorienii, în timpul percutorului capitolului. Tînărul Gordian III rămîne singurul împărat.

238. Prima mare invazie a carpiilor, aliați cu gotii, în provinciile romane de la Dunărea de Jos este respinsă de *Tullius Menophilus*, guvernatorul Moesiei Inferioare. Războaiele lor ulterioare tot mai frecvente și mai profunde în teritoriile balcanice, sînt am ce în ce mai puternice și mai greu de respins. Gotii devin pentru aproape două secole cei mai periculoși dușmani ai Imperiului la Dunărea de Jos.

241. Gordian III se căsătorește cu *Furia Saemina Tranquillina* al cărei tată, *C. Furius Sabinius Aquila Timesitheus*, ajuns prefect al pretorienilor, exercită autoritatea efectivă în stat.

242. O invazie a carpilor și goților pustiește Moesia și Tracia.

În fața amenințării Siriei de către Shapur I campania romană în Orient, condusă cu talent de Timesitheus (în numele și în prezența împăratului), se soldează cu însemnate succese în Mesopotamia. După moartea lui Timesitheus în 243, M. Iulius Philippus (n. 204), fiul unui șec arab din regiunea Trachonitis (la SE de Damasc), devine prefect al pretoriului.

244. Plotinos din Lykopolis, ultimul mare filosof păgîn al antichității, creatorul neoplatonismului, întemeiază la Roma o școală proprie, care s-a bucurat apoi de sprijinul împăratului Gallienus.

244 februarie/martie. Împăratul Gordianus III este asasinat în apropierea Eufratului din ordinul lui M. Iulius Philippus (Filip Arabul), care se proclamă împărat. Încheierea luptelor împotriva perșilor din Mesopotamia începute de Gordian III.

245—247 Cea mai puternică invazie a carpilor împotriva posesiunilor romane de la Dunăre. În urma luptelor grele duse de Filip Arabul în această regiune, el adoptă titlul de *Carpius Maximus*. Consolidarea limesului Alutanus (de pe Olte) și fortificarea orașelor din Dacia sudică, Sucidava, Romula, Drobeta.

248. O coalție aliată din goți, carpi, taurali și bastarni invadează Dobrogea, dar sînt respinși de C. Messius Quintus Decius, legatul Moesiei.

martie 4. Filip Arabul serbează la Roma cu un fast impresionant împănirea a 1000 de ani, de la întemeierea orașului.

248. Nemulțumirile provocate de guvernarea lui Priscus, fratele împăratului, declanșează în Mesopotamia uzurparea lui Iotapianus, și a lui Uranus, preot al zeului Baal din Emesa, în Siria. Legiunile de la Dunăre din Moesia și Pannonia îi proclamă împărat pe Paratanos.

249 Senatorul C. Messius Quintus Decius, desemnat de Filip comandant al provinciilor dunărene (Moesia și Pannonia) restabilește ordinea, dar este el însuși (poate împotriva voinței sale) proclamat împărat în rîmne, la Viminacium de către trupele în fruntea cărora se află. (toamna) Bătălia de la Verona. M. Iulius Philippus este înfrînt și ucis. Originar din Illyricum (Pannonia Inferior), Decius este primul ilir care ocupă tronul imperial.

249/250 (iarna). Invazie puternică a goților în Moesia și Tracia, condusă de Kniva. Încercarea împăratului Decius

la Beroea de a-i forța să se retragă eşuează, goții continuînd jaful în Tracia unde asediază și cuceresc orașul Philopolis (azi Plovdiv), capitala provinciei. Timp de două decenii provinciile balcanice vor fi ținta predilectă a atacurilor întreprinse pe uscat și pe mare de goți și alte populații germanice din N. Mării Negre.

cca 250 În regiunile de la răsărit și nord de limesul danubian și renan au loc ample deplasări și restructurări de populații, grație cărora noi triburi germanice intră în contact cu Imperiul roman: francii, heruli, gepizii, ulterior vandalii. Triburile germanice de pe malul drept al Rinului inferior, constituite într-o confederație, încep să fie desemnate de romani după această dată sub numele de franci Ahați cu saxonii. francii întreprind treptate raiduri în Marea Nordului sau atacă limesul renan.

Stabilirea herulilor în N. Mării de Azov. ● Trib germanic originar din S. Scandinaviei, heruli sînt obligați, sub presiunea danezilor, să migreze spre S. la începutul sec. III e.n. O ramură se deplasează spre V, pe cursul inferior al Rinului, alta spre S. pe litoralul Mării de Azov de unde întreprind, alături de goți, incursiuni de pradă în Imperiu.

— Tot acum este menționat în vecinătatea Imperiului pentru prima dată în istorie un alt trib germanic: gepizii.

● Desprinși în sec. II e.n. din trunchiul goților gepizii își continuă un timp în regiunea deltei Vistulei o evoluție independentă. În migrația lor spre sud ating hotarele de NE ale Daciei la jumătatea sec. III, fiind înfrinți de goți în bătălia de la Gatis.

250. Prima mare persecuție anticreștină generalizată în întregul Imperiu. Edictul împăratului Decius a căruia politică religioasă se înscrie pe linia tradiționalismului roman, unune tuturor locuitorilor statului sacrificiu în cinstea zeităților clasice, prevăzînd aspre pedepse pentru cei care refuză. Persecuția încetează odată cu moartea împăratului.

Izbucnirea unei epidemii de ciumă în Egipt de unde se extinde apoi în restul Imperiului și bîntuie timp de două decenii.

251 iunie. Încercînd să intercepteze pe drumul de întoarcere goții lui Kniva care pususeră timp de peste un an Moesia și Tracia, împăratul Decius este înfrînt și ucis în bătălia

- de la Abrittus (Moesia). Pentru prima dată în istoria Romei un împărat cade într-o luptă cu „barbarii”.
251. Senatorul C. Vibius Trebonianus Gallus (n. 206), originar din Perusia (Italia) lăsat al celor două Moesia, este proclamat împărat de trupele de la Dunăre.
253. O nouă invazie a gotilor carpilor și altor populații de la sudul Dunării este respinsă de M. Aemilius Aemilianus, legatul celor două Moesia care, în urma acestei victorii, este proclamat împărat de trupele de la Dunăre (primăvara). Senatorul P. Lucinius Valerianus este însărcinat de împăratul Trebonianus Gallus cu concentrarea unor unități militare în Raetia în vederea confruntării cu M. Aemilius Aemilianus.
- (vara). Trebonianus Gallus și fiul său sînt acți de proprii soldați la Interamna, în Umbria înaintea batăbiei decisive cu Aemilian.
- septembrie. Proclamat împărat de trupe, Valerian se îndreaptă spre Italia, dar, înaintea confruntării hotărîtoare, Aemilian este ucis la Spoleto de trupele sale. Valerian își asociază la domnie fiul, P. Egnatius Lucinius Gallienus (n. 218). Încredințându-i așadar provincile din Europa, în timp ce el însuși se deplasează în Orient. Prima diviziune geografică a Imperiului.
- 253—268. Domnia lui Gallienus (pînă la dispariția lui Valerian în 259 e. este copleșită, apoi unea cîrmuitor) Criza statului roman din sec. III ajunge acum la apogeu. Gotii, quazi, dacii liberi, sarmații, alamanni, francii, maurii, perșii, atacă neîntrerupt granițele, pătrunzînd adînc în Imperiu. • Numărul uzurpatorilor crește rapid, legiunile cantonate în diverse provincii încearcă să-și proclame comandanții împărați. După 260, autoritatea romană este verificată în Orient de Odaenathus, principele Palmirei, iar în Occident — Gallia Spania și Britannia formează un stat separatist condus de fostul general M. Cassianus Latinius Postumus, autoritatea lui Gallienus limitîndu-se numai la Italia și provinciile dunărene. Cîo energie neobosită Gallienus, care se impune în această perioadă dificilă ca unul dintre marea împărați romani, încearcă să mențină unitatea Imperiului și să respingă atacurile la hotare înfrînd sub presiunea evenimentelor, o serie de reforme. Astfel, creează un corp mobil de intervenție compus din cavalerie grea, cu garuzoana la Mediolanum, înălțură reprezentanții ordinului senatorial,

de la conducerea legiunilor accelerează pătrunderea unităților auxiliare recrutate dintre barbari în armata romană. Filoelen asemenea lui Hadrian Gallienus, în ciuda epocii tulburii în care domnește, încearcă să sprijine și să încurajeze filosofia și arta.

- 254—259. Lupte grele la granița Rinului, care este străpunsă în repetate rînduri. În 257 francii traversează Galia și Spania și pătrund în Africa de Nord. O invazie a alamannilor este oprită de Gallienus lângă Milano (259). Abandonarea în 259 a limesului din Germania Superior și a ținutului numit „decumates agri” (Baden și Württembergul de azi), ocupat de alamani.
- 257 Împăratul Valerian declanșează o nouă persecuție anticreștină promulgînd un edict care interzice cultul creștin și obligă clerul sub amenințarea excluderii, să facă sacrificii zeilor tradiționali. În 258 un nou edict prevede pentru reprezentanții clerului a cîrmuirea senatorială și excluderea adepților ai creștinismului, pedeapsa cu moartea și confiscarea averilor (printre victime se numără Cyprianus, episcopul Cartaginei și papa Sixtus II din Roma). Edictele de toleranță ale împăratului Gallienus din 260 aștează persecuțiile, restituie comunităților bunurile confiscate și inaugurează o epocă de liniște care va dura pînă în anul 303, grație căreia biserica creștină devine un factor economic și ideologic important în stat.
- Gallienus poartă lupte în nordul Daciei împotriva dacilor liberi luînd titlul de *Dacicus Maximus*.
258. Guvernatorul Pannoniei, Ingenuus, este proclamat al Sirmium împărat de trupele sale dar rebeliunea este reprimată la Mîrsa de generalul lui Gallienus, Aureolus (originar din Dacia). La scurt timp aceleași trupe proclamă împărat pe generalul Regalianus (din neamul lui Decabal cum afirmă *Historia Augusta*) care după ce respinge un atac al sarmaților împotriva Pannoniei, dispare de pe scena politică.
259. Din 254 Valerian s-a aflat cea mai mare parte a timpului în Orient încredinșat să stăvilească atacurile neîntrerupte ale lui Shapur I împotriva provinciilor romane (însăși Antiohia, cel mai strălucit oraș al Asiei Mici, este jefuit de sasanizi). Înfrînt la Edessa, Valerian este făcut prizonier de către suveranul sasanid și moare în captivitate. Gallienus rămîne unicul conducător al imperiului, dar prestigiul Romei este grav știrbit. • În Orient Fulvius

- Macrianus, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Valerian, refuză să-l recunoască pe Gallienus și îi proclamă pe cei doi, fiu al său, împărați. Armatele sasanice pustiesc nestîn, emit Asia Mică și Siria. În aceste condiții, Septimius Odaenathus, principe al Palmyrei, succesor al lui Septimius Hauranes (exarh al Palmyrei în 251), preia, în numele împăratului legitim, Gallienus, lupta împotriva sasanizilor și uzurpatorilor.
259. Generalul M. Cassianus Latinus Postumus îl ucide pe fiul lui Gallienus, Saloninus, se proclamă împărat și întemeiază pentru 15 ani în Galia, un stat roman independent, cu reședința la Trier, la care izbutesc să ralieze Britannia și nordul Spaniei. Postumus creează un nou senat, numește guvernatori provinciali și bate monedă de aur proprie, respingând să consolideze granița Rinului, periclitată de atacurile germanice și să respingă toate atacurile lui Gallienus, care urmărea reintegrarea provinciilor în Imperiu.
261. Septimius Odaenathus reușește să-l elimine pe uzurpatorul roman în Orient și să izgonească armatele sasanice, întreprinzând chiar o campanie în Mesopotamia până în fața Ctesifonului. (262, Odaenathus primește un partea lui Gallienus tulburată de *dua Romanorum* și *corrector totius Orientis* recunoaște de fapt a situației creată: suveranul Palmyrei își extinde, în numele Romei și al lui Gallienus, propria autoritate asupra întregului Orient, asigurându-i securitatea.
- 266/267. După asasinarea lui Odaenathus, Zenobia, ambușoasa lui soț, se emană peșeză tratat de suveranitate română și inițiază, după 270, în navel, fiul ei minor, Vassallathus o politică de cucerire a tuturor provinciilor romane din Orientul Apropiat (Asia Mică apoi Egiptul), vizând crearea unui mare imperiu palmyrean independent.
267. Mare invazie a goților, alaii cu heruli și alți barbari, pe uscat și pe mare, în provinciile balcanice și din Asia Mică ale Imperiului. Sînt puși pe litoralul apusean și meridional al Mării Negre, insulele din Marea Egee și Mediterana Orientală, orașe înfrîntoare precum Atena, Corint, Argos, Sparta ca și pradă jafului. Gallienus reușește să i înfrîngă pe invadatori în bătălia de la fluviul Nestos, iar generalii săi distug flota goților din Marea Egee.
- 268 august. Gallienus este victima unei conjurații a generalilor săi, în timp ce asedia în orașul Mediolanum pe Aurelius (care îmbracă purpura M. Aurelius Claudius (n. 219), originar din Dalmatia, unul dintre generalii lui Gallienus, este proclamat împărat de către armată. El respinge în bătălia de la lacul Benacus o invazie a alamanilor pătrunși în N. Italiei.
269. Victorie răsunătoare a lui M. Aurelius Claudius, în bătălia de la Naissus (azi Nis, Iugoslavia) împotriva goților și herulilor care invadaseră Peninsula Balcanică. În adică, cucerirea *Gothici* și pune stavilă pentru câteva decenii, atacurilor acestor popor împotriva Imperiului. Goții, mîșig și sînt stabiliți în calitate de colon în Imperiu.
- 270 (începutul anului). Laueas, Goții moare de ciumă în orașul Sirmium din Pannonia. După o scurtă domnie a fratelui său, M. Aurelius Quintilius, în mai soldații din Pannonia îl proclamă împărat pe L. Domitius Aetianus, comandantul cavaleriei. Quintilius se sinucide fără a încheia să-și aser titlul.
- 270—275. Domnia lui Aurelian (L. Domitius Aurelianus). Originar din Moesia, fiu al unui, unul colon Aetian (n. 214) parcurge întreaga ierarhie militară cu la simpla soldat la comandant al cavaleriei sub Claudius II. La urcarea pe tron a lui Aurelian, Imperiul roman continuă să rămînă dezmorțat. Întregul Orient (provincii din Asia Mică și Egiptul) se află în stăpînire Zenobia, regina Palmyrei, care își proclamă fiu august marșal de înfrîntă ruptură cu Roma. În Occident, în creșea unor frămîntări interne, Regatul galic își continuă în timpul domniei lui Victorinus (268—270) și Iulius (270—273) sa, cuceririle. În Postumus, o existență de sine stătătoare.
- 270—271. Prin victorii raportate asupra multor armate, cașpilor și goților Aurelian reușește să consolideze din nou linia de demarcație. O invazie a alamanilor în N. Italiei este respinsă în 271, cu mari dificultăți, după bătălia de la Pavia. Aurelian inițiază construcția unor puternice fortificații de apărare ale Romei (zidul lui Aurelian, în lungime de aproape 19 km, capodoperă a tehnicii romane, încheiat în vremea împăratului Probus, păstrat pînă astăzi).
270. Aurelian respinge un atac al vandalilor la Dunărea mijlocie. ● Populație de neam germanic, locuind în sec. I î.e.n. în N. Peninsulei Iutlanda și N. Poloniei, ates-

tată în izvoarele istorice pentru prima dată de către Pliniu cel Bătrîn (sec. I e.n.), valaahii se separă în sec. II III în două ramuri, una occidentală, silingi (silingi) și una răsăriteană, hasdingi, (aslingi) migrați spre S până în A. Iliacii. În sec. IV se stabilesc în regiunea Iisiei, în vecinătatea vizigotilor.

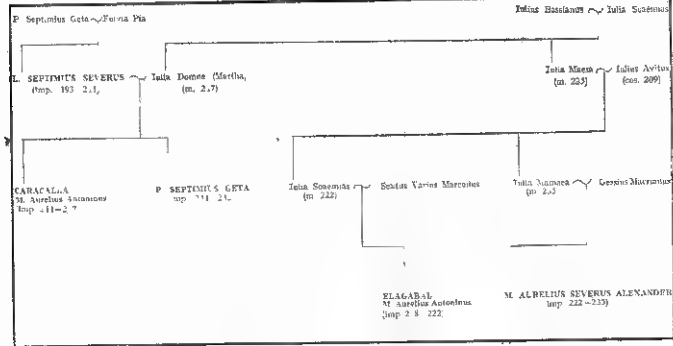
271. Sub presiunea atacurilor popoarelor migratoare a dacilor liberi din afara granițelor provinciei împăratul Aurelian dispune, în vederea consolidării frontierei pe Dunăre, retragerea armatei și administrației romane din Dacia. Cătrele administrației mari proprietari funciari, păturile urbane și gâte atașat prin poziția socială de stăpînirea romană se retrag în sudul Dunării în două provincii nou înființate: Dacia Ripensis și Dacia Mezentiana. Majoritatea populației autohtone puternic și irevocabil romanizată rămân în loc. O evaluare completă respunsă la logica și competența istorică este infirmată și de descoperirile arheologice ale ultimelor decenii. Populația romană locală își continuă o existență neîntreruptă, păstrîndu-și modul de viață anterior, de agricultori și păstori, devenind fundamentul transformărilor etnice, social economice și culturale de pe teritoriul românesc, impunîndu-se ca elementul de bază în procesul de formare a limbii și poporului român. Și după retragerea aureliană teritoriul Daciei continuă să fie înglobat în sfera de influență politică, economică și culturală a Imperiului care menține pe malul nordic al Dunării o serie de orașe fortificate adevărate raporte de pod în tentativele de recucerire a acestor teritorii.

271—300 În Dacia, evacuată de garnizoanele romane, pătrund triburile dacilor liberi. După anul 300 în spațiul de la nord de Dunăre se stabilesc treptat geții care exercită așteritatea pe lăna mai mult sau mai puțin nominală.

272. Înfrîngerea regatului Palmyrei. Așezarea așezarea o campanie în Orient împotriva armatei palmyrene în mare bătălie de la Antiohia și Emesa asediază și cu creșterea puterii oraș caravanelor Zenobia este capturată și dusă la Roma.

273. O răscoală a Palmyrei îl determină pe Aurelian să întreprindă o nouă campanie împotriva orașului cucerit și distrus de aceasta lăsat din temelii. Autoritatea romană este restabilită în întregul Orient.

DINASTIA SEVERILOR

IMPERIUL ROMAN TÎRZIU (DOMINATUL)

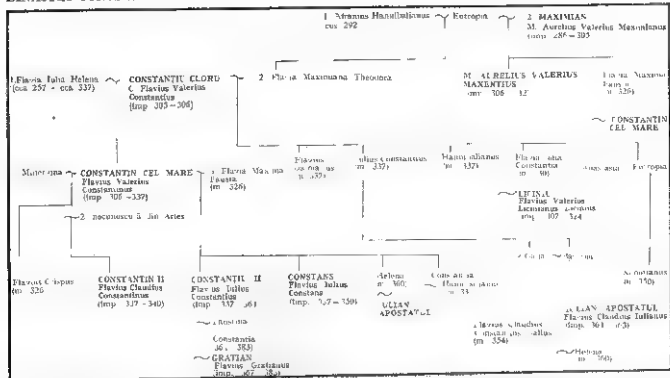

274. Lichidarea secesiunii Regatului gallic. Ultimul împărat, C. Pius Esauvius Tetricus, trece fără luptă în tabăra lui Aurelian, în ajunulătărilor decisive de pe Cîmpurile Catalaunice (la Châlons). Gallia și Britannia sînt reintegrate Imperiului Aurelian lichidează astfel cele două state separatiste de pe teritoriul Imperiului restaurînd granițele și unitatea statului și primește titlul de „*Restitutor orbis*” Adoptă titulatura de „*Dominus et Deus*”, pas însemnat pe lîna instaurării domnului Cultul zeului soarelui („*Deus Sol Invictus*”), este proclamat religia oficială
275. În drum spre Orient, în vederea începerii unei campanii împotriva Imperiului sasanid, Aurelian este asasinat la Byzantion
- decembrie. După moartea lui Aurelian, trupele lasă senatului sarcina desemnării noului împărat Alegerea acestuia se oprește asupra bogatului senator din Umbria, M. Claudius Tacitus, în vîrstă de aproape 75 de ani. În cursul campaniei întreprinse împotriva goților pătrunși în Asia Mică, Tacitus moare sau este ucis la capătul a numai 10-11 luni de domnie
- 276—282. Domnia lui M. Aurelius Probus. Fiul de soldat (n. în 232 în Sirmium), el însuși simplu soldat la începutul carierei, Probus ajunge *dux orientis* sub Tacitus, la moartea căruia este proclamat împărat de soldații săi. Continuă opera lui Aurelian de redresare a statului, respingînd atacurile popoarelor barbare la Dunăre și Rin la Eufrat și la hotarele meridionale ale Egiptului.
279. Primul atac al lung. zilor la frontiera renană a Imperiului.
- 282 septembrie. M. Aurelius Carus, originar din orașul Narbo din S. Galiei, este proclamat împărat de legiunile din Raetia și Noricum Carus numește pe cei doi fiu ai săi, M. Aurelius Carinus și M. Aurelius Numerianus, coregenți Carinus, rămas la Roma, este înscărunat cu *imperium*-ul asupra Occidentului și Africii, în timp ce, alături de Numerianus, Carus obține o serie de victorii împotriva perșilor, cucerind Mesopotamia moare în condiții tulburi în august 283 la Otesiphon
- 283 august. Cei doi fiu ai lui Carus sînt proclamați coîmpărați. Numerianus rămînd în Orient iar Carinus în Occident
- 284 noiembrie 17. După asasinarea lui Numerianus la Nicomedia, de către prefectul pretorului, Aper (socrul său), trupele îl proclamă împărat pe C. Valerius Diocles.

După restabilirea păcii în timpul domniilor împăraților Dioclețian și Constantin, imaginea pe care stănu romanii o aveau în noua epocă a Domnului este radical schimbată față de cea a principatului. Acum, în cadrul monarhiei absolute de drept divin, în care sistemul creditărilor însoțite este recunoscut, împăratul este considerat reprezentant al Dumnezeu pe pămînt Pentru locuitorii Imperiului, care cu toții sînt acum „supuși”, monarhul este „*dominus et deus*”, mai presus de orice nume al statului aureolat de nimbul supranaturalului El nu mai păstrează o viață în propriu și prinde două secole, primul din care celelalte și magistrații sînt alii, subordonat legilor, a cărui desemnare sau *consecrație* erau aprobate de senat și de laici, cu puțin teoretic, pe consimțămîntul poporului. Senatul, toate magistraturile de rezonanță republicană care mai ocupau un loc în arhitectura principatului au dispărut sau au fost reduse la simple elemente de decor. Locul lor este luat de atotputernicul și atotcuprinzătorul aparat birocratic care organizează și controlează toate sectoarele vieții statale Armata, care în primele două secole cantona pe lîne, păstrînd ancestrala structură organizatorică, este supusă și ea unor profunde modificări se compune acum din *limitanei* și *comitatenses* (armata de graniță și cea operativă), infanteria a cedat primului cavaierici. În unitățile tot mai numeroase recrutate dintr-o barbarie de pe ambele părți ale amesului, care devin principale forțe de șoc, cu gren mai poate fi înțeleasă o comandă dată în limbă latină. ● Barierile clare dintre diferitele categorii sociale ale principatului — asupra în statul autocrat societatea polarizîndu-se în două mari tabere: *honestiores* și *humiliores* — reprezentanții colegiilor profesionale sînt legați de meseriile lor, coloni sînt pierd și ei libertatea de mișcare. Rădăcinile marilor domenii agricole crește Latifundiarul își consolidează puterea creîndu-și un aparat de constrîngere propriu (*villos* înălțrite, sistem administrativ independent detașamente armate personale *bucellarii*) își extind domeniile și influența lînd sub ocrotirea lor (*patrocinium*) în pofida numeroaselor interdicții ale împăratului pe lîna din împrejurimi care căutau o apărare împotriva

- ia măsuri de consolidare a limesului, de reconstrucție a unor orașe și cetăți (Tomis, Dinogetia) și de refacere a drumurilor ● Încercarea de a reforma viața religioasă prin reactivarea vechilor culte (cultul lui Iupiter devine obligatoriu pentru întregul Imperiu), duce, în anul 303-304, la promulgarea a 4 edicte anticreștine care declanșează cea mai mare persecuție din istoria Imperiului împotriva acestei religii ● Pe plan intern și extern Imperiul depășește în timpul domniei lui Dioclețian criza sec. III. Dacă prin activitatea sa practică de redresare a Imperiului, Dioclețian se dovedește o personalitate a lumii noi din sec. IV, concepțiile sale politice (sprijinirea cucerilor politice în defavoarea monoteismului, refuzul principiului eredității dinastice în favoarea adopției), ei situeză mai degrabă în descendența marilor împărați ăli ai sec. III.
- 285.** Pentru a face față presunilor germanice și a reprimă revolta bagauzilor din Gallia, care se extinde Dioclețian încredințează apărarea Occidentului lui **M. Aurelius Maximianus**, un militar originar din Pannonia (n. cca 240), pe care îl ridică la rangul de cezar ● Izbură în Gallia în 283 răscoala bagauzilor constituie o aripă mișcare socială unind țărani liberi, coloni și sclavi, împotriva marilor proprietari funciari și a autorităților provinciale romane. Deși reprimată temporar de Maximian, ea se va răsfâșia treptat și în Spania și va izbucni din nou violent în prima jumătate a sec. V reprezentând una dintre cele mai puternice mișcări sociale ale antichității târzii.
- 286 aprilie 1.** La Nicomedia Dioclețian îi acordă lui Maximian titlul de august și implicit rangul de cointărat, încredințându-i administrarea și apărarea provinciilor occidentale. Poziția superioară a lui Dioclețian este evidențiată de cognomenul de *Iovius* față de cel de *Herculius* adoptat de Maximian.
- 286—288.** Maximian reprimă mișcarea bagauzilor din Gallia și luptă cu succes la Rin împotriva atacurilor burgunzilor, francilor, alamanilor și herulilor
- 286.** M. Aurelius Carausius (celt de origine), însărcinat de Maximian cu reprimarea piratilor franci și saxoni, stăpân al flotei din Canalul Mincin, se proclamă împărat în Britannia
- 292** Campania lui Dioclețian împotriva sarmaților de la Dunăre.
- 293 martie 1.** **Instituirea sistemului de guvernare al tetrarhiei.** Sub presiunea unor necesități imediate (frecvențele uzurpări interne și agresivitatea continuă a „barbarilor” la hotare), Dioclețian inițiază o originală reformă constituțională, sporind la 4 numărul conducătorilor Imperiului grupați acum într-un colegiu. Cei doi augusti li se adaugă doi cezari subordonați acestora. Fiecare împărțirea responsabilităților, în primul rând militare, și nu a Imperiului, sistemul tetrarhiei este menit (și reușește) să asigure unitatea acestuia, sporirea a utorității imperiale. Dioclețian, cu reședința la Nicomedia, în Bithynia, răspunde de administrarea și securitatea provinciilor orientale, având subordonat ca cezar pe C. Valerius Galerius care de la Sirmium, asigura paza Illyricum-ului, Macedoniai și Greciei. Maximian, din Mediolanum administrează Italia și Africa având în subordine pe cezarul Constantius Chlorus care, din Trier, veghează asupra Galliei, Spaniei și Britanniei. Cășătoria lui Maximian și a lui Galerius cu fiice o fiică a lui Dioclețian a lui Constantius Chlorus cu o fiică a lui Maximian vizează întărirea tetrarhiei, în care rolul lui Dioclețian rămâne predominant.
- 296.** Allectus, succesorul lui Carausius (pe care îl înlăturase în 293), este înfrânt în bătălia de la Londinium (Londra) de către armata lui Constantius Chlorus, debarcând în Britannia. Regatul separatist insular este lichidat, iar provincia reincorporată Imperiului.
- 296—298.** După cucerirea Alexandriei, Dioclețian reprimă uzurparca lui Domitius Domitianus și Aemilius în Egipt
- 296—298.** După respingerea triburilor nomade, care pustiau Africa de Nord Maximian pacifică provinciile din această zonă și reorganizează limesul african
- 297.** Constantius Chlorus obține la Vindonissa o importantă victorie asupra alamanilor, consolidând granița renană
- 297—298.** Război victorios împotriva Imperiului sasanid, purtat de Dioclețian și Galerius în Mesopotamia. La încheierea păcii, granița răsăriteană a Imperiului roman este fixată pe fluviul Tigris, iar Imperiul persan recunoaște suzeranitatea romană asupra Armeniei. Maxima expansiune teritorială a Romei în Orient.
- 299—306.** Construcția Termelor lui Dioclețian, unul din cele mai importante edificii ale Romei antice.

DINASTIA CONSTANTINIANĂ

301. *Edictum de pretiis venantium rerum* fixează prețurile maximale în Imperiu reflex al continuei scumpiri a mărfurilor și al devalorizării rînedei.

cca 301. În urma adoptării creștinismului de către regele Tiridates III, Armenia este primul stat în care acesta devine religie oficială.

303 februarie 23 *Edict* cea primului dintre cele 4 edicte care condamnă creștinismul inaugurează cea mai vastă și sîngeroasă persecuție anticreștină din istoria Imperiului, edictele nu au fost aplicate cu o severitate egală în diversele provincii, o rațiune geografică fiind manifestată în teritoriul subordonate direct lui Galerius și Dioclețian.

303—304. În timpul persecuțiilor anticreștine ale lui Dioclețian, textele martirologiilor creștine înregistrează un mare număr de martiri în Scythia la Tomis, Dinogetia, Noviodunum, fapt atestat și de descoperirile arheologice de la Niculitel și Axiopolis. Adus în sec. II-III prin intermediul unor coloniști în provinciile dinărene, creștinismul se răspîndește în sec. III-IV și pe teritoriul Daciei formîndu-se continuu at de vestigii paleocreștine de la Biertan Apulum, Petrușsa Napoca sau Sacidava. Termenii din limba română referitori la noțiunile fundamentale ale religiei creștine sînt în marea lor majoritate de origina latină dovadă grațioasă a continuității populației dacoromâne și străromâne pe teritoriul nord-dunărean.

305 mai 1 În deranta de a impune noul sistem constituțional, Dioclețian la Nicomedia și Maximian la Mediolanum a adăptat în aceeași zi rescrierile pe soane particulare, Dioclețian se retrage în palatul său din Salona (înde moare în 313 sau 316) iar Maximian în Lucania. Sfîrșitul primei tetrarhii (Galerius în răsărit) și Constantius Chlorus în apus sînt proclamați în cadrul celei de-a doua tetrarhii augusti acest nou-scaz rezart pe V. Maximinus Daza și F. Valerius Severus. Galerius a învîrtează Peninsula Balcanică și Asia Mică la Maximinus Daza, răsăritul Orientului și Egiptul Constantius Chlorus guvernează Britania Gallia și Spania iar Valerius Severus Italia Pannonia și Africa. În cadrul celei de-a doua tetrarhii autoritatea lui Galerius va fi domnătoare. Respingerea principelui eredității și menținerea adăptării ca bază a celei de-a doua tetrarhii vor provoca nemulțumirea lui Constantin (n. cca 280), fiul lui Constantius

- Chlorus, și a lui Maxentius (în cca 280), fiul lui Maximian, subminuind în perspectivă întregul sistem
- 306 iulie 25.** Moartea lui Constantius Chlorus la Eboracum, în Britannia. Prin proclamarea ca împărat a fiului său, **Constantin (F. Valerius Constantinus)**, de către trupele din Occident tetrarhia primește prima lovitură. Galerius îl proclamă pe **Flavius Valerius Severus** (soldat originar din Illyricum) ca august al Occidentului și, constrins de împrejurări, îl acceptă pe Constantin ca cezar.
- octombrie 28.** M. Aurelius Valerius Maxentius, fiul lui Maximian profitând de nemulțumirile trezite în Italia de politica fiscală a lui Galerius, este proclamat „*princeps*” la Roma de către garda prioritară și reușește să și impună autoritatea în Spania și Africa. Nerezunăstirea poziției sale de către tetrarhi declanșează primul război civil al celei de-a doua tetrarhii.
- 307 Valerius Severus** încearcă să i înălture pe Maxentius dar abandonat de trupe, se predă acestuia la Ravenna și este ucis în toamna anului 307; Maxentius se auto-proclamă cezar apoi august. M. Aurelius Maximianus reîntâie în viața politică și se proclamă august, încercând o apropiere de Constantin (care se căsătorește cu fiica sa Fausta).
- 308.** V. carul Africii **Donatus Alexander**, se revoltă împotriva lui Maxentius reușind să-și mențină timp de trei ani independența.
- noiembrie** În condițiile destrămării tetrarhiei, Dioclețian, Galerius și Maximian se întâlnesc într-o **conferință la Carnuntum**. Dioclețian refuză să îmbrace din nou purpura și să reîntre în viața politică. În vederea reconstituirii tetrarhiei, Maximian este constrins să renunțe la titlul de august. **Valerius Licinianus Licinus** un ofițer al lui Galerius originar din Illyricum (în cca 250) este numit august al Occidentului (în urma dispariției în 307 a lui Severus), Galerius rămâne august al Orientului, iar Constantin (în apus) și Maximinus Daia (în răsărit) sînt confirmați cezari.
- Maxentius, stăpîn al Italiei și Spaniei, este declarat uzurpator. Conferința de la Carnuntum declanșează protestul lui Constantin și Maximinus Daia, care îl obligă pe Galerius să le recunoască. În 310, titlul de augusti
- 310.** Maximian se proclamă la Arelate (Arles) pentru a treia oară împărat. Intrat în conflict cu Constantin, este înfrînt de acesta și cîmstrîns să se sinucidă la Massalia — Constantin ocupă Spania aflată în stăpînire a lui Maxentius.
- 311 aprilie 30.** Cu cîteva zile înainte de moarte, Galerius promulgă la Sardica (Sofia) un edict de toleranță care pune capăt persecuțiilor anticeștine declanșate în anul 303, mai 5. Moartea lui Galerius la Nicomedia. Imperiul este împărțit de facto între 4 augusti. Licinius devine stăpînul provinciilor europene răsăritene, Maximinus Daia ocupă după moartea lui Galerius Asia Mică pînă la Hadespont. Maximian se menține în Italia și reușește să recupe și Africa iar Constantin administrează Gallia, Spania și Britannia. Echilibrul fragil dintre cei patru augusti, fiecare dorind să devină unicul stăpîn al statului, declanșează o nouă epocă de războaie civile, încheiate în 324 prin victoria lui Constantin, care devine unicul stăpîn al Imperiului.
- 312.** După ce și asigură neatrănitatea lui Licinius, Constantin pînă unde era o armată în Italia de Nord, înfrînge forțele lui Maxentius la Turin și Verona și se apropie de Roma.
- octombrie 28.** **Bătălia de la podul Milvius**, la nord de Roma, încheiată cu victoria lui Constantin asupra lui Maxentius (care se înecă în Tibru). La Roma Constantin desființează cultul de pretoriene și inițiază o politică favorabilă creștinilor. Toate provinciile occidentale ale Imperiului sînt reunite sub autoritatea sa.
- 313.** Donatus din Casae Nigrae devine contraepiscop la Carthago. ● Erezia donatistă ia naștere în primul deceniu al sec. IV ca urmare a contradicțiilor economice, sociale și etnice dintre populația berberă rurală săracă, și proprietarii funciari și orășenii romanizați din Africa de Nord. Deși condamnat, se sinucide Iserius, persecutată de statul roman, donatiștii, grupați în bande (*circumcelliones*), parcurg provinciile africane atacînd proprietățile bisericilor catolice și ale marilor latifundiar. Erezia donatistă se menține pînă la venirea cuceritorilor arabi la sfîrșitul sec. VII.
- 313 februarie martie.** Întrevedere la Mediolanum între Constantin și Licinius. Cei doi împărați, convini în a preciza prin scrisori către funcționarii din provincii edictul de toleranță în favoarea creștinilor dat de Galerius în 311

și retrocedarea bunurilor bisericii confiscate în timpul persecuțiilor. Măsurile prin care creștinismul devine o religie egală în drepturi cu celelalte culte din Imperiu sînt cunoscute sub numele de „edictul de la Milano”. Căsătoria surorii lui Constantin, Constantina cu Licinius pecetluiește alianța dintre cei doi împărați.

313. (primăvara). Război între Licinius și Maximin Daia în bătălia de la Adrianopol (30 aprilie). Licinius este victorios în fața adversarului său care pătrunsesse în Tracia. Retras în Asia Mică Maximin Daia moare în cursul verii în orașul Tarsus. Licinius rămîne împărat al Orientului, iar Constantin al Occidentului.
315. Luptele lui Constantin împotriva francilor și alamanilor la Rîn împăratul primește cegomenul „cel Mare”. Înăugurarea Arcului de triumf al lui Constantin la Roma.
316. Contradicțiile dintre cei doi împărați declanșează un nou război civil. Constantin obține loai victorie în bătălia de la Cibalae (Pannonia) și Campus Ardensis (Tracia), dar confruntarea se încheie printr-o pace de compromis. La 1 mai 317 doi fi ai lui Constantin, Crispus și Constantin II și un fiu al lui Licinius (Constantinus) sînt ridicați la rang de cezari. Abandonarea ideologiei tetrarhice în favoarea principiului dinastice.
317. Retorul și filozoful L. Caeilius Firmianus Lactantius devine educatorul fiului lui Constantin cel Mare, Crispus. *De moribus persecutorum* opera acestui „Cicero creștin” cum a fost numit Lactantius, ce prezintă de pe poziția apologetică creștine viața și moartea împăraților care a persecutat noua religie reprezintă o bogată sursă de informații asupra istoriei începutului sec. IV.
320. Adușirea disensiunilor dintre Constantin și Licinius. Licinius protejează și este susținut de cercurile păgine din Orient interzicînd sinodurile și tolerînd persecuții locale anticeștine.
- cca 320. Întemeierea primelor mănăstiri creștine în Egipt și Palestina de unde monahismul se răspîndește în întregul Orient și, către sfîrșitul sec. IV, și în Occident.
321. Introducerea duminicii (*dies solis*) ca zi de sărbătoare în Imperiu.
324. Războiul civil dintre Licinius și Constantin. Licinius se sprijină pe cercurile păgine ale populației, iar Constantin cel Mare pe cele creștine. Înfrînt în două mari bătălii la Adrianopol (Iulie) și Chrysopolis în Asia Mică (septem-

brie), Licinius este capturat și executat în anul următor la Thessalonica.

324. După eliminarea lui Licinius, Imperiul este reunificat și supus autorității unui singur împărat (situație nemaiîntîlnită din 285). Constantin, care se revendică alesul pe pămînt al divinității, unice Politeismului tetrarhiei este abandonat în favoarea monoteismului, care devine fundamentul ideologic al monarhiei despotice iar principalul adoptiviu este înlocuit de cel al eredității dinastice (între 317 și 333 Crispus, Constantius II, Constantinus II și Constantius al II-lea Constantin, sînt ridicați la rang de cezari). Constantin a continuat și a desăvîșit toate reformele inițiate de Dioclețian. Numărul provinciilor este ridicat la 117 grupate în 4 moceze și 1 prefecturi (Orient, Illyricum, Italia și Gallia). Armata, în care barbarii găseseră acces în numări tot mai mare, se împarte acum definitiv în trupe de graniță și trupe de campanie. Ierarhia funcționarăscă și ceremonialul de carte, care gravitează exclusiv în jurul monarhiei. Își dobîndesc statuarea definitivă. Elitic imperiale stipulează legarea de gîle a colonilor și de profesiune și locuințe a unor largi categorii de locuitori. Prin crearea unei noi monede de aur (*solidus*), este abandonată politica economică a principatului, bazată pe argint, în favoarea auriului ca bază a sistemului monetar imperial. Această măsură favorizează clasa marilor proprietari funciari care devine principalul suport social al noului regim politic și înfrîntărește situația economică a celorlalte clase și categorii sociale.
- Consolidarea economică, politică, juridică a Imperiului în timpul domniilor lui Dioclețian și Constantin are un firesc corolar în tendința de redeșteptare a vieții spirituale (în prim simptome al acestei renăsceri îl constituie noua înflorire a sfîrșitului clasei în strînsă legătură cu dezvoltarea învățămîntului (sprijinit substanțial de ambii împărați). Operele marilor autori latini sînt amplu studiate — sub aspectul limbii, metricii, ideaticii lor (Servius Honoratus este autorul unui celebru comentariu al operii lui Virgiliu, Aelius Donatus se apleacă asupra teatrului lui Terențiu, Norius Marcellus excerptează în marelui său lexicon — *De compendiosa doctrina* — numeroase texte vechi). Literatura își revine însă cu greu din eclipsa anilor de criză. Elocvența păgînă trăiește prin *Panegiricele* unor autori gali, iar lucrările retoricilor

creștini Arnobius și Lactantius se înscriu printre ultimele scrieri cu caracter apologetic. În această perioadă Roma dobândește altitudinea și edificii monumentale impresionante mai mult prin masivitate și bogăția ornamentală decât prin eleganță și armonia proporțiilor. Termek lui Dioclețian, Arcul de triumf al lui Constantin și c. Construcții grandioase se ridică și în noile reședințe imperiale (Basilica lui Maxentius din Roma, palatul lui Constantin din Trer, terți de și Porta Nigra din aceeași oraș, vila lui Dioclețian din Salona, azi Split, palatul și mausoleul lui Galerius din Salonic etc.). Detașarea de tradiția romană, specifică dinastiilor lui Constantin, este vizibilă și în sculptura și mai ales în pictura epocii. Motivel clasice de decor sînt eloga ordonate și în mai mult locuri se vede din Vechiul și Noul Testament, dar realismul, un caracter brutal al secolului trecut este înlocuit treptat în pictură de o tot mai a certă schematizare. ● Interesul în întărirea unității bisericii creștine, ca sprijin al puterii imperiale, Constantin a intervenit în conflictele ecologice lăund peștii împotriva schismelor și erzelor. Asvirea a lui Augustus fonditor al principatului putu- tinea sa cu o reformitoare Constantin impuneă un nou curs istoriei romane, însă arăta realul regn și lăie dominatul propriu în același timp nașterea unui nou imperiu, cel lui zantin.

325. Are loc la Niceea, în Asia Mică, primul Conciliu ecumenic al bisericii creștine. Convocat din inițiativa lui Constantin, congresul urmărea restabilirea unității biserice, amenințată de conflictul ecologice dintre presbiterul Arius și episcopul Alexandros din Alexandria. Sub presiunea reprezentanților Alexandriei, tezele lui Arius, arrianismul, sînt repudiate ca erze, dar acesta exaltă. Congresul pune bazele dogmatice și canonicale bisericii creștine. Pînă la denunțarea conciliului de arrianismului ca erze și completă lui interdicție la conciliul din 381, conflictul dintre acesta și ortodoxismul niceean va frământa stăruita peștii și lăitate de veacuri nu mai bine ca, ci se viața peștii a Imperiului. Athanasios, episcopul Alexandriei (328-373), sprijinit de biserica din Roma, va deveni cel mai aprig apărător al credinței niceene. Adoptarea arrianismului către Ulfilas, episcopul masonilor al gotilor, a contribuit la înăbușirea creștinității religie a germanilor (vizigoti, ostrogoti, Vandali s.a.).

creștinați, adăugînd divergențelor dintre germanii stabiliți în Imperiu și cetățenii romani la deosebirea etnică și pe cea de credință

325 Eusebios, episcop al Caesareei, personalitate din anturajul lui Constantin cel Mare încheie redactarea primei sinteze censate a evoluției bisericii creștine. *Istoria ecclésiastica* în 10 cărți. Considerat părințele istoriografiei ecleziastice, Eusebios este și autorul unei *Cronici universale* pînă în anul 303, tradusă din greacă în latină și completată pînă în 378 de Hieronymus, al unei opere apologetice, precum și al așa numitei *Vieți a lui Constantin cel Mare*, scriere panegirică elaborată în anul 337

326 Excutia lui Crispus (fiul lui Constantin și al Minervinei) prima sa soție, și a Faustei (ra de a doua soție a lui Constantin), în urma unui intrighi de palat

328 Iulie 5. Inaugurarea oficială a podului peste Dunăre constituit de arhitectul roman Theophilus Patricius între Sucidava și Oescus reflectă importanța dobîndită de regiunile nord-dunărene pentru Imperiu. Constantin cel Mare continuă opera de refacere a graniței tinărene începută de Dioclețian: a reconstruit cetatea Tropaeum Traianum a înălțat Noviodunum Ulpium (omus Histria, a anexat în N Dunăre — în Oltenia și Olmpia munteană — un important teritoriu, a reconstruit cetățile de la Dierna Drobeta Sucidava și Tomis, a înălțat pe malul stîng al fluviului o nouă fortăreață Constantiniana Dalme

330 mai 11. Inaugurarea oficială a Constantinopolului (fondat pe locul vechiului Byzantion întenciat de colonistii greci din Megara la 660 î.e.n.), ca nouă capitală a Imperiului roman. Recunoștinț excelentă poziție strategică și comercială a orașului de pe Bostor situat la granița dintre Orient și Occident. Constantin inițiază în 324 un vast program de construcții care transformă Constantinopolul într-o strălucită metropolă. Organizarea administrativă a noului capitale este pînă la cca a Romei, iar locuitorii ei cîștigă aceleași privilegii ca și cei din orașul de pe malurile Tibrului. Stabilirea capitalei la Constantinopol este, în același timp, o mărturie grăitoare a preponderenței dobîndite de provinciile orientale ale Imperiului roman față de cele apusene. Capitală a Imperiului bizantin „Noua Romă” va supraviețui încă un mileniu. Cetățile Eterne, prăbușite în 476 sub loviturile „barbarilor”.

în apropiere de orașul Nicopolis ad Istrum Biblia tradusă de el din limba greacă în gotă este cel mai vechi text literar germanic păstrat

341—342 Campania ale lui Constant la Rinul inferior împotriva francilor urmate de lupte în Britannia împotriva pictilor și scoților.

cca 350—360. Hunni, popor nomad de neam turanic originar din Asia Centrală ocupă ținuturile dintre Volga și Munții Caucaz locuite de triburile iranice ale alamanilor. O parte dintre alani va fi supusă de huni și va urma pe acrișia în migrația lor spre vest, alții se va refugia din fața temerilor călăreți și va pătrunde în 406 întrupeună cu suebi și vandali, în Galia, apoi în Spania

350 ianuarie 18. Severitatea atitudinii față de armată și austeritatea pontică fiscale a lui Constant declanșează complotul lui **F. Magnus Magnentius**, care este proclamat împărat la Autun în Galia. Constant fugă, dar este ucis în apropiere de Pinner. Magnentius primul uzurpator de origine barbară pe tronul Imperiului păgân dovedește reale capacități diplomatice-organizatorice fiind recunoscut în scurt timp în întregul Occident. ● Retragând forțe care apărau frontiera Rinului în vederea confruntării cu Constantin II, Magnentius slăbește capacitatea defensivă a Galiei de NE, care este pusă în anii următori în repetate rânduri de alamanii

351 septembrie 28. Magnentius este înfrânt de Constantin II la Mursa (Pannonia), în cea mai sângeroasă bătălie a secolului, el se retrage înfrânt în Italia apoi în Galia.

353 august. Înfrânt din nou, la Murs Seleuci, Magnentius se sinucide la Lugdunum. Constantin II devine unic stăpânitor al Imperiului roman, impune arianismul ca doctrină obligatorie pentru întreaga biserică creștină

354. După ce a funcționat ca profesor la Atena, Constantinopol și Niceea, retorul grec **Libanios**, cel mai vestit orator și stilist al secolului, se stăpânește definitiv în orașul natal Antiohia unde va rămâne până la moarte (393). Numeroasele sale cuvântări (peste 60) și scrisori (1544) oferă o imagine amănunțită și vie a societății contemporane.

355 noiembrie 6. Constantin II îl desemnează pe nepotul său, **F. Claudius Iulianus** (n. 331), cezar al provinciilor din Occident.

357. În bătălia de la Argentorate (Strasbourg), Iulian obține o răsunătoare victorie asupra alamanilor. Prin succesele

reputate în luptele împotriva francilor, chamavilor și alamanilor, reușește să restabilească frontiera de pe Rin a Imperiului.

360. **Sextus Aurelius Victor** publică *Caesares* compendiu al istoriei imperiale în tradiția istoriografiei moraliste cuprinzând biografiile împăraților între Augustus și Constantinus II

februarie. Trupele din Occident, care refuză să plece în campania din Răsărit împotriva Imperiului sasanid, îl proclamă la Lutetia (actualul Paris) împărat pe Iulian.

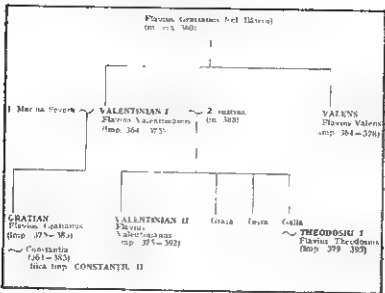
361. Constantin II încheie războiul cu Persia sasanidă, reactivat de invazia lui Shapur II în 359 în Mesopotamia și moștrăzăz trupe pentru o campanie în Apus împotriva lui Liban. În drum spre Occident el moare la Farsos în Cilicia la 3 noiembrie fiind înlocuit asemenea tatălui său, pe tatăl de moart. În decembrie Iulian este recunoscut la Constantinopol unic împărat al întregului Imperiu.

361—363. **Domnia lui Iulian Apostatul.** Elev al vestitilor retorici și filozofii neoplatonici Libanios din Antiohia și Maximus din Tyr, devenit el însuși adept al neoplatonismului, Liban pătrunde în 351 religia creștină. Întreaga sa domnie stă sub semnul reînnoirii anticeștine și încredințării de reînviere a cultelor păgâne, a obiceiurilor și moravurilor vechi romane. După o serie de edicte de toleranță care autorizează culturile păgâne și reabilitarea templelor, împăratul adoptă o serie de edicte anticeștine, care-l aduc cognomenul „Apostatul” (considerat de creștinii ca aservitoare păgâne un împărat ideal Iulian este apreciat de autorii creștini ca un mare așezmă al statului. Regata și mult laterală sa operă literară (panegirice, scrisori, satire ș.a.) ne dezvăluie o personalitate complexă și sensibilă.

363 martie. Începutul unei mari campanii împotriva Imperiului sasanid. După succese initiale care îl duc până sub zidurile Tespionului Iulian este obligat să se retragă Râni în lupta de la Maranga moare câteva zile mai târziu, la 26 iunie. **Sfârșitul dinastiei constantinene.**

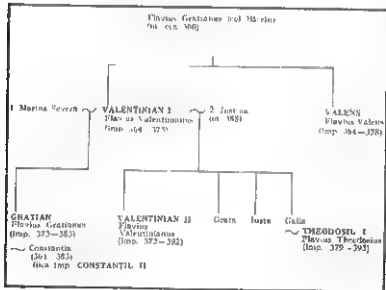
iunie 27. **Flavius Iovianus** (n. 331 la Singidunum), *primicerius domesticorum* (șeful gărzii împăratului), este proclamat împărat de către armată. În fața dificultăților ranpaniei din Mesopotamia el încheie cu Shapur II o „pace de 30 de ani”, renunțând la cea mai mare parte a Mesopotamiei romane și la suzeranitatea romană asupra

DINASTIA VALENTINIANĂ

- Armeniei Iovianus revocă edictele anticreștine ale predecesorului, său acordând bisericii toate vechile privilegii. Mort accidental la 17 februarie 364 la Dadazana (Gaetia) în drum spre Constantinopol Iovian este ultimul împărat roman cărui i se mai acordă după moarte apoteoză.
- 364 februarie 25, Flavius Valentinianus**, fiul unui modest ofițer (n. 321 la Cibalae, în Pannonia) este proclamat împărat la Niceea de către armată. La 28 martie Valentinian I îl numește cospărat pe fratele său, **Flavius Valens**, cărui i încredințează guvernarea Orientului, rezervând pentru sine conducerea Occidentului (reședința Trier). Cele două părți ale Imperiului sînt administrate separat (împărțirea curții și armatei).
- 364—375.** Domnia lui Valentinian I, ultima perioadă în care Occidentul își menține ascendența asupra Orientului. Spirit activ și energic el are mari merite în întărirea granițelor de pe Rin și Dunărea mijlocie ale Imperiului, respinge atacuri ale alamanilor în Galia (368), ale francilor și saxonilor. Este constant preocupat de îmbunătățirea administrației și a legislației, adept al ortodoxismului niceean manifestă, în același timp, toleranță față de cultele păgine.

DINASTIA VALENTINIANĂ

- 364—378.** Domnia lui Flavius Valens în Orient.
- 365.** Cunoscutul retor și poet D. Ausonius Magnus din Burdigala devine educatorul lui Grațian, fiul împăratului Valentinian I.
- septembrie 28.** Procopius, un înalt demnitar înrudit cu Iulian Apostatul, este proclamat împărat la Constantinopol recunoscut în Tracia și Bithynia, este înfrânt de către Valens la Nakoleia în Asia Mică (27 mai 366), făcut prizonier și executat.
- cca 367.** Eutropius, funcționar de curte (*magister memoriae*) al împăratului Valens, publică *Breviarum ab urbe condita* compendiu al istoriei romane, în 10 cărți de la fundarea Cetății eterne la moartea lui Iovian (364). Tradusă la cca 180 în limba greacă Senteza sa a avut o largă circulație în antichitatea târzie și în evul mediu.
- 367—369.** Luptele la Dunărea de Jos împotriva vizigoților care amenințau provinciile romane și-l sprăjinseră pe uzurpatorul Procopius, se încheie cu o pace de compromis (la Novodunum, pe Dunăre) între Valens și Athanarich.
- 368—369.** După respingerea unei invazii pustitoare a pictilor scotilor și atacurilor în Britannia, generalul Theodosius (tatăl viitorului împărat) reinstalează dominația romană pînă la valul lui Hadrian.
- cca 370.** În înaintarea lor spre vest, hunii nimicesc regatul ostrogoților din N. Mării Negre condus de regele Ermanarich și atacă în anul următor triburile vizigote, stabilite la apus de fluviul N. Mării. O mare parte dintre ostrogoți, va fi supusă de huni, urmându-i pe aceștia pînă pe Cîmpurile Catalaunice (451), o altă grupare, condusă de Alathius și Saphrax, se va refugia în 376 împreună cu vizigoții în Imperiul roman. Pătrunderea violentă a hunilor în regiunile nord-pontice este considerată data tradițională a începutului mării migrații a popoarelor. Denumire generică dată ampleror deplasări de întregi popoare germanice (ostrogoți, vizigoți, vandali, franci, suebi, burgunzi, gepizi, longobarzi ș.a.), turcice (huni, avari), iranene (alani) din sec. IV—VI, marea migrație afectează întreaga Europă și are profunde repercusiuni asupra istoriei Imperiului Slăbit de criza internă, Imperiul roman de apus nu va putea împiedica stabilirea pe

- teritorial său a unor popoare germanice și organizarea lor sub forma unor regate independente, fenomen ce va culmina cu însăși dispariția sa istorică
- 372** Firmus fiul unui principe maur, din *Mauretaniae*, sprijinit de populația maură și de donatiști se proclamă împărat, în Africa de Nord. Este înfrânt și făcut prizonier de generalul Theodosius în 374
- 375.** Generalul Flavius Theodosius este executat în Africa, la Cartagina, în urma unui proces de *les maiestatis*. Fiul lui Flavius Theodosius, se retrage pe domeniile sale din Spania.
- 375—602.** Sub presiunea popoarelor migratoare populația daco-romană din vechea Dacie este obligată să abandoneze vechile așezări urbane și să ducă în modeste comunități sătești, o viață adaptată economiei agricole și pastorale, cit și noulor condiții istorice. Valurile popoarelor barbare care traversează spațiul carpato-danubian exercitând temporar hegemonia politică (vizigoți, huni, gepizi, avari) frînăază ritmul dezvoltării socio-economice și politice a populației române autohtone. Descoperirile arheologice atestă în zecile de așezări din aceste regiuni, în sec. IV—VIII, un singur element etnic stabil numeric majoritar, cu o existență neîntreruptă, care, în viața sa cotidiană perpetuează vestigii ale culturii materiale și spirituale din vremea stăpânirii romane în Dacia. ● Până în sec. VI Dunărea rămâne hotarul nordic al Imperiului roman apoi al celui bizantin, iar Dobrogea o provincie de limbă și cultură romană astfel încât relațiile populației autohtone din nordul fluviului cu romanitatea sud-dunăreană se mențin necurmăte. Prin puternicele cetăți romane de pe țărmul nordic al Dunării, prin reocuparea temporară a unor regiuni vaste din Cimpia munteană, îndeosebi în vremea lui Constantin cel Mare și Iustinian, spațiul carpato-dunărean rămâne printr-un legat economic, politic și cultural de Imperiu. Prevențele internuigratice constituie un alt factor de întărire a romanității nord-dunărene. Astfel, romanizarea populației autohtone din spațiul carpato-dunărean-balcanic continuă și după părăsirea Daciei (271), așa încât procesul de formare a limbii și poporului român ca un popor romanic se cristalizează în hnu mar, în sec. VI—VII, pentru a se încheia în secolele următoare.

- 375 noiembrie 17.** Moartea lui Valentinian I la Brigetio în Pannonia în timpul unor tratative cu quazi și sarmați Flavius Gratianus (n. 359 la Sirmium) fiul lui, ridicat în 367 la rang de august, devine împărat al Occidentului, obținând și tutela asupra fratelui său vitreg Valentinian II, proclamat la vârsta de 4 ani (22 noiembrie 375) cointmpărat în Italia, Illyricum și Africa.
- 375—383.** Domnia lui Gratian în Occident. Influența retorului D. Ausonius Magnus fost educator al împăratului, este determinantă la curtea din Trier
- 376.** Sub presiunea hunilor, numeroși vizigoți conduși de Frithigern solicită admiterea lor în sudul Dunării, pe teritoriul Imperiului. În scurt timp, peste 200 000 de vizigoți urmați de ostrogoți conduși de Alatheus și Saphrax se stabilesc în choceza Tracia
- 377.** Jaful la care sînt sîpuși vizigoții refugiați în anul anterior în Imperiu de către autoritățile imperiale locale, declanșează o mare răscoală antiromană. Împreună cu sclavi și coloni care li se raliază, vizigoții pustiesc Peninsula Balcanică
- 378 august 9.** În bătălia de la Adrianopol, armata romană este înfrîntă de vizigoții răsculați conduși de Frithigern, sprijiniți de contingente ostrogoate. Valens care nu așteptase sosirea efectivelor din Occident, comandate de Gratian moare pe cîmpul de luptă. Prima afirmare a cavaleriei ca forță hotărîtoare în marile bătălii. După moartea lui Valens, ultimul împărat care sprijina arianismul, acesta începe să piardă teren în confruntarea cu ortodoxismul neclean
- 379 ianuarie 19.** Generalul Flavius Theodosius (n. 347 în Cauca, Spania) este numit cointmpărat la Sirmium, de către Gratian, care îi încredințează prefectura dunărene și orientale.
- 379—395 Domnia lui Theodosius I.** Originar dintr-o bogată familie din N. Spaniei fiul unui talentat general al lui Valentinian I Theodosius îmbrățișează el însuși de tînră cariera armelor. Spirit energic și autoritar a întreprins o serie de măsuri vizînd întărirea capacității de rezistență a Imperiului (reformă în domeniul dreptului, fiscalității și finanțelor). În vremea sa se accentuează fenomenul de „barbarizare” a armatei generalilor germanici revenindu-le un rol tot mai determinant în stat (Hellebach, Richomer, Stilicon). În domeniul politicu religioase,

se îndepărtează de arianism sprijinind categoric ortodoxismul începutul combaterii sistematice a cultelor și ideologiei păgine. El însuși, posesor al unei culturi solide, acordă un sprijin substanțial literaturii și artelor. Întreaga sa activitate îl impune neîndoielnic pe Teodosius I ca cel mai însemnat împărat al ultimelor decenii ale sec. IV.

cca 380. Ammianus Marcellinus, ultimul mare istoric roman al Imperiului, originar din Antiohia, se stabilește la Roma. Aici elaborează în următorul deceniu, cele 31 de cărți ale unei istorii a faptelor împăraților de la Nerva (96) la Valens 378, *Res Gestae*, din care s-au păstrat cele referitoare la anii 353—378 (cărțile 14—31).

380. Cu aprobarea împăratului Grațian ostrogoții conduși de Alathius și Saphrax (împreună, cu importantă grupuri de alan, și vandali, se stabilesc ca foederati în Pannonia **februarie 28**. Elicul de la Thessalonica. Condamnarea erzelor și interzicerea arianismului în Orient. Crezul de la Niceea devine religie de stat obligatorie pentru toți supușii Imperiului.

381 mai-iulie Are la Constantmopol al doilea conciliu ecumenic al bisericii creștine. Fixarea definitivă a Credo-ului.

382. Renunțarea lui Grațian sub presiunea bisericii, la titlul de *pontifex maximus* (deținut de toți împărații începând cu Augustus) marchează, în mod simbolic, detașarea categorică de vechea tradiție romană. **octombrie 3**. Tratat (*fodus*), încheiat între Imperiu și vizigoți. Aceștia primesc oficial dreptul de a se stabili în calitate de foederati între Balcani și Dunăre, în dioceza Tracia. Autoritățile romane, aflate în imposibilitate de a-i înmici sau respinge în afara granițelor pe vizigoți pătrunși în 376 în Imperiu, sînt constrinse să accepte stabilirea „barbarilor”, cu propria lor organizare social-politică, pe teritoriul statului, în schimbul serviciului în armata romană. Marea majoritate a armatei este formată acum din unități barbare, iar principalele posturi de comandă sînt deținute de generali barbari. Pătrunderea în număr tot mai mare a germanilor în armată și aparatul de stat va declanșa în societatea romană o puternică reacție antibarbară, mai violentă și radicală în partea de răsărit a Imperiului.

383 (primăvara). Clemens Magnus Maximus, comandantul forțelor militare din Britannia, este proclamat împărat de trupele din această provincie. Grațian, care încearcă să i se opună în Gallia, este abandonat de soldați, săi și ucis la 5 august, la Lyon, de Andragathius. Magnus Maximus este recunoscut împărat în Britannia, Gallia și Spania și tolerat datorită împrejurărilor dificile din Orient, și de Theodosius I, el își fixează reședința la Trier.

384. Q. Aurelius Symmachus devine *praefectus urbis* la Roma. Retor și orator de talent, autor de scrisori și panegrice, Symmachus este animatorul cercului aristocratic senatorial păgîn din Roma, care la finele sec. IV încerca să opună creștinismului reînvierea moștenirii culturale vechi romane (de ex. „editarea” unor noi edituri din Titus Livius și Vergiliu).

386. Generalul Promotus respinge un atac al ostrogoților conduși de Odotheus, la Dunire. O parte din ostrogoții învinși sînt stabiliți în Asia Mică, în Frigia.

387. Magnus Maximus ocupă Italia, urgonindu-l pe Valentinian II, care se refugiază în Orient, se declanșează astfel conflictul deschis cu Theodosius I.

387. Tratat de pace între Theodosius I și regele sasanid Shapur III (383—388). Împărțirea Armeniei între Roma (1/5) și Persia sasanidă (4/5).

388. Armata lui Maximus (rămăsa la Aquileia) este înfrîntă la Suscia și Poetovio de Theodosius. La 28 august Maximus este ucis în Aquileia de soldații învingătorului Valentinian II este reinstalat în partea occidentală a imperiului, dar domina sa este tutelată de generalul franc Arbogast.

391 februarie 24. Edict imperial prin care se interzice frecventarea templelor și efectuarea jertfelor, este completat de cel din 8 noiembrie 392 care interzice toate cultele păgine pe cuprinsul statului. Creștinismul este decretat ca unică religie a Imperiului roman.

392. Generalul Flavius Stilicon luptă cu succes împotriva unei invazii vandale la Dunărea de Jos. Fiul unui vandal aflat în serviciul Romei, Stilicon (n. 365) se impune ca un talentat militar, devine în 391 *magister militum per Thracias*, iar în 394 comandant suprem al trupelor din Occident. În 383 el se căsătorește cu Serena, nepoata împăratului Theodosius.

mai 15. Asasinarea lui Valentinian II de către generalul franc Arbogast. La 22 august, în Gallia, acesta proclamă

împărat pe rectorul Flavius Eugenius, nerecunoscut de Theodosius I. Sprijinit de cercurile senatoriale conservatoare din Roma grupate în jurul lui Nicomachus Flavianus, Eugenius întreprinde ultima tentativă de restaurare a cultelor păgine în Imperiul roman.

393. Interzicerea de către Theodosius I, a jocurilor olimpice (care se desfășurau din 776 î.e.n., o dată la 4 ani, în celebra locantate Olympia din Grecia) trei ani mai târziu sînt suprimate și misterele eleusine

394 septembrie 6 Victoria lui Theodosius I asupra lui Eugenius și Arbogast în bătălia de pe râul Frigidus (în apropiere de Aquileia). Eugenius, Arbogast și Nicomachus Flavianus își găsesc moartea în bătălie. Imperiul roman este reunificat, pentru ultima dată în istorie, sub o autoritate unică.

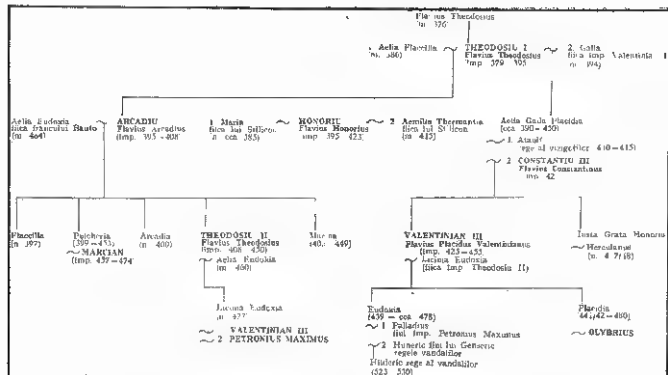
395 ianuarie 17. Moartea lui Theodosius I la Mediolanum. Imperiul roman este divizat între cei doi fi ai săi: Flavius Arcadius devine împărat al provincilor din răsărit (*pars Orientis*) cu capitala la Constantinopol iar Flavius Honorius al celor din apus (*pars Occidentis*) cu capitala la Ravenna. Unitatea teritorială a Imperiului este astfel destrămată. Dobrogea și provinciile sud-dunărene sînt incluse în frontierele Imperiului roman de răsărit. Puterea reală la cele două curți este exercitată de generalii Rufinus (în Orient) și Stilicon (în Occident).

IMPERIUL ROMAN DE APUS

Unitatea Imperiului roman" rămîne teoretică, necontestată și după 395. În realitate, cu fiecare an, sînt tot mai pregnante separarea și diferențierea celor două părți devenite, practic, două state diferite. Altfel politica internă cît și cea externă a fiecăruia sînt dictate de necesitățile proprii și nu de dorințele salvărilor amănunțite. După publicarea comentariilor a *Codexului Theodosian* (428—435) legislația juridică evoluează și ea compiet independent. Cu excepția taxanilor din vremea lui Stilicon (393—408) celelalte dintr-o Apus și Răsărit sînt bune dar a: gajarea f. aceluia în depășirea propriilor dificultăți nu mai lasă loc colaboreării sau intrajutoriei. Înstrăinarea progresivă dintre cele două imperii se produce și la nivel lingvistic-cultural, în Orient, limba și cultura greacă cunos. o trezintă renaștere, care va duce la depășirea carei latine pe aproape toate planurile. După 395 se profilează tot mai evident" inițiale evoluție care vor determina ca în Occident criza să se adâncească ireversibil, culminînd cu însăși dispariția statului, iar în Orient vor impune Imperiul bizantin ca o nouă entitate istorică. Partea orientată a Imperiului roman reușește să depășească criza economicosocial-politică, să împiedice stabilirea unor popoare străine pe teritoriul său și să evite acapărarea aparatului de stat de către elementul „barbar". În partea occidentală, criza se agravează subminînd posibilitățile de rezistență a statului, apărarea granițelor devine imposibilă, iar infiltrarea elementului germanic în structura statului trevesibilă. Stabilirea compactă după 406, a unor populații migratoare care iau în stăpînire vaste întinșuri dezmembrează administrația Imperiului. Odată cu creșterea statelor barbare pe teritoriul Imperiului roman de apus, suprafața statului scade, resursele materiale și umane se redue catastrofal. Uzurpările și rivalitățile dintre generali nu mai pot fi controlate. Distrugerea orașelor și satelor, devastarea culturilor, prăbușirea sistemului monetar, accentuează deteriorarea economiei și trecerea la o economie naturală. Iac ca sărăciea să fie tot mai dur resimțită de masele largi. Lupta de clasă și o amploare fără precedent accelerînd destrămarea autorității statale. De la jumătatea sec. V, Mediterana încetează

DINASTIA THEODOSIANĂ

418. Vizigoții, reveniți din Spania, se stabilesc ca federați ai Imperiului în provincia Aquitania II (SV Galiei) și pun bazele regatului cu reședința la Tolosa (Toulouse), ce va fi cucerit de franci în 507. Regatul vizigot, care în 439 denunță foedusul cu Roma este primul stat „barbar” constituit pe teritoriul Imperiului roman de apus.

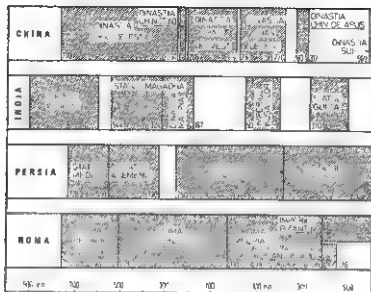
cca 420. Paulus Orosius, cleric originar d.n. Bracara (Hispania), încheie redactarea primei istorii universale elaborate de pe pozițiile ideologice creștine *Historia adversus paganos* (7 cărți), concepută ca o completare a lucrării lui Augustin, *De civitate dei*, și consacrată istoriei antichității de la începuturi până în anul 417, s-a bucurat de o largă circulație în evul mediu.

421 februarie 8. Generalul Flavius Constantius, căsătorit cu Galla Placidia (417), este ridicat la rang de august (Constantius III) de către Honorius, dar moare șapte luni mai târziu la Ravenna.

423 august 15. Moartea împăratului Honorius la Ravenna, decembrie. Iohannes (Ioan), un mare demnitar d.n. Roma (*primicerius notariorum*), este proclamat împărat al Occidentului, dar nu este recunoscut de împăratul roman de răsărit Theodosius II trimis în 424 în Italia o armată condusă de generalul Flavius Ardabur Aspar care-l înlătură în mai/iunie 425 pe Ioan (executat la Aquileia) și-l instalează ca împărat pe F. Placidius Valentinianus sub regența mamei sale, Galla Placidia.

425—455. Domnia împăratului Valentinian III. Fiul lui Constantius III și al Gallei Placidia, Valentinian (n. 419) este ridicat în 424 la Thessalonica la rang de cezar, apoi la cel de august la Roma în 23 octombrie 425. Până în 437, data căsătoriei sale cu Eudoxia, fiica lui Theodosius II, regența este exercitată de Galla Placidia, dar autoritatea reală este exercitată de generali, precum Felix (m. 430), Bonifatius (m. 432), apoi Aëtius.

426. Aurelius Augustinus încheie redactarea celor 22 de cărți ale operei sale capitale, *De civitate dei* (*Cetatea lui Dumnezeu*). Augustinus retor și filosof adept, consecutiv al manihheismului, scepticismului, apoi neoplatonismului, trece în 387 la creștinism, devenind în 395 episcop de Hippo Regius. Îngă Cartagina *Cetatea lui Dumnezeu* constituie o replică de pe pozițiile ideologice creștine la filosofia păgînă, care învnuia, după căderea Romei în 410, tot mai deschis, noua religie de a fi direct răspunză-

Roma și marile imperii ale celui de-al II-lea mileniu

toare de prăbușirea măreției romane. Opera sa extrem de vastă, care abordează toate domeniile teologiei, constituie o sinteză vie a spiritualității antice păgîne și a creștinismului și a exercitat o influență puternică asupra gândirii antice târzii și a celei din evul mediu.

429 mai. Vandalii, în număr de cca 80 000, conduși de regele Genserich (428—477), părăsesc Spania sub presiunea romanilor și suebilor și traversează G. braltarul debarcând în Africa de Nord. După ce îl înfrâng pe guvernatorul Bonifatius și cuceresc Cartagina (439), unde și stabilesc capitala, ei întemeiază în N. Africa un regat „barbar” independent care va dăinui până în 534. Pierderea Africii de Nord, grînarul Imperiului, reprezintă o grea lovitură pentru acesta. Posesori ai unei flote puternice, vandalii încep să organizeze în deceniile următoare expediții de jaf în Mediterana Occidentală, întrerupînd practic legăturile maritime dintre Imperiul roman de apus și cel de răsărit.

433. Flavius Aëtius (n. în 390 la Durostorum) primește rangul de *patricius* și devine cel mai important comandant

- militar al Imperiului roman de apus. General talentat, diplomat abil, Aëtius rămâne timp de două decenii cea mai influentă personalitate a Imperiului determinând în mare măsură politica acestuia
434. În fruntea confederației triburilor hunice din Pannonia se impune Attila după ce în 443 își asasinază fiatele, Bleda, rămâne până la moarte (453) unic stăpînitor. Controlînd un imens teritoriu între Rin, Dunăre, Volga și Caucaz, subordonîndu-și alte popoare migratoare (ostrogotii heruli, gepizi, alani, huni, aling în vremea lui Attila apogeei puterii lor. Excelenți cavaleri ei întreprind raiduri pustiitoare în teritoriul roman în 441 și 447 în răsărit, iar în 451 și 452 în apus
- 435—437. Reizbucuirea mișcării bagautilor în Galia și Spania
- 436, 437. Aëtius înfrîng, cu ajutorul hunilor, regatul burgund al lui Gundahar, de pe Rîul mijlociu; restul burgundilor se stabilește apoi în Savonia (Sapaudia) întemeind un regat ce va fi cucerit în 534 de către franci. Evenimentele din 437 își vor găsi expresia artistică în *Cîntecul Nibelungilor*
438. Se începe compilarea *Codexului Theodosian* (culegere de *constitutiones* imperiale promulgate după 312 redizată din însărcinarea împăratului Theodosius II. Publicat aproape concomitent în Orient (438), și Occident (439), Codexul stă la baza legislației celor două imperii, apoi, în secolele următoare va servi drept fundament organizării juridice a regatelor „barbare” germanice
442. Tratat între vandali și Roma. Valentinian III recunoaște suveranitatea Regatului vandal din Africa de Nord. Pentru prima dată Imperiul roman de apus recunoaște independența unui stat germanic creat pe teritoriul său.
443. Britannia este cucerită de triburile germanice ale angliilor (originari din Iutlanda) și saxonilor (de pe coasta Mării Nordului).
451. Huni, conduși de Attila, aliați cu gepizii, ostrogotii și herulii, invadează nordul Galiei Pe Cîmpul Catalaunice Campus Mauriacus (între Metz și Troyes), în una dintre cele mai mari bătălii ale antichității, armata romană — cu contingente vizigote (regele Theodoric I cade în luptă), france, burgunde, alane — comandată de Aëtius, impune retragerea lui Attila. Ultima mare victorie a armatelor romane în Occident.
452. Invasie neașteptată a hunilor în Italia de nord. Attila jefuiește numeroase orașe, dar renunță să traverseze Munții Apenini și să-și continue drumul spre Roma
453. Moartea lui Attila. Destrămarea Imperiului hun. Gepizii, ostrogotii, herulii își redobîndesc independența după bătălia de la Nedao (454), în care înfrîng armata lui Attila. Resturile hunilor se refugiază în N. Mării Negre și în regiunea Dunării de Jos.
- 454 septembrie 21. După dispariția pericolului hun Aëtius este asasinat de către Valentinian III în timpul unei audiențe, sub învinuirea de înaltă trădare.
- 455 martie 16. Asasinarea lui Valentinian III de către partizanii ai lui Aëtius. Sfîrșitul dinastiei theodosiene
- martie 17. Petronius Maximus, reprezentat de frunte al aristocrației senatoriale, este proclamat împărat, dar este ucis la 31 mai de populația din Roma în timp ce încerca să fugă din orașul amenințat de Genserich.
- iunie 2—16. Vandali conduși de Genserich ocupă Roma și jefuiesc sistematic orașul După această dată Genserich ocupă și restul Africii romane și organizează raiduri navale în Sicilia, Italia și Spania, iar din 467 jefuiește și coastele Greciei
- iulie 9. Generalul Eparhius Avitus, originar din Galia, se proclamă împărat la Arles, dar nu este recunoscut de Imperiul roman de răsărit. Avitus este înfrînt la Placentia în octombrie 456 o către generalul Flavius Ricimer, aliat cu aristocrația senatorială italică. În 456 scriitorul latin C. Sidorius Apollinaris adresează împăratului Avitus un panegiric rămas celebru. Povăile și satirile sale sînt reprezentative pentru viața spirituală și socială a Galiei natale din sec. V.
- 455—476. Procesul de destrămare a Imperiului roman de apus se accelerează. Autoritatea centrală devine nominală, în împăratii simple marionete ale potentatilor militari „barbari” sau romani. Regatele „barbare” constituite pe teritoriul Imperiului își extind suprafața în dauna provinciilor romane: regatul vandal din Africa de Nord cucerește Sardinia, Corsica, Sicilia, Insulele Baleare, Regatul sueb se extinde în NV Peninsulei Iberice cîl vizigotii în Galia și N. Spaniei, iar cîl burgundi pe cursul superior al Rhonului (Savoia de azi). Alte populații se stabilesc durabil în partea occidentală a Imperiului — francii, saxonii, anglii, alamanii, herulii ș.a.

456. Generalul **Flavius Ricimer**, fiul unui principe sueb și al unei prințese vizigote este recunoscut *magister militum* și rămâne până la moarte (19 august 472) adevăratul stăpîn al Imperiului roman de apus. Originea sa germanică și reghia ariană îi barează accesul la tronul imperial, astfel încît s-a mulțumit să guverneze în umbra împăraților numiți de el.
- 457 aprilie 1. Flavius Majorianus este proclamat împărat la Ravenna; la 7 august 461 este executat la Dertona din ordinul lui Ricimer.
- 461 noiembrie 19—465 noiembrie 14. Domnia lui Librius Severus, aflat complet sub tutela lui Ricimer. La moartea acestuia, Ricimer îi cere împăratului Marcian să desemneze un candidat pentru tronul Imperiului roman de apus.
462. Regatul vizigot cucereste orașul Narbonne atingînd coasta Mării Mediterane. În timpul domniei regelui Eurich (466—484) statul vizigot, care s-a extinde dominația și asupra N. Spaniei atinge maxima expansiune teritorială devenind cel mai puternic stat germanic al epocii.
- 467 aprilie 12. Procopius Anthemius, senator din Constantinopol și gendre al împăratului Marcian, este trimis de succesorul acestuia, Leon I, la Roma, unde este proclamat împărat de Ricimer după un interregiu de 20 de luni.
468. Încercarea de organizare a unei expediții comune anti-vandale de către Imperiul roman de apus și cel de răsărit eșuează din pricina incompetenței conducerii romane, dar și a șireteniei și diplomației lui Genserik care încheie în 468 pacea cu Răsăritul și în 471 cu Apusul. La moartea lui Genserik (24 ianuarie 477), regatul vandal cuprîndea Africa de Nord, Sardinia, Corsica, V. Siciliei și Insulele Baleare.
472. În urma disensiunilor cu Anthemius, Ricimer îl proclamă împărat pe Ancius Olybrius. După un război civil de cinci luni, Anthemius este ucis la Roma de Gundobad, fratele lui Ricimer. Olybrius moare la 2 noiembrie 472, la 40 de zile după Ricimer.
- 473 martie 3. După un interregiu de 4 luni, Gundobad, succesorul lui Ricimer, îl proclamă la Ravenna împărat pe Glycerius. Acesta nu este recunoscut însă de curtea din

- Constantinopol care trimite în Italia o flotă comandată de Iulius Nepos căruia Glycerius i se predă fără luptă.
- 474 iunie 20. Iulius Nepos este proclamat împărat al Imperiului roman de apus. O răscoală a comandantului, mîntar, patr.cele Orestes, îl obligă în august 475 să părăsească Italia și să se refugieze în Dalmatia.
- 475 octombrie 31. Patricianul Orestes îl proclamă la Ravenna împărat pe fiul său, Romulus Augustulus, încă minor, care nu este însă recunoscut de către Constantinopol. Autoritatea împăratului se limitează la sudul Galiei și la Italia.
- 476 august 28. Aflat în imposibilitate de a-și respecta promisiunile făcute mercenarilor germanici pe care și i-a aliat în conflictul cu Iulius Nepos, Orestes este ucis la Placentia de germanii răsculați, în frunte cu Odoacru.
- 476 septembrie 4. Romulus Augustulus, ultimul împărat al Imperiului roman de apus, este detronat de scriul Odoacru, căpetenia mercenarilor germanici, care trimite insignele imperiale la Constantinopol. Instaurarea dominației germanice în Italia. Sfîrșitul Imperiului roman de apus.

Di. 395 pînă în 476 unitatea imperială întregii lumi mediteraneene, unor populații atât de diferite din cele trei continente se năruie. Nici un stat nu reușește în antichitate, și nu a reușit nici în epocile care au urmat să asigure o coeziune atât de îndelungată unui spațiu de o atare vastitate. Pe teritoriul fostului Imperiu roman de apus se cristalizează, începînd din sec. V, o serie de regate „barbare”, cu a căror istorie începe un nou etaj și o nouă ordine socială — feudalismul. Pe cuprinsul tuturor acestor etate supraviețuiesc elemente ale civilizației romane, înglobate în noile structuri economice, sociale, politice, spirituale. Dreptul roman, creație majoră a genului latin, stă la baza juridiciei moderne. Latina rămîne limba oficială și de cult, iar pînă în secolele XVI—XVII și limba de învățămînt, a vieții științifice și culturale a Occidentului. În evoluția ei necontenită latina s-a transformat în actualile limbi neolatine sau romance rafinate instrumente de exprimare a gândirii și sensibilității omului modern.

- 395—408. Domnia lui Flavius Arcadius, primul împărat al Imperiului roman de răsărit, este tuteată de camarila curții din Constantinopol, dominată rând pe rând de Rufinus, *praefectus praetorio Orientis* (m. 395), de emulul Eutropius (395—399), *praepositus sacri cubiculi*, de prefectul pretoriului Anthemius (din 405), și de soția sa, Eudoxia.
- 395—398. Primele atacuri ale hunilor împotriva Imperiului, la Dunăre, în diocesa Tracia, și în E. Asiei Mici, la frontiera Caucazului.
- 399—400. Răscoală antiromană a ostrogotilor din Asia Mică, condusă de Frigild. Puternică reacție anti germană că în Imperiu. Eliminarea gotului Gainas, *magister utriusque militiae* sunt întreprinse măsurile consecutive de recrutare a soldaților și de promovare a ofițerilor din rândul elementelor etnice autohtone.
401. Vizigoții, conduși de regele Alaric, părăsesc Illyricum și pătrund în Italia. După ce au pistat, în mai multe rânduri începând din 376, provinciile balcanice, vizigoții părăsesc definitiv partea răsăriteană a Imperiului.
- 408—450. Domnia fiului lui Arcadius, Theodosius II, care a urcat pe tron la vârsta de 6 ani, este tuteată de potenți curții: Anthemius (408—414), *praefectus praetorio*, de Helio (414—427), *magister officiorum*, Chrysaphius (după 440) *praepositus sacri cubiculi*, de sora (Pulcheria) și soția sa (Eudoxia). În pofida unor relații relativ bune cu Occidentul, continuă înstrăinarea dintre cele două imperii.

- 408—409. Prin raidurile pustitoare întreprinse în provinciile dunărene și balcanice, hunii constituie timp de aproape patru decenii, cel mai periculos dușman din Europa al Imperiului, care, printr-un tribut anual în aur plătit acestora încearcă să-și asigure pacea la Dunăre.
- 413—439. Înconjurarea Constantinopolului cu puternice ziduri de apărare, păstrate parțial până astăzi, (zidul lui Theodosius).
425. La funeralii, prin extingerea și reorganizarea școlii superioare create de Constantin cel Mare, Universitatea de stat din Constantinopol (cu „catedre” de gramatică latină și greacă, retorică, filosofie și drept), a cărei activitate diminuează sensul prestigiu școlilor păgâne din Atena și Alexandria. Ocuparea celor mai multe catedre de profesori greci este semnificativă pentru detașarea Orientului de tradiția latină și ascensiunea continuă a limbii și spiritului elen.
425. Flavius Ardabur Aspar (n. 400), fiul unui got (ajuns *magister militum* și al unui arian, se impune după această dată prin talentul său militar și succesele raportate în campaniile împotriva vandailor în Africa (431—434), împotriva Imperiului sasanid (441) și prin rezistența opusă lui Attila (447—450). Originea și religia sa (arianismul) îl împiedică să ocupe tronul dar el domină timp de aproape trei decenii politica Imperiului.
- 431 iunie. Se desfășoară la Efes al treilea conciliu ecumenic. Confruntarea dintre accepțiunile Nestorism (din 428 patriarh al Constantinopolului) și paizizana patriarhului Alexandriei, Cyril, sprijinit de papa (acest dinu Nestorism este cunoscut și excomunicat, iar învățătura sa (nestorianismul) condamnată). Adepții nestorianismului vor migra în Persia unde vor crea o biserică independentă (484).
434. După prelucrarea concurenței confederației hunice de către Attila și Bleda în cruda dublă, apoi triplă, tributului, provinciile europene ale Imperiului devin până în 451, ținta unor pustitoare raiduri ale temerilor nomazi.
438. Promulgarea *Codexului Theodosian*, ultimul monument juridic în care se mai exprimă unitatea dintre Imperiul roman de apus și cel de răsărit.
441. Invazie hună condusă de Attila în Peninsula Balcanică. Distrugerea a peste 400 de așezări sud-dunărene printre care Sirmium, Naissus, Singidunum, Viminacium, Philippopolis, în 447, o nouă invazie pustiește Moesia și Tracia,

- huna ajungând pînă sub zidurile Constantinopolului și la Thermopyle.
- 449 Conciliul de la Efes, convocat la inițiativa patriarhului Dioskorus al Alexandriei Flavianus, patriarhul Constantinopolului care condamnă și excomunicase doctrina lui Euthyches unul dintre discipolii fostului patriarh Cyril (*monofizismul*), este depus, iar Euthyches reabilitat. Triumful patriarhiei de Alexandria asupra celei constantinopolitane.
- 450 iulie 20. Moartea lui Theodosius II, sfîrșitul dinastiei theodosiene.
- august 25. Marcianus, fiul unui soldat din Tracia, care urmează o strălucită carieră militară în subordinea lui Ardular Aspar, este ales soț al către Pulcheria, fiasta soției a lui Theodosius II, și proclamat împărat. După slăbirea presunim lunc el încheie tratate cu gepizi și ostrogotii. Pe plan religios, Marcian încearcă o conciliere între ortodoxism și monofizism.
- 451 octombrie. În fața influenței crescînde a patriarhiei din Alexandria și a monofizitilor împăratul Marcian, sprijinit de papa Leon I, convoacă la Chalcedon un nou conciliu ecumenic (al patrulea). Acesta condamnă doctrina monofizită și-l depune pe Dioskorus patriarhul Alexandriei. Conciliul proclamă egalitatea dintre scaunele episcopale din Constantinopol și Roma, recunoscînd paper primatul onorific grație vechinilor scaunului său.
454. După înfrîngerea hunilor la Nedao, gepizii își extind autoritatea asupra unei părți din teritoriile stăpînite de aceștia, incluzînd în sfera lor de influență, către sfîrșitul secol V, pînă la înfrîngerea lor de către longobarzii în 567, și regiunile intracarpatice ale Dacie.
- 457 februarie 2. Leon, un militar originar din Tracia, este proclamat împărat de către Aspar la moartea lui Marcian. Leon I încearcă să intervină în Imperiul roman de apus impunînd la tron pe generalii Anthemius și Iulius Nepos. Un nou pericol se profilează pentru Imperiu la frontiera dunăreană, cel ostrogot.
465. În încercarea de a contracara puterea partidei germanice în frunte cu Aspar, Leon I apelează la căpetenia isaurienilor, Tarasikodissa. Din rîndul acestei populații războinice și „semibarbare” din Isauria, regiune muntoasă din S Asia Mică, Leon I recrutează o nouă gardă, iar Tarasikodissa (care ia numele de Zenon), devenit *magister militum*

- al Orientului, este căsătorit cu Adriacne, fiica împăratului. În condțiile puternice reacții antgermanice din Imperiu, Leon I îl elimină în 471, cu ajutorul isaurienilor, pe Aspar. După dispariția elementului germanic, Imperiul este confruntat însă, timp de peste două decenii cu o nouă problemă, cea isauriană.
468. Fșecul expediției antivandale organizate în colaborare cu Imperiul roman de apus, datorită incapacității generalului Basiliskos și manevrelor diplomatice ale lui Genserik, zdruncină profund finanțele statului.
- 474—491. Domnia împăratului Zenon (întreprins în ianuarie 475 august 476 de generalul Basiliskos). Apogeul influenței isaurienilor în viața politică a Imperiului.
488. Theodorik, regele ostrogotilor (474—526), părăsește ținuturile din S Dunăru, în care se stabilise ca *foederat*, îndreptîndu-se spre Apus. La instigația împăratului Zenon care îl numește *magister militum per Italiam*, Theodorik invadează Italia, îl înfrînge pe Odoacer și pune aici bazele unui puternic regat germanic (493—553). Curtea din Constantinopol consideră mai departe unitatea Imperiului ca nălterată, privindu-l pe Odoacer și Theodorik ca simpli guvernanți în numele Imperiului roman de răsărit.
- După 476, provinciile răsăritene ale Imperiului roman își continuă pentru încă un mileniu în hui a greciei, în cadrul Imperiului bizantin: un zăbucinat dar strălucit dest în toate at dramatic în 453 odată cu succesiunea Constantinopolului de către turcii otomani. De-a lungul întregii sale existențe, Bizanțul se consideră unucl continuator și moștenitor al Imperiului roman. Constantinopolul este socotit „noua Romă”, împăratul de pe tronul Bizanției autointitulîndu-se urmașul cazarilor. Chiar dacă peceata greacă devine tot mai exclusivă în Răsărit din secol VI greaca folosea în limba oficială și de cultură tradiții romane supraviețuiesc în viața statală, administrativă, constituțională, în cea socială și politică.

ROMA

Împărați

- 27 ian. 14 ian. August (Gaius Iulius Caesar Octavianus Augustus)
 14-37 Tiberiu (Tiberius Iulius Caesar)
 37-41 Caligula (Gaius Iulius Caesar Germanicus)
 41-54 Claudiu (Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus)
 54-68 Nero (Tiberius Claudius Drusus Germanicus Caesar)
 68-69 Galba (Servius Sulpicius Galba)
 69 ianuarie-aprilă Otho (Marius Salvius Otho)
 69 aprilă-decembrie Vitellius Aulus Vitellius)
 69-79 Vespasian (Titus Flavius Vespasianus)
 79-81 Titus (Titus Flavius Vespasianus)
 81-96 Domițian (Titus Flavius Domitianus)
 96-98 Nerva (Marcus Cocceius Nerva)
 98-117 Traian (Marcus Ulpius Traianus)
 117-138 Hadrian (Publius Aelius Hadrianus)
 138-161 Antoninus Pius (Titus Aelius Hadrianus Antoninus Pius)
 161-180 Marc Aurele Marcus Aelius Aurelius Verus
 161-169 Lucius Verus Lucius Aelius Aurelius Commodus Verus),
 colîmpărat
 180-192 Commodus Lucius Aelius Aurelius Commodus Antoninus)
 91 ianuarie-martie Pertinax (Publius Helvius Pertinax)
 193 martie-iunie Didius Iulianus (Marcus Didius Severus Salvus Iulianus)
 193-211 Septimiu Sever (Lucius Septimius Severus Pertinax)
 211-217 Caracalla Marcus Aurelius Antoninus,
 217-218 Macrinus Marcus Opellius Severus Macrinus
 218-222 Elagabal (Marcus Aurelius Antoninus)

- 222-235 Alexandru Sever (Marcus Aurelius Severus Alexander)
 235-238 Maximian Trăcoul (Marcus Julius Verus Maximianus)
 238 { Gordian I (Marcus Antonius Gordianus Sempromianus)
 { Gordian II (Marcus Antonius Gordianus Sempromianus)
 238 { Papienus (Marcus Claudius Papienus)
 { Balbinus Decimus Caelius Calvinus Balbinus)
 238-244 Gordian III (Marcus Antonius Gordianus)
 244-249 Filip Arăbul (Marcus Iulius Philippus)
 249-251 Decius (Caius Messius Traianus Quintus Decius)
 251-253 Trebonianus Galius (Caius Vibius Trebonianus Galius)
 253 iulio-septembrie 260 Marcus Aemilius Aemilianus)
 253-259 Valerian (Publius Licinius Valerianus)
 253-268 Gaius Ulpius Pius Licinius Egnatius Gaius)
 coîmpărat pînă în 259 cu Valerian
 268-270 Claudius II Gothicus (Marcus Aurelius Claudius,
 270 Quintillus (Marcus Aurelius Quintillus)
 270-275 Aurelia (Lucius Domitius Aurelianus)
 275-276 Tacit (Marcus Claudius Tacitus)
 276 Florianus (Marcus Annus Florianus)
 276-282 Probus (Marcus Aurelius Probus)
 282-283 Carus (Marcus Aurelius Carus)
 283-284 Numerian (Marcus Aurelius Numerius Numerianus)
 283-285 Carinus (Marcus Aurelius Carinus)

Cu demnitatea Dioclețian (284-305) se încheie procesul transformării imperiului într-o monarhie absolută de origine divină. Perioada istorică care începe cu el poartă numele de dominat

- 284-305 Dioclețian (Caius Aurelius Valerius Diocletianus)
 286-305 Maximian (Marcus Aurelius Valerius Maximianus,
 305-306 Constantiu I (Flavius Valerius Constantius)
 305 (291-311) Galerius (Caius Galerius Valerius Maximianus,
 306 (305) Severus (Flavius Valerius Severus)
 308 (307) - 324 Licinia (Flavius Valerius Licinianus Licinus)
 307 (306) 337 Constantin I cel Mare (Flavius Valerius Constantinus)
 337-340 Constantin II (Flavius Valerius Claudius Constantinus)
 337-350 Constant (Flavius Valerius Iulius Constant)
 337-361 Constantin II (Flavius Valerius Iulius Constantinus,
 361-363 Iulian Apostata (Flavius Claudius Iulianus,
 363-364 Iovian (Flavius Iovianus)
 364-375 Valentinian I (Flavius Valentinianus) în Apus

364	378	Valens (Flavius Valens în Răsărit
367	383	Gratian (Flavius Gratianus în Apus
371	392	Valentinian II (Flavius Valentinianus) în Apus
379	395	Theodosiu I cel Mare (Flavius Theodosius)
395	ianuarie 17	— Moartea lui Theodosius I. Imperiul roman este divizat între cei doi fi ai ai. în provincii de răsărit (Pars Orientis) cu capitala la Constantinopol și provinciile de apus (Pars Occidentis) cu capitala la Ravenna. Sfârșitul unității teritoriale a Imperiului roman

Imperiul roman de apus

395	423	Honoriu (Flavius Honorius)
423	455	Valentinian III (Flavius Valentinianus)
455	marie-mai	Petroniu (Petronius Maximus)
455	456	Avitus (Marcus Flavius Avitus)
457	461	Majorian (Iulius Valerius Majorianus)
461—465		Severus (Libius Severus)
467—472		Antaeus (Procopius Anthemius)
472	aprilie-noiembrie	Olybrius Ancus Olybrius
473—474		Glycerius
474—475		Iulius Nepos
475—476		Romulus Augustulus
476		Detronizarea ultimului împărat Roman Augustulus de către Odoacru. Instaurarea dominației germanice în Italia. Sfârșitul Imperiului roman de apus.

Imperiul roman de răsărit

395	408	Arcadiu (Flavius Arcadius)
408	450	Theodosiu II (Flavius Theodosius)
450	475	Marian
477	474	Leon I
474		Leon II
474—491		Zenon

MACEDONIA

Sec. 7 î.e.n. În partea central-estică a Peninsulei Balcanice la periferia unui grup grecesc învecinându-se în SE cu Tesalia, în SV cu Epirus în NV cu Iliria și în NE cu teritoriile trace în pastură stăteau macedonean cu o populație eterogenă ca structură etnică, dar fondată ca amestec și culturală cu lumea elenă.

Ser 7 prima jumătate Perdikkas I (intermediarul dinastia Argeazilor)

Philippos (Filip)

Aerpos I

Alketas

sec. 6 (a doua jumătate) Amyntas I

cca 495 - 450/440 Alexandros I Philhellenes (Alexandru I)

454 - 414/413 Perdikkas II

414/413 - 399 Archelaos I (Archelaos I)

399 - 396 Orestes

396 - 393 Aerpos II

393 - 392 { Amyntas II

{ Pausanias

393 - 370 Amyntas III

370 - 369/368 Alexandros II (Alexandru II)

369/368 - 365 Ptolemaios (Ptolemei)

365 - 359 Perdikkas III

359 - 336 Philippos II (Filip II)

336 - 323 Alexandros III Megas (Alexandru III cel Mare)

323 - 276 În timpul luptelor dintre macedoneni și conducerea Macedoniei se succede un mare număr de generali: Antipatros, Polyperchon, Kassandros, Pyrrhos, Iysimachos, Demetrios, Ptolemaios, Keraunos, Sosthenes. Cu asasinarea urmașilor lui Alexandru cel Mare, Philippos IV, Arrhidaios și Alexandros IV, se stinge în 310, 100 d. n. e. dinastia Argeazilor.

276 - 239 Antigonos II Gonatas (intermediarul dinastiei Antigonalilor)

239 - 229 Demetrios II

229 - 221 Antigonos III Doson

221 - 179 Philippos V (Filip V)

179 - 168 Persens (Persen)

168 Înfrânt de romani în cea de-a treia război macedonean (171 - 168), Persens este dus la Roma iar statul său împărțit în 4 părți de sine stătătoare. După înăbușirea răscoalei antiromane a lui Andriskos (49 - 48), Macedonia este transformată în provincie romană.

REGATUL SELEUCID

312 î. n. e. Generalul macedonean Seleukos (satrap al Babilonului din 321) întemeiază Regatul seleucid în timpul domniei lui Seleukos I Nikator.

(312 - 281, statul are o suprafață de cc 3,5 milioane de km² și se întinde de la Munții Hindukus la Marea Egee și de la Munții Caucaz la Golful Persic, incluzând între hotarele sale Iranul, Mesopotamia, Asia Mică Occidentală și Meridională, Siria de Nord. În cursul sec 3 î.e.n. din Regatul seleucid se desprind Pergamul și Bactria, iar în sec 2 Asia Mică, Iranul, Mesopotamia, Iudeea, în a doua sa epocă de existență statul se limpeză numai la Siria și Galilea.

312 - 281	Selukos I Nikator
281 - 261	Antiochos I Soter (Antioch I)
261 - 246	Antiochos II Theos
246 - 226	Selukos II Kallinikos
226 - 223	Selukos III Soter
223 - 187	Antiochos III cel Mare
187 - 175	Selukos IV Philopator
175 - 164	Antiochos IV Epiphanes
164 - 162	Antiochos V Eupator
162 - 150	Demetrios I Soter
150 - 145	Alexandros I Balas
145 - 140	Demetrios II Nikator
145 - 142/141	Antiochos VI Epiphanes (la Antiochia)
149 - 129	Antiochos VII Euergetes Sidetes
129 - 125	Demetrios II Nikator
125	Selukos V
125 - 21	Kleopatra Thea
	Antiochos VIII Grypos

ÎN SIRIA DE NORD

121 - 96	Antiochos VIII Epiphanes
96 - 95	Selukos VI
94	Antiochos XI Philadelphos
94 - 83	Pharapos I până în 88 împreună cu fratele său Demetrios III)
87 - 84	Antiochos XII Dionysos (la Damasc)

ÎN SIRIA DE SUD

115 - 95	Antiochos IX Philopator
95 - 83	Antiochos X Eusebes
83	Siria este cucerită de Tigranes I și devine o provincie a regatului armean

- 96 După înfrângerea Armeniei de către Roma Antiochos III este instalat ca suveran seleucid de către generalul roman Lucullus
- 69-67 Antiochos XIII Asiatikos
- 67-65 Philippos II
- 65-64 Antiochos XIII Asiatikos
- 64 Ca Pompeius transformă rămășițele Regatului seleucid într-o provincie romană Siria)

EGIPTUL ELENISTIC

- 323 î.e.n Ptolemeos Ptolemeu), unul dintre cei mai străluciți generali ai lui Alexandru cel Mare, devine satrap al Egiptului. În 305 se proclamă rege, întemeind dinastia Lagidă
- 305-283 Ptolemeos I Soter
- 283-246 Ptolemeos II Philadelphos
- 246-221 Ptolemeos III Euergetes I
- 221-204 Ptolemeos IV Philopator
- 204-180 Ptolemeos V Epiphanes
- 180-164 Ptolemeos VI Philometor
- 164-153 Ptolemeos VIII
- 153-145 Ptolemeos VI Philometor
- 145-144 Ptolemeos VII Neos Philopator
- 145-116 Ptolemeos VIII Euergetes II Physkon
- 116-107 Ptolemeos IX Soter II
- 107-88 Ptolemeos X Alexandros I
- 88-80 Ptolemeos IX Soter II
- 80 Ptolemeos XI Alexandros II
- 80-51 Ptolemeos XII Neos Dionysos Anketes)
- 51-47 Ptolemeos XIII Philopator
- 47-44 { Kleopatra (Cleopatra) VII Philadelphos
Ptolemeos XIV Philopator
- 44-30 { Kleopatra VII
Ptolemeos XV Kallimachos
- 30 august 30 î.e.n După cucerirea Alexandriei de către Octavian și sinuciderea Kleopatrei VII Egiptul, ultimul stat elenistic, devine o provincie a Imperiului roman

REGATUL PONT

- Sec 4 î.e.n sfârșit) În evenimentele care se succed după moartea lui Alexandru cel Mare (323 î.e.n), Mithradates (Mitrdate)

	din Chios, reprezentantul unei familii persane și succesorul său omonim până la bazele unui regat pe care-l apără împotriva tentativelor de cucerire ale lui Seleucus I și Antigonos I. În 281 Mithradates II adoptă titlu de rege
301-266	Mithradates II (Mitridate II)
266-250	Ariobarzanes
250-185	Mithradates III
185-170	Pharnakes I Farnace I,
170-150	Mithradates IV Filopator Philadelphos
150-120	Mithradates V Euergetes
120-63	Mithradates VI Eupator
63	Occupat de Pompei Regatul Pontului este dezmembrat.
48-47	Pharnakes II recucereste Pontul dar este înfrânt de Caesar la Zela.
39-37	Darius (Darius), un fiu al lui Pharnakes II este numit rege de Marcus Antonius
37-8/7	Polemon I
8/7 î.e.n. - 23 e.n.	Polemon I soția lui Polemon I)
38-63	Polemon II domnește asupra unui regat administrat un timp de romani și care-l este restituit de Călugă Regatul Pontului este ocupat de împăratul Nero provinciei romane Galatia
63	

CAPPADOCIA

Sec. 4 î.e.n.	Ariarathes I 400-320 î.e.n., dinast. a Cappadociei trăiește în centrul Asiei Mici. întemeietorul dinastiei Ariarathizilor, participă la campania regelui persan Artaxerxes III în Egipt și la luptele împotriva lui Alexandru Macedon. După moartea lui Alexandru Macedon (323 î.e.n.) Cappadocia este nominal sau real guvernată de diverși satraپی macedoneni. După 300 î.e.n. se impune temporar Ariarathes II
246 î.e.n.	Ariarathes sau Ariarathes fiul lui Ariarathes II, obține recunoașterea formale a independenței Cappadociei. Urmasul său Ariarathes III adoptă titlu de rege
230-220	Ariarathes III
220-163	Ariarathes IV Eusebes
163-158	Ariarathes V
158-130	Oroferne
156-130	Ariarathes V Eusebes Filopator
130-111	Ariarathes VI Epiphanes

111 - 100	Ariarathes VII Philometor
100 - 96	Ariarathes VIII ultimul reprezentant al dinastiei
95 - 63	Antiochus I Philoromaos ca întrerupere
63 - 32	Antiochus II Philopator
32 - 42	Antiochus III Eusebes Philoromaos
42 - 36	Ariarathes X Eusebes Philadelphos
36 î.e.n. - 17 î.e.n.	Archelaos Sines Philopator
17 î.e.n.	La moartea lui Archelaos Cappadocia este transformată de împăratul Tiberiu în provincie romană.

PERGAMUL

283 î.e.n.	Philetaios general macedonean însărcinat de I. Varmachos ca paza oraşului Pergamon din NV Asiei Mici recunoaşte suzeranitatea regelui seleucid Seleucus I şi este confirmat de acesta ca dinast al oraşului El întemeiază dinastia Attalozilor Urmasul său Eumenes I (Eumene I), î. infringe pe suveranul seleucid Antiochos I dobândind independenţa Pergamonului iar Attalos I ia titlu de rege
283 - 263	Philetaios
263 - 241	Eumenes I (Eumene I)
241 - 197	Attalos I Soter
197 - 159	Eumenes II Soter
159 - 138	Attalos II Philadelphos
138 - 133	Attalos III Philometor Euergetes
133 î.e.n.	La moartea sa Attalos III lasă prin testament regatul său statului roman După înfrângerea războaii conduse de Aristonikos, Pergamon este transformat în provincie romană Asta

REGII DACI

cca 100 î.e.n.	Dromichantes
cca 70 - cca 44	Burebista
cca 44 - ?	Decebalus
	Commanus
	Coryllus
	*
	Scorilo
cca 68/69 - 87 î.e.n.	Duras Diurpanaeus
87 - 106 î.e.n.	Decebal

STATUL PART

Dinastia Arsacizilor

cca 250 î.e.n. Arsakes I, conducătorul răscoalii triburilor iranene din părțile împotriva dominației Regatului seleucid, întemeiază dinastia Arsacizilor. Fiul său Tiridates I (247-210) pune bazele Regatului part care se întinde în sec. 2 î.e.n. de la Elan la Munta Hinduș și la fluviul Indus.

cca 250—cca 247 Arsakes I

cca 247-210 Tiridates I

210—191 Arsakes II

191—176 Phriapatios

176-171 Phraates I

171-138 Mithradates I (Mithridates I)

138-128 Phraates II

127-124 Artabanos I*

124-88/87 Mithradates II

88/87-76/75 Artabanos II

76/75-69 Sauatroxes

69-58 Phraates III

58-47 Mithradates III

5-38,3 Orodes

38,37 Pakoros

27-2 Phraates IV

21 e.n. 4 e.n. Phraatakes (Phraates V)

4-6/7 Orodes III

7-8-11-12 Vonones I

12-18 Artabanos III

cca 36 Tiridates III

38-51 Gotarzes II

39-47/48 Vardanes

cca 51 Vonones II

51,52-79 Vologaeses I

79-115/116 Pakoros II

Uzurpatori Artabanos IV (80-81), Osroes (97-110-112?),

Vologaeses II (105, 106-114?)

117 Phartamaspates

128/129-147 Mithradates IV

147-191 Vologaeses III

191-207/208 Vologaeses IV

207/208-222, 223 Vologaeses V

* Izvoarele grecești dau forma în -os, cele latine în -us.

IMPERIUL SASANID

224 a.n	Prin victoria lui Ardashir I (224-241 din familia Sasan asupra ultimului reprezentant al dinastiei Arsacizilor și întemeierea unei noi dinastii (cea sasanidă), Imperiul sasanid se substituie celui part
—	Noul imperiu, ale cărei granițe sînt fluviile Eufrat și Indus, se extinde în continuatorul Persiei achemene (de și al veșnicărilor universaliste ale acestora
224-241	Ardashir I (Ardasir I)
241—272	Shapur I (Șapur I)
272-273	Hormizd I (Ohrmard I)
273-276	Bahram I
276-293	Bahram II
293	Bahram III
293—302	Narseh I
302-309	Hormizd II
309—379	Shapur II (Șapur II)
379-383	Ardashir II (Ardasir II)
383—388	Shapur III (Șapur III)
388-399	Bahram IV
399—421	Yezdegard I (Yazdgird I)
421—439	Bahram V
439—457	Yezdegard II
457-459	Hormizd III
459-484	Peroz
484-488	Balash (Balas)
488—531	Kawadh I
531—579	Chosrau I (Chosroes I)
579—590	Hormizd IV
590—628	Chosrau II (Chosroes II)
628—632	Război civil Se succede 12 suverani: Kawadh II, Ardashir II, Farruhan, Boran, Azarmeduht, Chosrau Hormizd V ș.a.
632—651	Yezdegard III

LEGIILE ROMANE ȘI CARTIERUL LOR GENERAL ÎN VREMEA ÎMPĂRATULUI HADRIAN (117 - 131)

BRITANNIA

II Augusta (Isca Silurum Caerleon)

VI Victrix (Eboracum - York)

XX Vasaera Victrix (Deva - Chester)

HISPANIA

VII Gemana (Legio Leon)

GERMANIA INFERIOR

I Minervia (Bonna - Bonn)

XXX Ulpia Victrix (Veleca - Xanten)

GERMANIA SUPERIOR

XXII Primigenia (Mogonbiacum Mainz)

VIII Augusta (Argentoratum Strasbourg)

PANNONIA

X Gemina (Vindobona Viena)

XIV Gemina (Carnuntum - Petronell)

I Adiutrix (Brigetio Szőny - Komárom)

II Adiutrix (Aquincum - Budapest)

DACIA

XIII Gemina (Apulum Alba Iulia)

MOESIA SUPERIOR

- IV Flavia* (Singidunum — Belgrad)
VII Claudia (Viminacium — Kostolac)

MOESIA INFERIOR

- I Italica* (Noyan — Šistov)
XI Claudia (Durostorum — Silistra)
V Macedonica (Troesmis — Igliza)

CAPPADOCIA

- XV Apollinaris* (Satala — Sadağ)
XII Frimariata (Melitene — Maiatla)

SYRIA

- XVI Flavia* (Samosata — Samsat)
IV Sozaneica }
III Gallica } Îngă Antiochia

IUDEEA

- X Fretensis* (Ierusalim)
VI Ferrata (Caparcotna — Îngă Ierusalim)

ARABIA

- III Cyrenagica* (Bostra)

EGIPT

- II Traiana* (Îngă Alexandria)

AFRICA

- III Augusta* (Lambaesis — Batna — Lambèse)

Nu sînt menționate regiunea IX Hispana distrusă în Britania între 119-122] și regiunea XXII Deiotariana (dispărută probabil în 132 în timpul răscolului indellor

Flotele imperiale

- Classis Misenensis* (Marea Ionică)
Classis Ravennas (Marea Adriatică,
Classis Britannica (Canalul Mincio)

Classis Germanica (Rîul inferior)

Classis Pannonica (Dunărea mijlocie)

Classis Moesica (Dunărea interioară)

Classis Pontica (Marea Neagră)

Classis Syriaca (Mediterrana Orientală)

Classis Alexandrina (Mediterrana Orientală și Nilul inferior)

UNITĂȚILE DE MĂSURĂ ȘI GREUTATE

Unități pentru măsurarea lungimii

Digitus (deget)	=	1/16 pes (picior)	=	0.0185 m
Palmas (palmă)	=	1/4 pes (picior)	=	0.047 m
Pes (picior)	=		=	0.296 m
Cubitus cot)	=	1 1/2 pes (picior)	=	0.444 m
Passus pas	=	5 pedes (picioare)	=	1.48 m
Pertica prăjină	=	10 pedes (picioare)	=	2.96 m
Actus	=	120 pedes (picioare)	=	35.52 m
Mile passuum	=	1000 passus pași	=	1.480 m

Unități pentru măsurarea suprafeței

Pas quadratus	=	0.0876 m ²
Actus quadratus	=	1.261.67 m ²
Iugerum dreptunghi de 120 × 240 pedes	=	35.52 × 71.03 m =
= 2 actus quadrati	=	2.523.34 m ² = 25.2334 ari
Heredium	= 2 iugera	= 5.046.68 m ² = 50.4668 ari
Centuria	= 100 heredia	= 504.668 m ² = 50.4668 ha

Unități pentru măsurarea volumului

Solus		
Semodius	= 1/2 modius	= 4.366 l
Modius	=	= 8.732 l
Lichide		
Congius	= 1/8 amphora	= 3.271 l
Urya	= 1/2 amphora	= 13.098 l

Amphora seu quadrans,	=	= 24 196 l
Caleas	= 20 ampboras	= 523.9 l

Unități pentru măsurarea greutății

Siqua	= 1/44 uncia	= 0.189 g
Obolus	= 1/48 uncia	= 0.568 g
Scripulum	= 1/24 uncia	= 1.137 g
Drachma	= 1/8 uncia	= 3.411 g
Sextula	= 1/6 uncia	= 4.548 g
Satabus	= 1/4 uncia	= 6.822 g
Uncia		= 27.288 g
Libra	= 12 unciae	= 327.45 g

Înainte de Căesar
(355 zile)

Ianuarius	29 zile
Februarius	28
Martius	31
Aprilis	29
Maius ...	31
Iunius	29
Quintilis	31
Sextilis	29
September	29
October	31
November	29
December ..	29

Calendarul ruban introdus în
anul 46 î.e.n. (365 zile)

Ianuarius	31 zile
Februarius	28
Martius	31
Aprilis	30
Maius .	31
Iunius	30
Iulius	31
Augustus	31
September	30
October	31
November	30
December	31

La 2 ani erau introduse alternativ 22 de zile după 23 februarie și 23 de zile după 24 februarie.

Din 153 î.e.n. anul roman începe la 1 ianuarie (în loc 1 martie)

În 44 î.e.n. numele lunii Quintilis este schimbat în cinstea lui Căesar în Iulius, iar în 8 î.e.n. Sextilis devine Augustus în onoare împăratului Augustus.

În calendarul roman luna era împărțită în trei părți în conformitate cu fazele nașterii lunare. Prima zi a fiecărei luni calendaristice corespundea toare apariției lunii noi, era numită *kalendae*. *Idus* marcată de ivirea lunii pline, reprezenta jumătatea lunii, a 15-a zi în martie, mai, iulie și

octombrie, a 13-a în celelalte) *Nonas* desemnează cea de-a 9-a zi dinaintea idelilor respectiv a 7-a zi din martie, mai tîrziu și octombrie și a 5-a în restul lunilor. Acest interval de 9 zile anterior idelilor, corespundea în vechiul calendar primului pătăr de lună.

Numărîtoarea zilelor lunii se făcea prin anticiparea celor trei date fundamentale. De exemplu, 9 martie era numărat astfel a 7-a zi înainte idelilor sau martie 2 aprilie a 4-a zi înainte nonelor sau aprilie 20 septembrie — a 12-a zi înainte de calendele sau octombrie.

Zilele lunii	Martie, Mai, Iulie și Octombrie (31 de zile)	Ianuarie, August, Decembrie (31 de zile)	Aprilie, Iunie, Septembrie și Noiembrie (30 de zile)	Februarie (28 de zile), în anul bisect (29 de zile)
1	Kalendas	Kalendis	Kalendis	Kalendis
2	VI	IV } ante	IV } ante	IV } ante
3	V	III } Nonas	III } Nonas	III } Nonas
4	IV } Nonas	Pridie Nonas	Pridie Nonas	Pridie Nonas
5	III	Nonas	Nonas	Nonas
6	Pridie Nonas	VIII	VIII	VIII
7	Nonas	VII	VII	VII
8	VI	VI } ante	VI } ante	VI } ante
9	V	V } Idus	V } Idus	V } Idus
10	IV	IV	IV	IV
11	III } Idus	III	III	III
12	II	Pridie Idus	Pridie Idus	Pridie Idus
13	I	Idibus	Idibus	Idibus
14	Pridie Idus	XIX	XVIII	XVI
15	Idibus	XVIII	XVII	XV
16	XVII	XVII	XVI	XIV
17	XVI	XVI	XV	XIII
18	XV	XV	XIV	XII
19	XIV	XIV	XIII	XI
20	XIII	XIII	XII	X
21	XII	XII	XI	IX
22	XI	XI	X	VIII } ante
23	X	X	IX	VII } Kalendas
24	IX	IX	VIII	VI
25	XVIII	VIII	VII	V
26	VII	VII	VI	IV
27	VI	VI	V	III
28	V	V	IV	Pridie Kalendas Martias
29	IV	IV	III	
30	III	III	Pridie Kalendas Mai, Iul, Oct Dec.	
31	Pridie Kalendas Apr Iun, Aug Nov	Pridie Kalendas Febr Sept, Ian		

CIFRELE ROMANE

I	1
II	2
III	3
IV	4
V	5
VI	6
VII	7
VIII	8
VIII sau IX	9
X	10
XI	11
XII	12
etc.	etc.
XVIII sau XIX	19
XX	20
XL	40
L	50
C	100
CC	200
D	500
DC	600
DCCC	900
CID sau M sau I	1 000
CID CID sau MM sau II	2 000
ID sau V	5 000
CCID sau X	10 000

Horia C. Matei

ISTORIE a ROMEI ANTICE

editura albatros

XXM sau \overline{XX}	20 000
LM sau \overline{L}	30 000
CM sau \overline{C}	100 000
$\overline{[X]}$	1 000 000
$\overline{[L]}$	5 000 000
$\overline{[M]}$	100 000 000

